

továbbépítés és újrahasznosítás

a BME Építőművészeti Doktori Iskola tanulmánykötete 2017/18

TOVÁBBÉPÍTÉS ÉS ÚJRAHASZNOSÍTÁS

A BME Építőművészeti Doktori Iskola harmadik tanulmánykötete is szűkíti a képzési program sajátosságaihoz: a 2017/18-as tematikus évfolyamon a továbbépítés és újrahasznosítás fogalmi körtől, két tervezési fázisú, hosszú modellkutatások során mélyedtek el az alapvetően tervezési habitusú doktoranduszok az építészeti kutatás alapvető módszertani kérdéseiben. A téma rendkívül szerteágazó, egyszerre érint kulturális, emlékeztető-identitásbeli, szociális, politikai, gazdasági és ökológiai problémákat. Az át-, rá-, tovább-, újjá-, újra- stb. építések összefüggenek olyan értékelésbeli kérdésekkel, hogy mit tekint az adott társadalmi-kulturális közösség megtartandónak, folytatandónak, megújítandónak, illetve megerősítendőnek saját identitását. Az elméleti jellegű tanulmányokat két féléves nyíregyházi konferenciakutatás és az ahhoz kapcsolódó tervjavaslatok egészítik ki, bemutatva ezzel a doktori iskolára jellemző elméleti-gyakorlati összefüggéseket, az építészeti gyakorlatban meglévő komplexitást.

A kötet hosszabb elemzéseket és esettanulmányokat rövidebb szövegekkel egészít ki.

 BME ÉPÍTŐMŰVÉSZETI
DOKTORI ISKOLA

***továbbépítés
és újrahasznosítás***

SZERKESZTŐK

Kerékgyártó Béla PhD

Szabó Levente DLA

SZERZŐK

Bedecs-Varga Éva

Benyovszky-Géczi Zsuzsanna

Berecz Tamás DLA

Bun Zoltán PhD

Juhász Ágnes

Kovács Dávid

Kovács Károly Lehel

Öcsi Gabriella

Palicz Kata

Radnóczy László

Somogyi Krisztina

Varga Piroska

Virág Anett

továbbépítés és újrahasznosítás

**A BME ÉPÍTŐMŰVÉSZETI DOKTORI ISKOLA TANULMÁNYKÖTETE
2017/2018**

Kiadja a Budapesti Műszaki és
Gazdaságtudományi Egyetem
Építőművészeti Doktori Iskola

© 2018 Építőművészeti Doktori Iskola

ELŐSZÓ

GONDOLATOK A TOVÁBBÉPÍTÉS ÉS ÚJRAHASZNOSÍTÁS KÉRDÉSKÖRÉHEZ

Az Építőművészeti Doktori Iskola képzési tervének sajátossága, hogy tematikus éveket szervez és azok keretében sokakat érintő aktuális építészeti, kulturális kérdéseket vizsgál. Nem feltétlenül a pontos és megkérdőjelezhetetlen válaszok megtalálása a cél, sokkal inkább a közösségi párbeszéd szorgalmazása, a téma fókuszba állításával új nézőpontok feltárása az alkotás és kutatás párhuzamos jelenlétén keresztül. Az évkönyv ennek a párbeszédnek eredményeit összegző és nyilvánosság elé táró kiadvány, az ismeretek megosztásának lehetőségét kínáló alkalom. Kérdésfeltevések, felvetések sorozata, gondolatébresztő és folytatásra – vagy akár vitára – készítő tanulmányok sorát magába foglaló gondolat-gyűjtemény.

Az elmúlt évben a téma a továbbépítés és újrahasznosítás kérdésköre volt. Mondhatjuk, hogy nem újszerű felvetés, hiszen mindkét fogalom régről ismert, mégis időszerű, mert a körülöttünk zajló globális folyamatok (népességnövekedés, klímaváltozás, technológiai fejlődés) azzá teszik.

Az újrahasznosítás fogalmát a fogyasztói társadalmak környezettudatos polgárai szemrebbenés nélkül úgy használják a közbeszédben, mint valami büvszót, ami megmenti az emberiséget saját önpusztításától. Attól a permanens és egyre csak fokozódó szennyezéstől, ami a vágyott termékek előállításához és felhasználásához keletkezik, és ami soha nem látott „hatékonysággal” alakítja át, rombolja az élő természetet. A probléma megoldására azonban ilyen egyszerű varázsszer nem létezik. De ha a folyamat minden résztvevője újból végiggondolja tevékenységének célját és módját, esély adódik egy reális kép megrajzolásához. Ebben a történetben az építészet meghatározó szerepet képvisel (minden túlzás nélkül főszereplő), hiszen globálisan az építési tevékenység az összes nyersanyag-felhasználás közel feléért felelős. Adódik tehát a kérdés, építésként ebben a helyzetben mi a dolgunk, miként tudnánk mérsékelni az építés káros következményeit.

Az újrahasznosítás talán nem is a legszerencsésebb szó a környezet védelmével kapcsolatban, mivel önmagában nem fejezi ki a folyamat teljességét. Az angol nyelvben létezik három (négy) kifejezés, melyet a szakzsargonban rendre „három R” néven említenek: Reuse vagy Refilling, Recycling, Recovery – ezek együttes értelmezése talán közelebb visz a valósághoz. E szavak közös jellemzője a „re-” igekötő, melynek eredeti latin jelentése ’újra meg újra’ vagy ’vissza’. Mindegyik szó arra utal tehát, hogy valamit visszaadunk abból, amit elvettünk. Újra használjuk, újra feltöltjük (mint pl. a mosott borosüveget), újra feldolgozzuk vagy visszaforgatjuk a természetbe, esetleg visszanyerjük a nyersanyagot abból a hulladékból, amit másra már nem tudunk használni. De használhatnánk akár a „revolution” kifejezést is, annak ’fordulat, forrongás, körforgás’ értelmében, vagy akár legközismertebb módján forradalomként – ami valójában visszagörgetést jelent. Visszatérést valamely állapothoz, útelágazáshoz, ahol még

tudtuk az irányt, ahol még nem tévedtünk el és ahová a visszatérés új helyes irány megtalálásához segít...

E szavak közül számomra most mégis a „refilling” kifejezés a legizgalmasabb, mert ez vezet el a tematikus év másik kulcsfogalmához, a továbbépítéshez. A továbbépítés önkorlátozás, mértékletesség, vágyaink keretek közé szorítása. Meglévő tereket (ha szükséges át- vagy továbbépítve) használni, újratölteni étellel igazi kulturális kihívás. Az építészeti térhasználatban e gondolat felismerése és elfogadása ma a legnagyobb jótétemény az élő és élettelen természettel szemben.

A kereteket – nevezzük adottságnak – mások szabták meg a múltban azzal, hogy lehatárolták, majd idővel ránk hagyták a szükségletüknek alkalmas teret. Nevezhetjük ezt történelmi örökségnek. Az épített örökség használata évezredek át természetes logikája volt a továbbélésnek, előfeltétele pedig, hogy az építészet valóságos emberi/közösségi célokat, maradandó értékeket szolgált, ide értve a reprezentációt is, ami mindig is a társadalmi berendezkedés kísérőjelensége volt. Egy tágas világban, a természeti erőforrások bőségében mindez egyáltalán nem tűnik szükségszerűnek, mégis működött. Ez a logika a fejlett világban mára megbicsaklott, a bontás-építés öncélú gazdasági-ipari tevékenységgé vált, a valódi szükségletek és a reprezentáció közötti arány látványosan megváltozott. Az egyensúlykeresés ma sokak számára létfontosságú kérdés, ami minket is foglalkoztat.

2018. július

Balázs Mihály DLA

Kossuth-díjas építész, egyetemi tanár,

az MMA rendes tagja, az Európai Tudományos és Művészeti Akadémia tagja,

az Építőművészeti Doktori Iskola vezetője

TARTALOMJEGYZÉK

- 5 Balázs Mihály DLA: Előszó
- 8 Kerékgyártó Béla PhD – Szabó Levente DLA: Bevezető gondolatok

KÖZTÉR, VÁROSI TÖMB, ÉPÜLET

- 18 Kovács Dávid: A kontinuitás szerepe a közterek építészetében. A múlt rétegeinek megőrzése a továbbépítésekben
- 36 Palicz Kata: Az 1:1 léptékű modellezés és a téri kísérletek szerepe a közösségi terek tervezésében. Kortárs városépítészeti stratégiák egy nyíregyházi belvárosi tér kapcsán
- 54 Bedecs-Varga Éva: Térnyerés. Tömbök és átjárók Nyíregyháza városszövetében
- 66 Kovács Károly Lehel: A beavatkozások optimuma. Továbbépítések változatai Nyíregyházán
- 84 Bedecs-Varga Éva – Kovács Károly Lehel: Nyíregyházi építészet. Beszélgetés Balázs Tibor építésszel
- 88 Ónodi Bettina: Térstruktúrák interferenciája. Épületek funkcióváltással járó újrahaznosítása

A MODERN ÉPÍTÉSZET ÖRÖKSÉGE

- 108 Radnóczi László: Párbeszéd a modern építészetrel. A 60-as és 70-es évek modern épületállományának továbbépítési lehetőségei győri példák tükrében.
- 126 Bun Zoltán Phd: Debrecen modern építészeti örökségéről. Avagy képesek-e huszadik századi épületek meghatározni a jelen városi identitásképét
- 142 Juhász Ágnes: Előképek és innováció. Három példa a 60-as, 70-es évek vidéki építészetéből
- 158 Varga Piroska: Ipari területek és épületgyűttesek rehabilitációja. A funkcióváltás téralkotási következményei
- 174 Berecz Tamás DLA: Párhuzamos kapcsolódások. Az érték és a hitelesség kérdései a Vizafogói Tours-i Szent Márton plébániatemplom áttervezése kapcsán

INTÉZMÉNYEK ÉS ÉPÜLETTÍPUSOK VÁLTOZÁSAI

- 192 Öcsi Gabriella: Moziépületek a mozi korszaka után.
A megüresedett terek újrahasznosításának lehetőségei
- 212 Öcsi Gabriella: A hiányzó Krúdy. Kis nyíregyházi mozitörténet
- 216 Benyovszky-Géczi Zsuzsanna: Felsőoktatási intézmények terei és rehabilitációjuk lehetőségei.
- 232 Benyovszky-Géczi Zsuzsanna: A budapesti Piarista Gimnázium és a piarista rend újabb átalakulása.
Beszélgetés Golda János építésszel
- 238 Virág Anett: A „következő” állomás.
Nyíregyháza vasútállomásának transzformációi

TERVEZŐKÉNT NYÍREGYHÁZÁN: VIZSGÁLÓDÁSOK ÉS PROJEKTEK

- 258 Somogyi Krisztina – Bedecs-Varga Éva – Virág Anett: Zöld út.
Nyíregyháza épített környezeti problémáinak feltérképezése
- 274 BME Építőművészeti Doktori Iskola: Nyíregyházi projektek
- 276 Palicz Kata – Virág Anett: Az Érpataki-
főfolyás menti zóna revitalizációja
- 278 Bedecs-Varga Éva – Öcsi Gabriella: Országzászló tér
- 280 Benyovszky-Géczi Zsuzsanna – Kovács Dávid – Kovács Károly Lehel:
Bessenyei tér
- 282 Benyovszky-Géczi Zsuzsanna – Kovács Dávid – Kovács Károly Lehel:
A Síp utca és az Egyház utca közötti terület
- 284 Bedecs-Varga Éva: Krúdy udvar
- 286 Juhász Ágnes – Ónodi Bettina – Radnóczi László: Sóstó
- 290 English Summaries
- 309 Képjegyzék
- 312 Impresszum

BEVEZETÉS

A BME Építőművészeti Doktori Iskola első két évében a kutatói és alkotói munka tematikus évek keretében szerveződik, melyek célja kettős. Egyrészt bevezetik az alapvetően tervezői habitusú doktoranduszokat az építészeti kutatás módszertanába, másrészt olyan aktuális, szakmailag fontos témákra fókuszálnak, amelyek feltárásától, elemzésétől, s részben e témákra adott alkotói válaszoktól a szélesebb szakmai nyilvánossággal is megosztásra érdemes végeredmény várható. E tematikus évek jellemzője az is, hogy elmélet és gyakorlat összekapcsolására törekszünk, hiszen kutatás alapú alkotás, vagy másképp fogalmazva az alkotás központú kutatás adja az *építőművészeti* doktori iskola specifikumát.

A2017/18-as tanévben a Doktori Iskola témája a *Továbbépítés és újrahasznosítás* volt, amely rendkívül szerteágazó, egyszerre érint kulturális, emlékezeti–identitásbeli, szociális, politikai, gazdasági és ökológiai problémákat.

Az át-, rá-, tovább-, újjá-, újra- stb. építések összefüggenek olyan értékelésbeli kérdésekkel, hogy mit tekint az adott társadalmi–kulturális közösség megtartandónak, folytatandónak, hogyan gondolja megőrzendőnek, illetve megerősítendőnek saját identitását. Ennek megfelelően az adott régió, sőt ország hagyományainak, épített örökségének és kulturális miliójének megfelelően más és más problémák vagy legalábbis hangsúlyok kerülnek előtérbe.

Az alapvető fogalmak jelentése is eltérő, s maga a szótár is különböző lehet.¹

A tanév során a doktori képzésben folyó munka tartalmi szempontból két, egymással összekapcsolódó területen zajlott: egyrészt az (elméleti) kutatás területén, ahol a doktoranduszok a közös kereten belül *egyéni* érdeklődésüknek megfelelően választották ki a feldolgozandó témát részletesebb elemzésre, másrészt – a polgármesteri és főépítészeti szinten képviselt nyíregyházi önkormányzat felkérése alapján – csoportos munka keretében koncepcionális terveket készítettek a város funkcionális és szerkezeti problémáinak megoldására, illetve általánosságban a város élhetőbbé tételére. A cél az első esetben az volt, hogy esettanulmány jelleggel ugyan, de tágabb horizonton, akár elméleti és fogalmi szinten vagy nemzetközi összefüggésekben is megvizsgálják a hallgatók e fontos témakör relevánsnak tartott problémáit, s ezeket tényleges esetek elemzésével is demonstrálják.

A második típusú munka azzal a szándékkal valósult meg, hogy az adott, ebben az esetben nyíregyházi helyszín(ek)en a megbízói igényeknek és saját döntésüknek megfelelően, *kisebb csoportokat* alakítva foglalkozzanak az általuk választott, zömében tipikusnak tekinthető problémák feltárásával és a lehetséges beavatkozások megfogalmazásával. Természetesen a két munkaterület számos esetben össze is kapcsolódott, vagyis az egyéni tanulmányok egy részének témái merítettek a nyíregyházi akcióterület valamely problémájából. Ez annál is inkább lényeges volt, mert a nyíregyházi helyszín zömmel városépítészeti kérdései a konkrét hely dilemmáin túlmutató kérdéseknek is tűnnek, melyek vizsgálata a tematikus mottó tervezői szempontú megközelítésére adott lehetséges forgatókönyvet.

A Doktori Iskolában szerdánként folyó képzés kétféle módon adott keretet ennek a munkának. A Kerékgyártó Béla által vezetett *Kutatásmódszertan* szemináriumon a kutatási technikák, módszertani irányok tárgyalása mellett helyet kaptak az írással, az egyéni és csoportos témák kialakításával és menet közbeni problémáival kapcsolatos kérdések. Az első félévben általános szakirodalmi tájékozódás, forrás- és gyakorlati példák keresése mellett meghívott előadók (Golda János, U. Nagy Gábor, Kóródy Anna, Polyák Levente, Török Dávid és Falvai Balázs) adtak inspirációt az éves témakör megközelítéseihez. A második félévben a tanulmányok témáihoz kapcsolódó hallgatói prezentációk, azok fejlesztésének problémái, a változatok konzulensi és hallgatói értékelése álltak a középpontban. A doktori kurzusokat külső és nyilvánosan meghirdetett megmozdulások színesítették. Ezeknek keretében többek között Branczik Márta vezetésével a Kiscelli Múzeumot látogattuk meg és megismerkedtünk archívumának működésével, Berecz Tamás a frissen elkészült vizafogói Tours-i Szent Márton templomban kalauzolta a doktoranduszokat, volt doktori hallgatónk, Szabó Péter meghívására előadást tartott a Műegyetemen Thomas Burlon a berlini Brandlhuber+ építészirodából, valamint a Műegyetemen nemrég tiszteletbeli doktori címmel kitüntetett Moravánszky Ákos, akinek előadása immár sokadik alkalommal vált a Doktori Iskola fontos nyilvános eseményévé. Míg az őszi szemeszterben Somogyi Krisztina *Vizuális kommunikáció*, addig tavasszal Düll Andrea *Környezetpszichológia* kurzusai segítették a doktoranduszokat a szélesebb tájékozódásban és elmélyülésben.

Rátérve a kötet bemutatására, az egyéni munkák alapvetően esettanulmány jellegűek, amelyek általában a választott problémakör elvi, fogalmi tisztázásával, illetve nemzetközi és hazai fejleményeinek felvázolásával mutatják be a téma relevanciáját, és ilyen módon keretet adnak a konkrét esetek elemzésének is. Az elkészült írások tematikailag három csoportba sorolhatók, melyek címszavai a lépték, a modern építészet öröksége és az intézményi funkciók átalakulása. A továbbépítés mindig feltételezi a kontextus figyelembe vételét, amely különböző léptékű lehet: magában foglalhatja a város vagy egyes részeinek fejlesztési stratégiáját és gyakorlatát éppúgy, mint a városi tömbök, épületegyüttesek, illetve az egyes épületek szintjén zajló változásokat. A meglévő épületállományon belül sajátos és problematikus réteget jelent a háború utáni modern építészet öröksége, amely mind műszaki és használati szempontból, mind pedig az átfogóbb értékelés szintjén elodázhatalanná teszi a számvetést, illetve a beavatkozások különböző módjait. A továbbépítés kiváltója és ösztönzője lehet az intézményi funkciók jelentős mérvű átalakulása is – akár leépülés, akár bővülés formájában. Ennek a tanulmányokban tárgyalt példái a mozi épületei, a felsőoktatás terei, illetve a vasút reneszánszával összefüggésben a vasútállomások funkcióinak, kialakításának változásai.

A lépték felől indulva, Kovács Dávid tanulmánya a középvárosok főtereinek rehabilitációjával foglalkozik, elsősorban hazai példák mentén, de regionális kitekintésben is. Fő tézise, hogy az idő múlása, valamint az elmulasztott felújítások miatt halaszthatatlan feladattá vált a középvárosok köztereinek megújítása és továbbfejlesztése. A felújítások fontos összetevőjének tekinti a város emlékezetét hordozó időbeli rétegek megőrzését, s a folytonosság révén a közösségi identitás fenntartásának és megőrzésének elősegítését. Három példája Pécs, Veszprém és Nyíregyháza főtere. Esettanulmányként szintén egy nyíregyházi tér problémáit és a lehetséges beavatkozások szempontjait elemzi Palicz Kata tanulmánya. Az esettanulmányt ugyanakkor egy szélesebb keretbe állítja, a kisebb léptékű helyszíni, 1:1-es létékű beavatkozások lehetőségeit nemzetközi példák segítségével is bemutatja. Alkalmazásuk szerinte új tervezői szemléletet és eszközöket jelent, amelyek közvetlenebb kapcsolatokat tesznek lehetővé a használói igényekkel. A hagyományos városi szövet, s vele a városi tömb rehabilitálása fontos fordulatot jelentett az 1970-es évektől a városépítészeti gondolkodásban és gyakorlatban. Ennek hatásai széleskörűen érvényesültek, s némi késéssel bár,

itthon is éreztették a hatásukat. Bedecs-Varga Éva tanulmánya három városi tömb kapcsán elemzi Nyíregyháza jellegzetes városszöveti elemeit, az átmenő udvarokat, a „dufartokat”, melyek hálózatként szövik át a belvárost.

A tanulmány a térnyerés fogalmát használja a kialakult tömbök sikeresnek vagy kevésbé sikeresnek ítélt, a gyalogosok szempontjait előtérbe helyező megújítása kapcsán. Kovács Károly szintén három nyíregyházi példát elemez, de immár épület szinten. A továbbépítés markánsan eltérő változatát képviseli egy történeti épület új funkcióval felruházott felújítása, egy fontos középület – a városi könyvtár – ráépítés formájában megvalósult bővítése, illetve sajátos és némileg vitatható esetként egy tömbön belül megvalósuló bontás és új építés, amely esetében a kereskedelmi funkció azonossága képezi a folytonosságot. Bedecs-Varga Éva és Kovács Károly interjút is készített Balázs Tibor helyi építésszel, akinek a munkáival mindkettejük tanulmányában találkozhatunk. Szintén épület léptékben vizsgálódott Ónodi Bettina, aki a meglévő terek továbbépítésének olyan nemzetközi példáit vizsgálta, amelyek az eredeti térstruktúrát tiszteletben tartva innovatív módon alakították tovább a belső tereket, ily módon finom áthatást létrehozva a két réteg között.

Megőrzés vagy bontás? Sokszor ilyen szélső formában merül fel a dilemma az 1950-es és 70-es évek közötti modern építészet alkotásaival kapcsolatban, amely a háború utáni újjáépítés és a (szocialista) modernizáció folytán a mai épületállomány jelentős részét képviseli, s amely – mint fentebb utaltunk rá – kora (avulása), műszaki állapota, de funkciója, kulturális megítélése és eszmei értéke szempontjából is most érte el a kritikus határt. A megőrzés az esetek túlnyomó többségében továbbépítéssel, valamilyen átépítéssel jár, kevés épület érte el azt a státuszt, amely a 20-as, 30-as években, a modern építészet „klasszikus korszakában” született néhány kiemelkedő alkotásnak már osztályrészéül jutott: a szorosán vett műemléki helyreállítást. Ennek a közvélemény szemében itthon és külföldön vitatott, nagyon ellentmondásosan megítélt épületállománynak értékei, a megőrzés szempontjai maguk sem tisztázódtak még kellőképp. Ezzel a korszakkal több tanulmány is foglalkozik, folytatva a tavalyi tematikus év vizsgálódásait, amikor kifejezetten e korszak példáinak elemzése állt a középpontban. A különbség az, hogy most nagyobb hangsúly került az épületek jelenlegi helyzetére és a beavatkozási lehetőségek elemzésére. Radnóczi László azoknak a kérdéseknek a megfogalmazásával indítja a tanulmányát, amelyeket a modern építészet

értelmezéséhez és értékeléséhez fontosaknak gondol, s amelyek támpontokat nyújt(hat)nak a beavatkozási módok mérlegeléséhez. Ezt követően három győri épületet elemez: két egyetemi épület felújítását, illetve továbbépítését, míg egy helyi viszonylatban ikonikusnak számító ipari épület esetében pedig hallgatói koncepcióterveket mutat be. Egy másik fontos vidéki város, Debrecen szélesebben vett, az 1920-as évektől számított modern építészeti örökségét és annak mai helyzetét térképezi fel Bun Zoltán tanulmánya. Megállapítja, hogy az avulás, új funkció, léptékváltás stb. miatt bekövetkező kortárs beavatkozások kevés esetben vetettek számot e viszonylag széleskörű és időben, jellegben és minőségben rétegzett hagyomány természetével, értékeivel. Ezért meg a helyi emlékezet és identitás szempontjából is fontosnak tartja e hagyomány szisztematikus feltárását, a teljesítmények reflexióját. Juhász Ágnes tanulmánya történelmi távlatból három kiemelkedő példát elemez a 60-as, 70-es évek vidéki építészetéből. Kerényi József, Csaba László és Zsuffa András a tervezési előképek megválasztásával és a korszakban meghatározó betontechnológia innovatív alkalmazásával egyedi és magas minőségű, időtálló alkotásokat hoztak létre, amelyek demonstrálják a modern építészet értékteremtő teljesítményét. Varga Piroska frissen elkészült DLA dolgozatának átdolgozott fejezete egy fontos terület, az ipari építészeti örökség kezelésének problémáival foglalkozik. Épp azért, mert itthon még nem alakult ki meggyőzően ezen örökség intézményi háttere és az örökség kezelésében nagy a lemaradás, ezért külföldi példák rövid érintése mellett elsősorban olyan hazai beavatkozásokkal foglalkozik (a pécsi Zsolnay negyeddel, az Ózdi Kohászati Művek rehabilitációjával és a rudabányai tanösvénnyel), amelyek hazai viszonylatban mintaadó és ösztönző szerepet tölthetnek be. Tanulmánya elsősorban a funkcióváltások téralkotási megoldásait elemzi. Végül pedig egy frissen megvédett DLA-dolgozat alapján íródott tanulmányt olvashatunk: Berecz Tamás a Váci út és Fáy utca sarkán álló, későmodernnek tekinthető Budapest-Vizafogói Tours-i Szent Márton Plébániatemplom felújítása és továbbépítése kapcsán két egymásra rímelő történetet mond el. Egy történetit, az eredeti épület Szabó István-féle tervezéséről és Borsányi Pál-féle áttervezéséről, illetve a sajátját az általa tervezett felújításról és továbbtervezésről. A kutatás és a tervezés ritka szerencsés módon összekapcsolódott nála, hiszen tervezői döntéseihez érdemben járult hozzá az első tervezési és építési folyamatnak az akkori plébános által készített páratlanul részletes dokumentációja és ennek általa adott alapos feldolgozása.

A harmadik részben olyan tanulmányok találhatók, amelyek egy-egy jellegzetes intézmény – a mozi, a felsőoktatási épületek, valamint a vasút – átalakulásához kapcsolódnak. A mozi mint a 20. század meghatározó tömeges kulturális intézménye a kulturális fogyasztás individualizálódása folytán nagymértékű átalakuláson ment át, ami a meglévő épületállomány jelentős kiürülésével és átfunkcionálásával járt együtt. Öcsi Gabriella tanulmánya budapesti példák (Bartók, Átrium, Vörösmarty és Toldi mozi) tükrében azokat a változatokat veszi sorra, amelyek tipikus válaszokat jelentettek erre a helyzetre: a teljes funkcióváltástól színházi vagy több-funkciós kulturális–közösségi térré alakításukon át egészen a mozi funkció megtartásáig és mai igények szerinti kialakításáig. Ezt a tanulmányt a nyíregyházi mozik rövid történetét bemutató, szintén Öcsi Gabriella által írt kisebb szöveg egészíti ki. A munka- és tanulóterek új szükségletek és igények szerinti átalakulása nemzetközi és hazai szinten is aktuális feladatot jelent. Benyovszky-Géczi Zsuzsanna témája a felsőoktatási épületek és terek átalakítása, amelyet szintén elsősorban hazai példák tükrében elemez. Ezek között egyaránt helyet kap a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Wesselényi utcai épületének rekonstrukciója, egy 70-es évekbeli épület meggyőző továbbépítése (Győr), egy alapvetően posztgraduális, minőségi képzést folytató egyetem új épületszárnyának kialakítása (CEU), illetve a MOME megvalósulás előtt álló, az intézmény működésének megújított struktúráját és imázsát kifejező campusának nagyvonalú átépítése. Ezt a tanulmányt is kiegészíti egy interjú Golda Jánossal, aki a piarista rend rendszerváltás után visszakapott Váci utcai központjának jelentős szakmai publicitást kapott átépítését is jegyzi. Benyovszky-Géczi Zsuzsa a projekt folytatásáról, az azóta felmerült téri igények terveiről kérdezte az építészt. Végül Virág Anett tanulmánya a vasút reneszánszával és ezen belül a pálya-udvaroknak a tömegturizmus további térhódítása nyomán bekövetkezett átalakulásával foglalkozik. Az „utazás élményéhez” ma már hozzátartozik a jól szervezett, kényelmesen igénybe vehető alapfunkció mellett a fogyasztás és a különböző szolgáltatások elérhetősége is. A tanulmány a fő tendenciák bemutatása után esettanulmányként a nyíregyházi vasútállomásnak a kétezres évek elején történt legutóbbi, illetve az azóta esedékesé vált újabb átépítése kapcsán elemzi az állomás városban és a közlekedési hálózatban betöltött helyét, az épület téri rendjét és funkcióit, valamint a szükségesnek látott átalakítás szempontjait.

Ez a téma már át is vezet a csoportos projektekhez, melyekben a hallgatók beavatkozási javaslatokat fogalmaztak meg a város néhány kiválasztott és megvizsgált területére, illetve problémájára. A nyíregyházi projektekről, azok módszertanáról részletes beszámolót ad Somogyi Krisztina és a doktoranduszok közösen jegyzett tanulmánya. Elöljáróban fontos itt is hangsúlyozni azt a prekonceptióktól mentes, nyitott folyamatot, amelynek során a problematikus helyszínek kiválasztása, analízise és a javaslatétel együttesen képezte a projekt alapú kutatást. A beavatkozási területek, helyszínek lokációja és kiterjedése is folyamatosan módosult, míg végül több belvárosi helyszínre és Sóstóra, mint jelentős turisztikai–infrastrukturális problématerületre fókuszált a projektben résztvevők figyelmé. A beavatkozási javaslatokban megfogalmazódott konklúziók így sokkal inkább tekintendők a jellegzetes problémákra adott lehetséges stratégiáknak, mint konkrét fejlesztési programoknak.

Immár a harmadik, a nyilvánosság elé kilépő évkönyvet tartja kezében az olvasó. E kötet tervezése és tördelése is Máthé Dóra kitartó munkájának köszönhető. Hálával gondolunk az opponensekre is, akik a nagyobb lélegzetű tanulmányokat véleményezték és hasznos tanácsaikkal segítették a szerzők munkáját. Idén Bun Zoltán, Erő Zoltán, Haba Péter, Kovács Dániel, Szentirmai Tamás, Vukoszávlyev Zorán és Wettstein Domonkos szakmai véleményére támaszkodhattunk. Ám a köszönet elsősorban a szerzőket illeti, akik vendégként vagy DLA hallgatóként hozzájárultak e kötet létrejöttéhez.

Kerékgyártó Béla PhD
Szabó Levente DLA

1: Ld. például WONG, Liliane: *Adaptive Reuse. Extending the Lives of Buildings*. Birkhäuser Verlag, 2017, STUMM, Alexander: *Architektonische Konzepte der Rekonstruktion*. Bauwelt Fundamente. Birkhäuser Verlag, 2017. A probléma-érzékelés és a terminológia nemzeti kultúránként eltérő módjait itthon nemrég ZSEMBERY Ákos vizsgálta részletesebben a *Középkori építészeti emlékek védelme. Módszertani javaslat holt műemlékek bemutatásának kritikai elemzéséhez című PhD dolgozatában* (2009).

2: A kötetben közölt tizenhárom tanulmány közé – mint a korábbi években is – bekerültek az Építészmérnöki Kar PhD- vagy DLA-iskolájában már fokozatot szerzett vagy közvetlenül fokozatszerzés előtt álló szerzők (Bun Zoltán, Berecz Tamás, Varga Piroška) olyan munkái is, amelyek kapcsolódnak a tematikus mottóhoz.

köztér, városi tömb, épület

18

Kovács Dávid

A KONTINUITÁS SZEREPE A KÖZTEREK ÉPÍTÉSZETÉBEN

A múlt rétegeinek megőrzése a továbbépítésekben

36

Palicz Kata

AZ 1:1 LÉPTÉKŰ MODELLEZÉS ÉS A TÉRI KÍSÉRLETEK SZEREPE A KÖZÖSSÉGI TEREK TERVEZÉSÉBEN

Kortárs városépítészeti stratégiák egy nyíregyházi belvárosi tér kapcsán

54

Bedecs-Varga Éva

TÉRNYERÉS

Tömbök és átjárók Nyíregyháza városszövetében

66

Kovács Károly Lehel

A BEAVATKOZÁSOK OPTIMUMA

Továbbépítések változatai Nyíregyházán

84

Bedecs-Varga Éva – Kovács Károly Lehel

NYÍREGYHÁZI ÉPÍTÉSZET

Beszélgetés Balázs Tibor építésszel

88

Ónodi Bettina

TÉRSTRUKTÚRÁK INTERFERENCIÁJA

Épületek funkcióváltással járó újrahaznosítása

A kontinuitás szerepe a közterek építészetében

A múlt rétegeinek megőrzése a továbbépítésekben

#közterek_építésze #nagy_lendület #szabadidő_eltöltés
#újrahasznosítás #egyedi_karakter #továbbírás
#szempontrendszer
#városközponti_együttes #szőnyegszerű #plasztikusság
#lenyomat #tervezési_célkitűzés #szocialista_városfejlesztés
#köztérrendszer #egységes_megjelenés #megőrzés #napjaink_#
térhasználata #nyitott #lenyomatok #meglévő_rétegek #egységes_#
városközpont #reprezentáció #fenntartás #térbeli_lenyomat #
megújítási_koncepció #egyensúly

Tanulmányomban a magyarországi középvárosok főtereit vizsgálom szélesebb kontextusba helyezve. Az első rész a közterek építészetében mutatkozó nemzetközi tendenciákról nyújt áttekintést. A „Köztérfejlesztések itthon” címet viselő második részben három hazai példa elemzésén keresztül mutatom be a jelzett beavatkozások főbb problémáit és eredményeit. A tanulságokat és a jövőbeni fejlesztésekkel kapcsolatos javaslataimat a Konklúzióban foglalom össze. Szeretném felhívni a figyelmet a közterek fejlesztése szempontjából oly nagy jelentőséggel bíró feladatra: a kontinuitás biztosítására, mely a legtöbb esetben nem kap kellő hangsúlyt. Fontos, hogy a döntéshozók és a szakma képviselői számára lehetőség nyíljon e példák tanulságai mentén a közterek fejlesztési lehetőségeinek továbbgondolására.

BEVEZETÉS

Eddigi szakmai pályafutásom meghatározó időszaka volt az a négy év, amelynek során részt vettem a veszprémi belváros-rehabilitáció I. és I/B (azaz második) ütemének tervezésében. Az említett projekt részét képezte több városközponti épület homlokzati felújítása és bővítése, de a köztérrendszer fejlesztése mutatkozott a legösszetettebb és legérzékenyebb feladatnak, miközben ez rejtette a legnagyobb lehetőségeket is. Ennek felismerése ösztönzött arra, hogy tanulmányomban a közterek építészetét egy általam jól ismert szegmens, a középvárosi főterek példáin keresztül vizsgáljam.

A jelenkori városmegújítások során a közterek és utcák fejlesztése meghatározó szerepet tölt be, a közterek felértékelődtek, rehabilitációjuk elkerülhetetlen lett. Megújulásuk hozzájárul a városlakók életminőségének javulásához, a környezet gazdasági értelemben is vett felértékelődéséhez, és gyakran további beruházások kiindulópontját képezi. A város- és belváros rehabilitációk során e megújítások eredményei látványosak.¹ Tereink elsődleges szerepe megváltozott, nagyobb hangsúlyt kapott a használók igényeinek kielégítése. E helyek ma a találkozások, a társadalmi élet, a szabadtéri rendezvények és a szabadidő eltöltésének színterei.²

A kelet-európai térségben, a kétezres évektől megindult köztérfejlesztési hullám ezeken felül komoly elmaradásokat is igyekszik pótolni. A 70-es, 80-as években sokszor elmaradt vagy hiányosan valósult meg a középületek és a lakótelepi házak környezetének rendezése, az utcák mentén és a közterek környezetében a megfelelő számú parkolóhely kialakítása. Ezekre általában már sem pénz, sem energia nem jutott. A lakótelepi köztes terek alacsony minősége is nagymértékben hozzájárult a korra jellemző épített környezet negatív megítéléséhez.

#közterek_építészete

1: BALOGH Péter István: *Történeti városok köztereinek jelenkori modernizációja, Pécs városközpont megújítása*. Pécsi Tudományegyetem, DLA értekezés, 2011, 18.

2: VARGA Péter István: *KÖZ-TÉR-ALAKÍTÁS, A városi rendeltetés és a helyi használat a köztértervezés gyakorlatának tükrében*. BME, DLA értekezés, 2011, 4.

{00} Veszprém megújult köztérrendszere

A kétezres évek második felétől a környező országokhoz hasonlóan, hazánkban is nagy lendületet kapott a közterek fejlesztése. Ezt a folyamatot az is generálta, hogy az Európai Unió városközpont megújításokra is kínált megpályázható forrásokat. Az önkormányzatok erre reagálva a legtöbb településen igyekeztek előkészíteni az ilyen jellegű projekteket és a megvalósításukhoz pályázat útján támogatást elnyerni. EU-s támogatású projektek keretében számos városközponti közterület újult meg, de sok ilyen célú beruházásra került sor az önkormányzatok saját erőforrásaiból vagy a kapcsolódó területeken magánforrásból is.

#nagy_lendület

A hazai közterek fejlesztése szempontjából az elmúlt 20 év három korszakra bontható, az első időszakot sok kezdeti nehézség, útkeresés, sok esetben a közizlés követése jellemezte. Az akkor megvalósult átalakítások nagy többségéből hiányzott az egységes térépítészeti koncepció, a megjelenést és a formálást sokszor a túlszínezés, a díszítő motívumok alkalmazása jellemezte. A második korszakban sikerült továbblépni, és született néhány előremutató példa is. Nagyobb számban valósultak meg átfogó elvek mentén egységes megjelenésű közterek, melyeknél a környező épületekhez való illeszkedés, a környezeti adottságok figyelembe vétele, a természetes anyaghasználat játszottak fontos szerepet. A harmadik időszak a további fejlődés, a lehetséges új irányok feltárása, a frissülés, az egyensúlyok megtalálása jegyében telt. Mindemellett megjelent az igény a tanulságok levonására, a korábban megvalósult példák kritikai elemzésére is. Ez adja tanulmányom aktualitását.

NEMZETKÖZI TENDENCIÁK

Habár a felújított, átépített közterek mindegyike egyedi vonásokkal is rendelkezik, a nemzetközi köztérfejlesztési példákat áttekintve megállapíthatók a fontosabb fejlesztési, beavatkozási típusok.

Erősödő tendenciát mutatnak a hosszabb tartózkodást, a szabadidő eltöltés lehetőségét biztosító köztérfejlesztések. Ezekre a beruházásokra jellemző, hogy tervezőik a lehetőségekhez mérten igyekeznek minden korosztály igényeit figyelembe venni, ezért a változatos ülő- és pihenő felületeken túl általában telepítenek játszótérrel, köztéri fitness eszközöket, vízfelületet, vendéglátó pavilonokat és más köztéri elemeket. Számtalan példát lehetne hozni ilyen típusú köztérre, de talán az egyik legegységesebb megjelenésű az átalakított, párizsi Place de La République. Itt a tervezők a domborzati adottságok figyelembe vételével, egyszerű, de ugyanakkor érdekes megoldásokkal helyezték el változatos köztéri funkciókat. Ilyen a burkolat részeként megjelenő vizesjáték, a nagyvonalú kávézó pavilon vagy az egyedi megjelenésű pódium. Ehhez a vonulathoz köthető, a mára már klasszikusnak nevezhető és a kortárs köztér megújításokkal foglalkozó publikációkban gyakran hivatkozott példa, a koppenhágai Superkilen park város léptékű rehabilitációja, ahol egy hosszan elnyúló gyalogos útvonalra fűződnek fel különböző tematikusan szervezett egységek.

Napjainkban az olyan példák is jelentős számban fordulnak elő, amelyeknél a cél a funkciójukat veszített külső területek újrahasznosítása közhasználatú térként. E projektek beindításán sok esetben civil szervezetek vagy a beruházások

#szabadidő_eltöltés

A digitális kivonatban bizonyos oldalak nem láthatók.
Certain pages are not shown in this digital preview.

Az 1:1 léptékű modellezés és a téri kísérletek szerepe a közösségi terek tervezésében

---

Kortárs városépítészeti stratégiák egy nyíregyházi belvárosi tér kapcsán

#1:1_léptékű_modell #kísérleti_tér #tervezett_modell
#spontán_modell #térfoglalás #vándorló_tér #kulturális_tengely
#marasztaló_öblök

A tanulmányban az 1:1 léptékű modellezés szerepét és lehetőségeit vizsgálom a közösségi terek tervezésében. Arra keresem a választ, hogy a nyíregyházi Szabadság tér alakításának milyen alternatívái lehetnek a hagyományos városépítészeti módszerekkel szemben.

A dolgozat első részében olyan kortárs köztéri beavatkozásokat mutatok be, amelyeknek a tervezése – akár tudatosan, akár spontán – téri kísérletek mentén, 1:1 léptékű modellek felhasználásával történt.

A tanulmányban aztán egy konkrét belvárosi téri problémát mutatok be – a nyíregyházi Szabadság tér – Véső utca – Jókai tér együttesét –, melynek megoldását a kísérleti tervezés módszere mentén képzelem el. A tér történeti kialakulásának elemzésén túl az előidézett téri, térhasználati helyzeteket vizsgálom, nem pedig azt, hogy önmagában egy-egy épület vagy épületem milyen építészeti értékkel bír.

BEVEZETŐ.

A VÁROSI TÉR URBANISZTIKAI, ÉPÍTÉSZETI ÉS HASZNÁLATI JELENTŐSÉGE

A 20. században sok helyen új helyzet állt elő: a korábban közösségi térként működő városi terek egyre élethetlenebbé váltak. A köztereken mind nagyobb lett az autóforgalom, az utak és parkolók miatt minimális szélességű járdákra szorultak a gyalogosok. Ezáltal a tér az emberek szemében veszélyes környékké vált, tovább gerjesztve a folyamatot, ami a város kiüresedéséhez vezetett.

Ahhoz, hogy a közterek újra megteljenek élettel, ismét találkozási hellyé váljanak, biztosítani kell olyan interaktív lehetőségeket, amelyek oda vonzzák a lakókat. Az élő városokat azonban nemcsak az jellemzi, hogy sok ember fordul meg a nyilvános területeken, hanem az is, hogy a városi közterek napszaktól és évszaktól függően folyamatosan változó képet mutatnak.

A kortárs városépítészeti irányai éppen ezt a sokféleséget és változást emelik a középpontba, és egyik legfőbb célkitűzésük a városi terek újrafelfedezése, a közterek interaktív, változatos használata. Napjainkra egyre több olyan város-építészeti stratégiával találkozunk, amelyek a települést kisebb egységekre bontva próbálják meg a városi élet korábbi, élő formáit feltámasztani.

Ezeket a javaslatokat sokszor rövid idő alatt meg lehet valósítani, az alkalmazott eszközök révén a beavatkozások pozitív változásokat gerjeszhetnek, erősíthetik a térhasználatot, hozzájárulhatnak a városi élet revitalizációjához. Olyan megoldási javaslatok is születnek, amelyek stimulálják a városlakók köztéri aktivitását anélkül, hogy a tereken drasztikus vagy traumatikus fizikai változásokat okoznának.

Ezek a tervezési stratégiák nem egy teljesen új és a korábitól különböző megoldással állnak elő, hanem a meglévő, de még vagy már nem harmonikus helyzetben próbálnak (ismét) egyensúlyt teremteni.¹ A beavatkozások nem is feltétlenül fizikai jellegűek.

A megoldási javaslatok néha közösségi akciókat feltételeznek, de ideiglenes beavatkozásokat is takarhatnak, és mindig a városi élet minőségének javítását célozzák meg egy-egy problematikus ponton. Habár a projektek az esetek többségében kisléptékűek, akár szűkös anyagi körülmények között is megvalósíthatók, és hatásuk sokszor túlmutat a kezdeti beavatkozás léptékén. A problémás területek jobbá tétele nem feltétlenül valami új létrehozását jelenti, sokkal inkább a meglévő adottságok alapos megismerését, feltárását, majd azok átstrukturálását, finomhangolását. Ebben a szemléletben a város karakterét nemcsak az épített elemek, hanem a városlakók érzelmi és társadalmi kötődései határozzák meg. Az épített környezet kétségkívül befolyásolja ezeket a kötődéseket, de a fizikai adottságokon túl fontos az egyéb társadalmi tényezők figyelembevétele is.

1: CASANOVA, Helena – HERNÁNDEZ, Jesús: *Public Space Acupuncture, strategies and interventions for activating city life.* New York: Actar Publishers, 2014.

#1:1_léptékű_modell

#kísérleti_tér

2: Benkő Melinda – Fonyódi Mariann: Térorientált városépítészeti. In: *Glocal city, Kortárs európai városépítészeti.* Budapest: TERC Kft., 2009, 150-153.

3: Valaminek az absztrakt ábrázolása, ahol a modell nem feltétlenül úgy néz ki, mint a valóság, de pont úgy működik.

4: Valaminek a kisebb léptékű/miniatűrízált ábrázolása, ami pont úgy néz ki, mint a valóságban, de nem úgy működik.

1:1 LÉPTÉKŰ MODELLEZÉS MINT TERVEZÉSI MÓDSZER

Megtervezhető-e egy köztér használata? Elérhető-e városi léptékekkel mérhető eredmény akár egészen kis beavatkozással? Alkalmask lehetnek-e kísérleti jellegű beavatkozások változások előidézésére?

Ezekre a kérdésekre ma egészen biztosan mások a válaszaink, mint a 60-as, 70-es években, akkor a városépítészeti más eszközökkel reagált a változásokra.

A nemzetközi gyakorlatban az utóbbi évtizedben viszont a korábbi építészeti tömegek által orientált tervekkel szemben egyre inkább tért hódít az ún. tömeg nélküli (un-volumetric) tervezés. Ez lényegében egy olyan térorientált megközelítés, melynek elsődleges célja a meglévő tér újratagolása, újrafogalmazása, nem pedig feltétlenül új tömeg építése. A munkában részt vehet az építész, a várostervező és a tájépítész, sőt „szinte nincs olyan szakterület, amelyik valamilyen módon ne érintené (szociológia, kulturális antropológia, kommunikáció, környezetpszichológia, történelemtudomány, műszaki tudományok, design, képzőművészet, film stb.).”²

A mai kultúránkat jellemző gyors tempó, folyamatos változás életünk egyre markánsabb jelensége, ezért a tervezés üteme, módszere is átalakulóban van. A hagyományos metódus szerint egy-egy téri problémának és az arra felmerülő válasznak a modellezése a műteremben történik. Aztán a „helyes” megoldás kiválasztása és részleteinek a kidolgozására is ugyanott kerül sor. Tehát egyrészt a helyszíntől távol, eltérő körülmények között tervezünk, másrészt az általunk jónak vélt megoldásokat dolgozzuk ki az utolsó részletekig – még mielőtt a helyszínen bármi történne. Kétségkívül elég nagy hagyománya és kultúrája van ennek a tervezési módnak, és nem vitatom, hogy az esetek jó részében még mindig működik. Az viszont vitathatatlan, hogy még a hagyományos tervezési módszer követői is egyre több olyan eszközt használnak, amelyek akár a helyszín kezdeti állapotának modellezésében, akár a megoldási javaslat megjelenítésében mind valóságosabb képet adnak (virtuális modellezés, látványképek). A kép azonban nem alkalmas arra, hogy megmutassa azokat az emberi reakciókat, amiket a tervezők által felvázolt megoldás a használókból kivált.

Az a felvetésem, hogy bizonyos téri problémák tekintetében a helyszíni, valós (1:1) léptékű modellezés, tehát a kísérleti, szimultán tervezés adhat egyfajta választ.

Az 1:1 léptékű modellezés gondolata illeszkedik a térorientált tervezési módhoz, azonban túl is mutat rajta, amennyiben a használó közösséget is bevonja a tervezési folyamatba. A tér megfelelő fejlesztése érdekében egyfajta kritikai attitűdöt vár el a városlakótól, és lehetőséget teremt a véleménynyilvánításra.

A modellezés,³ illetve a makettezés⁴ az építészeti eszköztár gyakran használt elemei. Azonban a klasszikus tervezés során ezeket az építész a műtermen belül, esetleg a munkák publikálására használja. Amennyiben az 1:1 léptékű modell kikerül az építészirodákba (tervezett modellezés) vagy akár már létrejött, valós szituációk kerülnek „be” az építész műhelyekbe (spontán modellezés),

A digitális kivonatban bizonyos oldalak nem láthatók.
Certain pages are not shown in this digital preview.

Térnyerés

Tömbök és átjárók Nyíregyháza városszövetében

#megismerés #továbbírás #város #telektömb #modern
#colin_rowe #kollázsváros #posztmodern #berlin #újjáépítés
#posztmodern_fordulat #utcahálózat #átmenő_telkek #dufart
#emberi_lépték #szegély #tömbátjárók #átmenet #küszöb
#luther-ház #krúdy_udvar #otp_lakóház_és_üzletek #görög_
katolikus_parókia #átvágás #íves_passzázs #racionalitás
#megosztás #összetett #sokféle_elem #túl_mozgalmas
#szétválasztás #tágas_átjáró #térnyerés

Európa városaiban jelentős épületállományt képvisel a jellemzően 19. századi telektömbök beépítése, melyek megítélése sokat változott az utóbbi időkben. Fontos témává vált megújításuk, amire számos nemzetközi és egyre több hazai példát is láthatunk. Ezen rehabilitációk értékének tartom, hogy a meglévő rendszer figyelembe vétele mellett a kialakult, gyakran túl sűrű és szűkös udvarokat tartalmazó beépítéseket igyekeznek lazítani, a tömbök felnyitásával új közterek, s ezek révén élhetőbb környezet jön létre. Ezt a folyamatot térnyerésnek nevezem.

Tanulmányomban olyan rehabilitációkat elemzek, melyek során tömbfeltárásokra és -átnyitásokra is sor kerül. Ehhez jó terep volt éves tervezési helyszínünk, Nyíregyháza belvárosa, ahol a spontán növekedés olyan nagyméretű telektömböket hozott létre, amelyeket több helyen „közök” szőnek át. Rövid történeti áttekintés után három épületet és az őket tartalmazó tömböket vizsgálom. Miközben a beépítés elemzését állítom a fókuszba, kiemelt szempont az emberi lépték. Az egyes beavatkozásokat követő helyzetek érdekességének tartom, hogy eltérnek az addig megszokott telekhasználatról, s bár a tervezők különböző mértékben módosítják a történeti tömbök kialakult telekrendszerét, de ez csak az egyes történetek továbbírását jelenti. Izgalmas felfejteni, hogyan jön létre a térnyerés a tömbök továbbépítésekor, mik a rávezető okok, és milyen megoldások születtek rá Nyíregyházán.

NÉZŐPONTOK

A VÁROSSZÖVET TOVÁBBÍRÁSA ÉS FOLYTONOSSÁGA

„Természetség... Ez lenne a cél... Olyan vonalakat húzni, olyan tereket szerkeszteni, olyan színeket festeni, olyan hangulatokat varázsolni, melyek az adott helyen, az adott pillanatban a lehető legtermészetesebb szereplői a történetnek.” – Karácsony Tamás¹

Az épületek nem önmagukban álló alkotások, ezért nagyon fontos az őket körülvevő közeg, a kontextus ismerete.² Enélkül nem lehet őket megfelelő mélységben értelmezni, illetve megtervezni. A meglévő épületekhez, illetve a környezethez való illeszkedés kiemelt figyelmet kell, hogy kapjon, ezért alkotó építészként munkáim során fontosnak tartom U. Nagy Gábornak azt a megállapítását, hogy „*a tervezés nem kitalálás, hanem megismerés.*”³ Egy alapos feltáró munka alapján a (tovább)építés egy történet továbbírásává válhat.

Az emberi életterek egyik nagy és hangsúlyos csoportját a városok alkotják, melyek jelentősége és szerepe egyre nő.⁴ A történeti városszövet olyan alap-elemekre bontható, mint a telkek és az épületek, amelyeket összefűz az utcák és terek hálózata. A telekrendszerrel és beépítéseiket vizsgálva megállapíthatjuk, hogy ezek eltérő időben változnak.⁵ Leggyorsabban a beépítések alakulnak át, ezeknél jóval lassabban módosul a telekrendszer, s még időtállóbb az utcahálózat. Mindegyiküknek saját fejlődéstörténete van, fontos lenyomatokat képviselnek, azonban a lassabban változó elemek emlékei messzebbre nyúlnak vissza. A városi szövet változása országonként, városonként, sőt legtöbbször ezek kisebb területein belül is eltérő, megértésük nem nélkülözheti létrejöttük feltárását.

A telkek egymás mellé rendeződésének többféle példája létezik (sortelek, utca-sor, telektömb), melyek közül kiemelten hangsúlyos a telektömb, amely az ókori telepés városoktól a 20. századi városokig alapvető városszerkezeti egység volt.⁶ A telektömbök újfajta keretes és megnyitott keretes formái a 19. század második felében jelentek meg. A munkásnegyedek és –proletár bérházak rossz lakás-higiéniai viszonyai ellen fellépő „lakásreformerek” munkássága, a középosztályt szolgáló, hátsószárny nélküli többlakásos házak elterjedése és a szigorodó építési előírások vezettek az ilyen beépítések elterjedéséhez.

A 20-as, 30-as években létesített új lakótelepek egyes részei már a történeti telektömb dekonstrukciójára utaló beépítéssel valósultak meg, így a teleklábakon összeforduló telkeket tartalmazó tömbök helyett gyakran az ismételt telek-sorok lettek az alapelemek. Az amszterdami iskola hatására mind több helyen megjelent a telekosztás nélküli keretes beépítés, illetve általában véve a tömbtelkes beépítés, mely a háború utáni lakótelepek jellegzetessége lett.

A modernizmus idején nagy hangsúlyt kapott a különböző használati funkciók szétválasztása, introvertált, körüljárható épületeket emeltek, melyek szabadon álltak az „áramló térben”. A transzparenciára törekvő házak esetében csökkent a külső és belső terek közötti határvonal jelentősége, és megszűnt a külső és belső (udvari) homlokzatok közötti differenciálás.

Lényeges változások indultak el az 1960-as évektől kezdve, amikor a modern építészet kritikájához kapcsolódva megkezdődött a történeti városszövet és ezzel

#megismerés

#továbbírás

#város

#telektömb

#modern

1: KARÁCSONY Tamás: Láncszemek. https://karacsonytamasblog.files.wordpress.com/2017/10/esztergomi-hazak_.pdf (Utolsó elérés: 2018. 07. 16.)

2: A városi szövet mint kontextus értelmezése az építészetben Colin Rowe és Fred Koetter közös tanulmányában jelent meg legátfogóbb formában. Vö. ROWE, Colin – KOETTER, Fred: *Collage City*. Massachusetts: Halliday Litho Corporation, 1978.

3: Elhangzott U. Nagy Gábor építész 2017. október 11-én tartott előadásában, a BME Építőművészeti Doktori Iskolában.

4: Míg 1990-ben a Föld lakosságának kevesebb, mint 40%-a élt városokban, 2010-től elmondhatjuk, hogy a népesség több mint fele városlakó, és ez az arány folyamatosan növekszik. In: WHO – UN Habitat: *Hidden cities: Unmasking and overcoming health inequities in urban settings*. Geneva: World Health Organization, 2010.

5: Vö. MEGGYESI Tamás: *Városépítészeti alaktan*. Budapest: TERC Kiadó, 2009.

6: MEGGYESI, i.m.

#colin_rowe

#kollázsváros

#posztmodern

#Berlin

#újjaépítés

#posztmodern_fordulat

7: ROWE, Colin – KOETTER, Fred: *Collage City*. Massachusetts: Halliday Litho Corporation, 1978.

8: ROWE, Colin – KOETTER, Fred: Kollázsváros: A tárgy válsága avagy a városi szövet áldatlan állapota. In: *Kerékyártó Béla* (szerk.): *A mérhető és a mérhetetlen. Építészeti írások a huszadik századból*. Budapest: TYPOTEX, 2000, 215.

9: Karakteres példa erre a Hansaviertel újjaépítése, Nyugat-Berlinben. Itt a 19. századi tömbös beépítés 75%-a pusztult el a 2. világháborúban, a megmaradt részt pedig elbontották. 1953 és 58 között 53 német és neves külföldi építész részvételével 45 modern lakó- és középületet terveztek egy teljesen új struktúrában, szabadon álló telepítéssel, melyek közül 36 meg is épült.

10: 2017-es adat, In: Wikipédia: *Magyarország legnagyobb települései lakónépesség szerint* https://hu.wikipedia.org/wiki/Magyarorsz%C3%A1g_legnagyobb_telep%C3%BCI%C3%A9sei_lak%C3%B3n%C3%A9pess%C3%A9g_szerint (Utolsó elérés: 2018. 04. 19.)

11. Vö. MEGGYESI Tamás: *Települési kultúránk*. Budapest: TERC Kiadó, 2008. Jó példája ennek, hogy az elsőre nagyon síknak tűnő Nyíregyháza központja kissé magasabban fekszik, kiemelkedik környezetéből, amit gyakran csak többszöri bejárásra, vagy a régi térképeket is vizsgálva ismerünk fel. Ez pedig egy fontos és logikus oka annak, hogy miért pont azon a helyen alakult ki a főtér.

#utcahálózat

#átmenő_telkek

#dufart

párhuzamosan a keretes beépítés újraértékelése. Colin Rowe és Fred Koetter Kollázsvárosa⁷ a 70-es évek második felében e folyamatok átfogó elméleti elemzését nyújtotta. A modernizmus múltat teljesen eltörlő szándékát és következményeit bírálták, azonban nem teljes visszatérést, hanem valamiféle középutat vizionáltak: „...*sem a tárgy, sem a tér kizárólagos előtérbe helyezése nem tekinthető immár megfelelő hozzáállásnak. (...) egy olyan jövőben érdemes reménykedni, ahol az épületet és a teret mint két egyenrangú, egymással folyamatos dialógusban álló jelenséget ismerjük el.*”⁸ Vagyis a modern beépítési mód és a hagyományos városszövet összeegyeztetését hangsúlyozták, mely gondolatok és nézetek fontos ideológiai alapot adtak az akkoriban kibontakozó posztmodern mozgalom számára.

A városszövet regenerálásának kérdése a ’70-es, ’80-as években mindinkább előtérbe került. Ebben az időszakban e törekvések különösen fontos helyszíne volt Berlin, annak is főleg a nyugati fele. A II. világháborúban súlyos károkat szenvedett város helyreállításának első vezérével „a múltat végképp eltörölni” volt, így a még menthető vagy helyreállítható épületeket is lerombolták, a történeti városszövet telekrendszerét elhagyták, s többnyire egy tömbtelkes új struktúra kialakítására törekedtek, ahol az épületek szabadon álltak a térben.⁹ A posztmodern fordulat azonban újraértékelt a keretes beépítést, amit jól mutat ennek első berlini példája, az ún. 270-es blokk (Vinetaplatz 2-3). amely Josef Paul Kleihues tervei alapján, 1975 és 77 között létesült. A korábbi történeti tömbök méretét és keretét megtartva épült, de a tervező a sarkokat megnyitotta és a kereten belül egy nagyméretű, átlátható, nyitott udvart hozott létre. A 19. századi épületállománnyal rendelkező tömbök belső terének kitisztítása a kíméletes városfelújítás módszereként fogalmazódott meg. Fontos témává vált ez általában is, hiszen Európa-szerte jelentős volument képviselnek a városokban a jellemzően 19. század végi telektömbök, melyek megújítása folyamatos feladat. A kialakult tömbök rehabilitációja során meg kell vizsgálni a tömbfelnyitás, az átjárhatóvá tétel és a nyilvános és magánterek közötti átmenetek kialakításának szükségességét. A meglévő tömbbelső feltárásának számos lehetőségét ismerjük, például zsákutcák nyitása; magánutcás tömbfeltárás; a tömbbelső akciószerű, szervezett beépítése, stb. Mindegyik módszer esetében a cél egy élhetőbb városi környezet megteremtése, helyteremtés és térnyerés a használók számára. Ezekhez hasonló helyzeteket és lehetőségeket vizsgáltam Nyíregyházán.

NYÍREGYHÁZA

Nyíregyháza az ország hetedik legnépesebb városa (117 689 fő),¹⁰ Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye székhelye. Belvárosa még őrzi az eredetileg halmazos, organikusan nőtt település nyomait. Ez egy olyan rendszer, amelyben nem egy előre meghatározott és kiszabályozott utca szervezi a telkeket és a beépítéseket, hanem folyamatosan, organikusan fejlődik más, olykor nehezebben felismerhető szabályok szerint.¹¹

Már az 1754-es térképen is látható, hogy a város fokozatosan kialakult, sugaras elrendezésű főutcai a központban két tágas térben (ma Kossuth tér és Hősök tere) futottak össze és nagyméretű telektömböket határoltak le. Napjainkban az utcahálózat az azóta kiszabályozott körgyűrűk mellett még mindig őrzi 18. századi állapotát. A mai belvárosban eleinte átmenő telkeket alakítottak ki, amelyeken a 19. században a forgalmasabb főút felé emeletes lakóházakat

A digitális kivonatban bizonyos oldalak nem láthatók.
Certain pages are not shown in this digital preview.

A beavatkozások optimuma

Továbbépítések változatai Nyíregyházán

#továbbépítés #társadalom #használat #változás #mód #mérték
#rekonstrukció #közösségi_emlékezet #térstruktúra #felt_szerü_
beavatkozások #bővítés #tervtanács #díszítőelemek #homlokzat
#kiállító_tér #könyvtár #kúria #középület #bővítés #átépítés
#elhelyezkedés #esetlegesség #elrendezés #funkcionális_
egységek #raszter #struktúra #ráépítés #környezetbe_illesztés
#gesztusok #bontás #új építés #beépítés #városszerkezet
#üzlettér #kiszolgáló_blokk #tömb #Nyírfa_Áruház #dufart
#rámparendszer #tér szint_alatti_beépítés #kereskedelem
#térhasználat #gesztus #kényszer #avulás #adaptáció #optimum
#mérleg #kontextus #rész_sikerek #adaptáció #párhuzamos_
narratívák

A meglévő épületállományba való építészeti beavatkozások aránya és mértéke a teljes szakmát folyamatosan izgató téma. Különösen előtérbe kerül a beavatkozás mértékének és a létrehozott eredmény értékének aránya, hogy mi az adott korban és az adott feladat esetében az optimális beavatkozás, a sikeresnek tekinthető megoldás. Dolgozatom három nyíregyházi példa kritikai elemzésén keresztül alakított ki egy elemzési szempontrendszert, amelynek fényében értékeli a projekteket. A mindenkori beavatkozások elvileg egy skálán helyezhetők el, amelyek szélső eseteit az eredeti épület teljes körű megőrzése vagy visszaállítása, illetve az avulás, értékvesztés folytán bekövetkező bontás jelentik. E szélső értékek között azonban számtalan fokozat és változat különböztethető meg, amelyek a tulajdonképpeni továbbépítés eseteit jelentik. A kiválasztott példák közül a Kállay kúria történeti rekonstrukciója, illetve a korábbi ABC épület elbontása mintha az említett szélső értékeket képviselné, valójában ezek az esetek is bonyolultabbak a tiszta képletszerűségnél. Harmadik, köztes esetként pedig a városi könyvtár továbbépítését mutatom be. Minden esetben külön elemzem a beavatkozást megelőző és a létrehozott állapotot, majd feltárom az áttervezés, átépítés körülményeit. Ennek során vizsgálom a funkciót, a környezethez való viszonyt és az építészeti karakter megváltozását, és figyelembe veszem, hogy milyen tényezők befolyásolták a tervezői döntéseket. A vizsgálatok elvégzése után megpróbálok mérleget vonni az adott beavatkozás sikerességéről, az elérhető optimumról. A tanulmány a doktori iskola éves nyíregyházi kutatásának része.

BEVEZETÉS: REHABILITÁCIÓS LEHETŐSÉGEK

Épített környezetünk és annak változása nem csak a szakmát, hanem a teljes társadalmat érinti. A második világháború és az 56-os forradalom óta Magyarországon nem voltak az épületállományt jelentősen károsító természeti katasztrófák, háborúk, külső események, az épületek sorsát elsősorban gazdasági, társadalmi, ideológiai szempontok határozták meg. Ma, az 1970-es és 80-as évekkel ellentétben, a bontással és az új építéssel szemben a megőrzés, a helyreállítás vált jellemzővé. A megemelkedett komfortkövetelmények, a fosszilis energiahordozók fogyása, a digitális technológia, a megváltozott életvitel új igényeket támaszt az épületekkel szemben. Nagyon fontos, hogy a változásra az építészet reagáljon, de ezen túlmenően az épületek sorsával kapcsolatban a szakmán túl a közvéleményben is viták folyjanak róla. **A kérdés komplex jellegét mutatja, hogy nem lehet leírni egy szóval pontosan a rengeteg építészeti beavatkozást, melyeket a felújítások, átépítések körében végeznek.** Egyes határesetekben az új építés is felfogható úgy, mint a környezet, a városszövet, a kultúra, a közösség továbbépítése.

Az építészeti beavatkozásokkal kapcsolatban megfigyelhető egy általános probléma: az épületek életciklusa hosszabb, mint a használóké és az általuk képviselt igényeké. Az épületek életpályáját leíró működések osztályzásában Jill Stoner a University of California professora a *The Nine Lives of Buildings*¹ című tanulmánya igyekszik eligazítást nyújtani, mely az épületek átalakulását a megváltozott használat szempontjából osztályozza. Stoner kilenc kategóriájának szélsőértékei a lebontás (Demolition), illetve a megőrzés, konzerválás, felújítás (Preservation, Conservation, Restoration). Ezek a szélsőségek között a használat széles skáláját határozza meg. Ezek közül a dolgozat szempontjából a felújítás és rehabilitáció (Renovation, Rehabilitation) és a rugalmas újrahasznosítás (Adaptive Reuse) a leginkább relevánsak, mivel ezekben az esetekben a beavatkozás tervezett. A beavatkozások sokféleségét és a megnevezések zavaró sokaságát példázza Liliana Wong *Adaptive Reuse*² című könyvének Babel című fejezete is. Annak ellenére, hogy a fejezetcím a bábeli zűrzavarra utal, a szerző igyekszik rendszerezni a téma olykor egymáshoz közelálló fogalmait. Wong a felújítás módját, mértékét helyezi az osztályozás fókuszába, közel húsz sokszor rokon értelmű kategóriát állít fel. A megváltozott használói igények és a meglévő épület alkalmassága között feszültség alakul ki. Wong szerint a lehetséges továbblépés módja lehet többek között a megőrzés (Conservation), a korszerűsítés (Modernization), az átalakítás (Conversion), a bővítés (Extension).

Úgy gondolom a gyakorlatban lehetséges megoldás a bontás szélsőséges esete, amikor az elpusztított épület helyén új igényeknek megfelelő épületet építenek. Esettanulmányaim kiválasztása során kiemelt szempont volt a beavatkozás mértéke szerinti osztályozás, de – mint általában a gyakorlatban – egy-egy továbbépítés esetében többféle beavatkozás, Wong csoportosításának több kategóriája is jelen van.

Pusztán szerkezeti szempontból is létrehozhatók kategóriák az átépítés módjával és mértékével összefüggésben. A beavatkozás mértéke a kismértékű gépészeti és belsőépítészeti átalakításoktól a komoly az épület tartószerkezetét is intenzíven befolyásoló szint rá- és aláépítésekig terjedhet. Ezek jellemzően szoros összefüggésben vannak az épület rendeltetésével (például egy vendéglátó egység vagy üzlethelyiség belsőépítésze gyakran változik, egy színház tartószerkezete

#továbbépítés

#társadalom

1: STONER, Jill: *The Nine Lives of Buildings. Architectural Design*, Volume 86, No. 1 (2016), 18-23.

2: WONG, Liliane: *Adaptive REUSE, Extending the Lives of Buildings*. Basel: Birkhauser, 2016. A könyv koncepciójával és kategorizálásával a kötetben Ónodi Bettina is foglalkozik (88. o.)

#használat

#változás

#mód

#mérték

3: Jól példázza ezt, hogy a város az elmúlt évben a Bencs család Sóstói úti villáját is felújította. A két épület rekonstrukciójának léptéke és módja között enyhe párhuzam vonható, mindkét épület a külső megtartása mellett kulturális funkcióval – az egykor ott élő család múltját bemutató kiállítással – gyarapodott.

#rekonstrukció

#közösségi_emlékezet

kevésbé). Felújítás esetén az épületek szerkezeteinek amortizációja mellett a beavatkozásban szerepet játszhatnak a megváltozott használatból, komfortigényekből és jogszabályi követelményekből fellépő igények, melyeket a meglévő épület nem tud kielégíteni. Fontos szempont, hogy az épületeket szerkezeteinek és berendezéseinek élettartama is eltérő. Bővítés, rá- és aláépítés esetén a tartószerkezeti koncepciót is átstrukturáló, komplex beavatkozásokra kerül sor. A szerkezeti kategóriák elsősorban (a szerkezeti megerősítéseket, javításokat és a szerelvények modernizációit ebből a szempontból figyelmen kívül hagyva) nem a beavatkozás céljaként, hanem annak eszközeként jelennek meg, így nem önálló osztályokként, hanem elemzési szempontként kezeltem őket.

Dolgozatom sem terjedelmében, sem mélységében nem kíván átfogó osztályozást adni, Az elemzésre kiválasztott három példa egymástól lényegesen különböző, mértékében jelentősen eltérő beavatkozási módot képvisel: 1, az első esetben az épületkarakterek megőrzésére, illetve helyreállítására törekedtek: „az épületet felújították” 2, a másodikban az épület egyértelműen megőrzött elemeket régi valójából, ám első ránézésre is látható, hogy egy ráépítés során tovább bővült „átépítés/bővítés” történt 3, a harmadik példa sajátos eset, ugyanis itt egy tömbön belüli épület bontásáról és egy új, de funkciójában azonos épület létesítéséről van szó, a folytonosságot nem a fizikai állag, hanem a funkció azonossága képviseli.

FELÚJÍTÁS – KÁLLAY KÚRIA

eredeti tervező: Bobula János (1909)

felújítás tervezője: Molnárné Hevér Katalin (2017)

A közösségi emlékezet folytonosságát hordozó történeti épületek felújításának szélső esete, mikor az egykori állapot és a funkció lehető legteljesebb megőrzése a cél. Fontos nemzetközi példája Mies van der Rohe berlini Neue Nationalgalerijének jelenleg zajló felújítása. A megőrző felújítás elsősorban műemlékeket, kivételes, erős történeti jelentőségű épületeket jellemez. A Kállay kúria nem a helyreállítás tiszta példája, mivel az épület új kulturális funkcióval bővült, és általában mondva is kérdéses volt, hogy az épületet melyik állapotában kell megőrizni, illetve hogyan lehet adaptálni az új igényekhez, hogyan tudja befogadni a tervezett funkciót.

A ma Nyíregyháza belvárosában a Bessenyei téren, a Móricz Zsigmond Színház közelében álló épületet mind a korábban benne élő Kállay család városi kötődése, mind városszöveti elhelyezkedése miatt kiemelt, a város arculatát meghatározó épület. Bár a kúria nem műemlék, a városközpont századfordulón épült épületeivel egyetemben a városlakók szempontjából komoly emlékezeti értéket képvisel. A helyi emlékezet gondozása, a város virágzásának nosztalgijája ma fontos része a város identitásának.³ Az építés körülményei, az épület története, hányatott sorsa izgalmas lenyomat a 20. század építkezéseinek vidéki körülményeiről, a megrendelő, a tervező, az építőmester, a hatóságok viszonyáról.

Az épület megismeréséhez elengedhetetlen annak történeti „feltárása”. A Kállay család házának érdekessége, hogy nem a Sóstói úti villasorba illeszkedik, hanem a belvárosban épült fel. 1876-ban Nyíregyháza lett Szabolcs megye közigazgatási

A digitális kivonatban bizonyos oldalak nem láthatók.
Certain pages are not shown in this digital preview.

Térstruktúrák interferenciája

Épületek funkcióváltással járó újrahasznosítása

#funkcióváltás #folytonosság #adaptive_reuse
#terek_újrastruktúrálása #tapadás #eltartás #beszövés #lebegés

Épített környezetünk elemei különböző korszakok térbeli lenyomatai. Emlékek és értékek őrzői, melyek akkor töltik be rendeltetésüket, ha emberi használatban vannak. Ellenkező esetben csupán üres terek kontúrjai, funkció-vesztett vázak.

Manapság egyre aktuálisabb kérdés a kiüresedő épületállomány újrahasznosítása. Egy használaton kívüli épület új funkcióval történő megtöltése során gyakran jelentős térátstruktúrázás szükséges: a meglévő állapotot az új funkcionális program térbeli igényei alapján kell átalakítani. A dolgozat ilyen típusú épület-újrahasznosításokat vizsgál. Azt keresem, milyen szempontrendszer alapján és hogyan lehet megvalósítani a téri transzformációt úgy, hogy az eredeti épület téri minősége ne sérüljön, ugyanakkor az új igények is maradéktalanul teljesüljenek. Kutatásom fókuszában a terek transzformációja következtében kialakuló téri szituáció áll: az eredeti térrendszer és a beavatkozás által létrehozott új térstruktúra együttállása, a beavatkozás eredményeként létrejövő téri interferencia. A témához tartozó, modell-értékű kortárs példák vizsgálata során arra keresem a választ, hogyan érhető el harmonikus kapcsolat a térstruktúrák között.

Épületek újrahasznosítása kapcsán gyakran találkozhatunk olyan esetekkel, amikor a kiüresedett épületváz eredeti rendeltetése és az új használati mód között nincs jelentős funkcionális kapcsolat. Első, ilyen jellegű átalakításhoz köthető emlékem a párizsi Musée d’Orsay épületének megismerése volt. Az 1871-ben leégett Orsay palota helyén épült egykori Gare d’Orsay pályaudvar tervezése Victor Laroux francia építész nevéhez fűződik. Az épület az 1900-as vilákiállításra készült el, majd mintegy negyven évig a francia vasutak dél-nyugati hálózatának központja volt. Bár a pályaudvar korszerű technológiai megoldásokkal épült, a huszadik század műszaki fejlődésének iramával nem tudott lépést tartani. A vágányok az egyre hosszabb távolsági vonatok számára idővel túl rövidnek bizonyultak, így az épületet 1939-től csak elővárosi közlekedésre használták, majd bezárták. Ezt követően posta és egyéb ideiglenes funkciók költöztek az impozáns épületbe. 1975-ben született meg a döntés a teljes körű újrahasznosításról. A felújítási munkák 1986-ra fejeződtek be az ACT Architecture építészcsoport tervei alapján. Velük együttműködve a belső-építészeti átalakítás az olasz származású Gae Aulenti elképzelése szerint készült. Az épület sajátos atmoszférája, térarányai különleges hangulatot kölcsönöznek a falai közt berendezett múzeum számára.¹

INDÍTÓ GONDOLATOK

Ha egy épület a fizikai, társadalmi vagy gazdasági változások következtében további használatra alkalmatlanná vagy szükségtelenné válik, nagy eséllyel kiüresedik. A használaton kívüli épületek többnyire üres vázak, élettelen térbeli formák. Az elhagyott épületek újbóli hasznosítása érdekében ésszerű döntés lehet egy új funkció betelepítése. Az egykori pályaudvar újrahasznosításának példája épített környezetünk alkalmazkodó képességét bizonyítja.

Az ember találékony természete révén képes meglátni és tehetsége szerint felderíteni az újrahasznosításban rejlő lehetőségeket. Ugyanakkor bármennyire is egyértelműnek tűnik a meglévő szerkezetek felhasználásának igénye, ebben a vonatkozásban az utóbbi évszázadban nagy változások figyelhetők meg. Sherban Cantacuzino a *Re-Architecture. Old Buildings, New Designs* című könyvében³ az újrahasznosítások mennyiségének csökkenését a 19. századi ipari forradalmat kiváltó technológiai fejlődésnek tulajdonította. Míg előtte magától értetődő volt az elhagyott épületek újrahasznosítása – ha azt a körülmények is igazolták –, a technológia rohamos fejlődése és a tömeggyártás lehetősége új utakat nyitott meg az ember előtt. Megváltoztak, egyszerűsödtek az építési körülmények, ami lehetővé tette a gyors, hatékony építést és bontást. Az új technológiák megjelenésével a meglévő épületállomány felhasználása helyett az új építés került előtérbe. A századfordulót követően átalakult a fejlődő területek városi struktúrája, valamint a városokon belüli mozgások is felgyorsultak. A 1900-as évektől elkezdődött az „eldobható társadalom” korszaka. A manapság egyre gyakrabban hallott „tervezett avulás” jelensége már nem csak a villanykörtére vagy a nejlonharisnyára volt igaz, beleitta magát az építészetbe is. A II. világháború után a változások (s vele együtt az építkezések) dinamikája tovább nőtt. Számos város szerkezete hihetetlen gyorsasággal íródott át. A tervezői döntések nyomán sokszor a kereskedelmi és ipari funkció a központi területekről a városszéli,

 Az egyik legkorábrbról származó, jól dokumentált épület-újrahasznosítás Diocletianus termáinak komplex átalakítása. A fürdőkomplexum a Kr. u. 3. században épült, térszerkezete Caracalla termáinak mintáját követi. A hatalmas területet elfoglaló épületsoport falakkal körülvett, udvarokkal szabdalt rendszere mintegy 3000 embert tudott egyidejűleg befogadni. A fürdő a 6. század végéig működött eredeti rendeltetése szerint. Ekkor vízvezeték rendszerét gót ostromlók vágták el, ezzel ellehetetlenítették a közfürdő használatát. Funkcióvesztését követően jó pár száz évig állt elhagyatottan, illetve különösebb tervezett átalakítás nélkül használták egyes tereit tárolásra és egyéb funkciókra. A romos épületegyüttest városi pozíciója, építészeti minősége, szerkezeti állékonysága miatt a 16. században újból „felfedezték”. Egyik legjelentősebb átalakítását Michelangelo Buonarroti tervei alapján készítették, aki a központi együttes boltozott, csarnok rendszerű főtermét (frigidarium) áttervezve hozta létre a Santa Maria degli Angeli e dei Martiri bazilikát 1565-ben. Michelangelo a templomot a meglévő épített keretbe illesztette be, érintetlenül hagyva a frigidarium eredeti szerkezetét, nem szokványos kontextusba állítva ezzel az egyházi funkciót. Noha a 18. században Luigi Vanvitelli tervei alapján átalakították a templombelsőt, az épület eredeti állapotából megmaradt szakrális hagyományoktól eltérő konkáv, puritán főhomlokzat ma is bizonyítja, hogy az átalakítás az új funkcióval járó újrahasznosítások izgalmas példája.²

#funkcióváltás

1: Musée d’Orsay – History of the Museum. / The site / The station / From station to museum / The architecture / The museography. Musée d’Orsay. http://www.musee-orsay.fr/en/collections/history-of-the-museum/home.html (Utolsó elérés: 2018. 07. 05.)
2: Santa Maria degli Angeli-bazilika. <i>Magyar Katolikus Lexikon</i> . http://lexikon.katolikus.hu/S/Santa%20Maria%20degli%20Angeli-bazilika.html (Utolsó elérés: 2018. 07. 05.) Diocletianus termái. <i>Wikipédia</i> . https://hu.wikipedia.org/wiki/Diocletianus_term%C3%A1i (Utolsó elérés: 2018. 07. 05.)
3: CANTACUZINO, Sherban: <i>Re-Architecture. Old Buildings, New Uses</i> . London, Thames and Hudson,1989.

	
4: ABRAMSON, Daniel M.: <i>Obsolescence. An Architectural History</i> . Chicago, University of Chicago Press, 2016, 8-1, 114-118.	
5: CANTACUZINO, Sherban: <i>Re-Architecture. Old Buildings, New Uses</i> . London, Thames and Hudson,1989. In: Kóródy Anna Nóra: Folytonosság és újítás. Örökségvédelem és kortárs építéset határterületei Spanyolországban. PhD-értekezés. Budapest, 2016, 78.	

vidéki helyszínekre helyeződött át. A városmag így kiüresedő épületei – mivel értékes helyen álltak – bontásra ítéltettek, és bevásárló központokat, irodaházakat emeltek a helyükön. A változásokban a felhasználói igények felgyorsult átalakulása is szerepet játszott. Európa szerte a háborút követő lakáshiány leküzdése érdekében sorra épültek a lakótelepek, melyek gombaként terjeszkedtek, gyakran kiterjesztve a városok közigazgatási határait. Ennek következtében a belvárosi, rossz lakásösszetételű lakóépületek részint kiüresedtek, állaguk leromlott, a központok közösségi funkciójú épületeinek némelyike pedig gazdátlanná vált.

1

Daniel M. Abramson az *Obsolescence* (Elavulás) című könyvében⁴ az elavulás jelenségét vizsgálja. Ez egy olyan folyamat, amely következtében az új elkerülhetetlenül felülírja, értékteleníti a régit. A szerző a könyv elején elfogadja az általános sejtést, miszerint az avulás mértéke az utóbbi évszázadban a technológia és a gazdaság lendületes változása miatt nagymértékben megnőtt. Ebben az időszakban lecsökkent az épületek várható átlagos élettartama, mivel azok könnyen lebonthatóvá, helyettesíthetővé váltak. Megindult az épületszintű pazarlás folyamata. A könyv fő kérdése, hogy hogyan kezelték az építészek az avulás jelenségét.

2

Az előbbieken említett két írásmű az 1960-as, 70-es évek fordulójára teszi azt a fordulatot, amikor az építészek számtalan értékes épület elvesztése után a meglévő épületek megtartása és használata érdekében léptek fel. Több, az értelmetlen tömeggyártás megállítására irányuló építészeti törekvés indult ebben az időszakban. Ahhoz, hogy ezeknek az irányoknak a céljait és stratégiáit megérthessük, először meg kell ismernünk az épületek kiüresedésének okait.

3

KIÜRESEDÉS
Mi lehet a magyarázata annak, hogy az épületszerkezetek túlélik tervezett használati idejüket? A kérdés meg is fordítható: mi az oka, hogy egyes használati módok nem képesek egy idő után megmaradni az épületekben? Ezt a problémát járja körül a használat folytonosságának elemzése. Az idő múlása, az állékonyság romlása és egyéb fizikai változások mellett az épületek funkcionális szerepvesztésében az adott kor társadalmi és gazdasági átalakulásai is szerepet játszanak. Cantacuzino így fogalmaz: <i>„Az a tény, hogy az épületek tovább élnek eredeti rendeltetésüknél, és ezért folyamatosan alkalmazkodniuk kell az új felhasználáshoz, az idők során kialakította azt a folytonosságot és állandóságot, amivel az épületek az őket körülvevő fizikai és társadalmi környezetre reflektálnak.”</i> ⁵

4

Az 1900-as évektől az ipari-technika fejlődésének következtében nagy mennyiségű ipari épület technológiája vált elavulttá, mely a létesítmények kiüresedéséhez vezetett. Emellett az említett városon belüli mozgások is szerepet játszottak egyes városrészek épületeinek tömeges kiüresedésében. Az építés-technológia változásain túl a huszadik századot az emberek életmódjának átalakulása, a társadalom közösségi életének és általános világnézetének folyamatos változása jellemzi. Az elhagyott épületek nagy százalékát teszik ki azok a közösségi, szakrális épületek, melyek a szekularizáció folytán néptelenedtek el. Ezek következményeként sok, műemléki szempontból is értékes épület indult romlásnak. A gazdasági-, társadalmi folyamatokra reagáló késő hatvanas, hetvenes években jelentkező fordulat során a szakemberek hármas problémát jártak körül. Kutatták az épület-újrahasznosítások csökkenésének

A digitális kivonatban bizonyos oldalak nem láthatók.
Certain pages are not shown in this digital preview.

a modern építészet öröksége

108

Radnóczy László

PÁRBESZÉD A MODERN ÉPÍTÉSZETTEL

A 60-as és 70-es évek modern épületállományának továbbépítési lehetőségei győri példák tükrében.

126

Bun Zoltán PhD

DEBRECEN MODERN ÉPÍTÉSZETI ÖRÖKSÉGÉRŐL

Avagy képesek-e huszadik századi épületek meghatározni a jelen városi identitásképét

142

Juhász Ágnes

ELŐKÉPEK ÉS INNOVÁCIÓ

Három példa a 60-as, 70-es évek vidéki építészetéből

158

Varga Piroska

IPARI TERÜLETEK ÉS ÉPÜLET- EGYÜTTESEK REHABILITÁCIÓJA

A funkcióváltás téralkotási következményei

174

Berecz Tamás DLA

PÁRHUZAMOS KAPCSOLÓDÁSOK

Az érték és a hitelesség kérdései a Vizafogói Tours-i Szent Márton plébániatemplom áttervezése kapcsán

Párbeszéd a modern építészettel

A 60-as és 70-es évek modern épületállományának
továbbépítési lehetőségei győri példák tükrében

#történeti kontextus #szocreál_ideológia #szocmodern_ideológia
#tervezési_körülmények #anyagok #állandóság #tartalékok
#flexibilitás #kontextus #győr #fokozatok #struktúra-váltás
#ellenpont #brutalizmus #továbbépítés #energetika #felületek
#lakatlan #veszélyben

A történeti épületállomány elsősorban tér- és anyaghasználatának köszönhetően az esetek többségében jó lehetőségeket kínál a későbbi átépítésekre, újrahaznosításokra. Képletesen azt is mondhatjuk, tervezőik „tartalékokat” építettek be házaikba. Az utóbbi években egyre több modern épülettel kapcsolatban is felmerül az új igényeket kielégítő használhatóság kérdése. Átalakításukhoz vagy továbbépítésükhöz tisztában kell lennünk értékeikkel, hasznosításuk korlátaival és lehetőségeivel is. Meg kell ismernünk keletkezésük időbeli és térbeli kontextusát, ami alapján megérthetjük az akkori tervezői döntéseket, illetve mérlegelhetjük, mennyiben adekvát ma a házak viselkedése. Értékesek-e annyira, hogy kor-dokumentumokként őrizzük őket? Átalakításra, megújításra szorulnak, vagy - különböző tényezőket figyelembe véve – annyira elavultak, hogy bontásuk is indokolt lehet? Szakmai körök megítélése szerint a 60-as, 70-es évek épületállományának mai tulajdonosai számos esetben megalapozatlan döntéseket hoztak (és készülnek hozni) fiatal örökségünk sorsáról. A kutatás a korszak épületeihez kapcsolódó továbbépítések vizsgálata során egyrészt az említett időszakban emelt házak építészeti értékeire próbál rávilágítani, másrészt a beavatkozásokból lesűrhető tapasztalatok ismertetése által a beruházói érdekeken, ráakódott jelentéseken túlmutató szempontokat fogalmaz meg a modern épületállománnyal kapcsolatban.

„The most architectural thing about this building is the state of decay in which it is. Architecture only survives where it negates the form that society expects of it.

Where it negates itself by transgressing the limits history has set for it.”

Bernard Tschumi¹

BEVEZETÉS

A szakma és a laikus szemlélők részéről a modern építészet megítélése kezdettől fogva ellentmondásos volt. A modern épületeket esztétikai és használati szempontból egyaránt számos kritika érte és éri napjainkban is.² Bár a 20-as, 30-as évek épületeinek egy részét már felújították, és a Bauhaus által képviselt építészet iránt kialakult egyfajta nosztalgia, a 60-as 70-es évek értékeivel sokszor a szakma sincs tisztában. Az ekkor emelt házak állagromlása is mutatja ezt, ami tovább rontja megítélésüket.

Tagadhatatlan, hogy a modern építészet újdonság, autós közlekedés, előregyártás és a nagyszerkezetek iránti elkötelezettsége és adott esetben „radikális” megoldásai sokszor az élıhetőség rovására mentek.³ Képviseıi ugyanakkor innovatív (mérnöki) eszközökkel számos esetben próbáltak összhangot teremteni az épületek és a természet között, jövőképük a társadalmi egyenlıség létrehozására irányult. Ezek a törekvések, illetve a létrehozott értékek ma is inspirációt jelenthetnek a tervezési folyamatban.

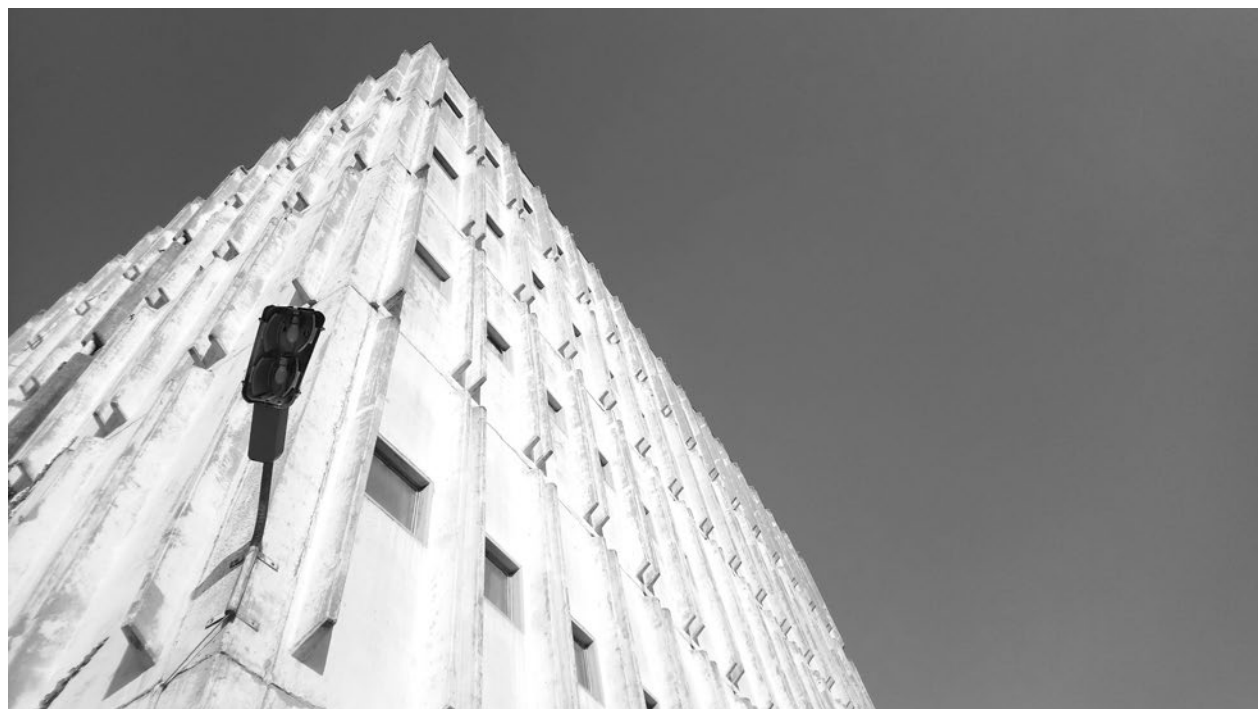
A modern építészet története szorosan összefügg a két világháborút követı lakáshelyzettel és újjáépítésekkel. A háborús sérülések, a mennyiségi lakáshiány, valamint az utópikus társadalmi célkitűzések miatt szükség volt az építési

1: Tschumi a következıket írta Le Corbusier Villa Savoye épületének 1965-ös romos állapota láttán: „Építészeti szempontból a legjellemzőbb vonása ennek az épületnek hanyatlásának állapota. Az építészet csak ott válhat maradandóvá, ahol megtagadja a társadalom által elvárt formát. Ahol önmaga megtagadásával átlépi a számára a történelem által szabott határokat.” (saját fordítás) TSCHUMI, Bernard: *Advertisements for Architecture*. 1976-77 <http://www.tschumi.com/projects/19/> (Utolsó elérés: 2018.04.29.)

2: QUIRK, Vanessa: The Quest to "Liberate" Architecture from Modernism's Evils: An Interview with Nikos Salingaros. *ArchDaily*, 2013. <https://www.archdaily.com/397653/meet-the-man-liberating-architecture-from-modernism-s-evils/> (Utolsó elérés: 2018. 01. 15.)

3: RODRIGO, Alonso; Jan Gehl: "In The Last 50 Years, Architects Have Forgotten What a Good Human Scale Is" *ArchDaily*, 2017. (Trans. Pimenta, Amanda) <https://www.archdaily.com/877602/jan-gehl-in-the-last-50-years-architects-have-forgotten-what-a-good-human-scale-is/> (Utolsó elérés: 2018. 01. 15.)

{01} Az egykori Győri Kecsés és Ostyagár raktárépülete

{02} Győr, Marcalváros 2, utcakép

#történeti kontextus

folyamatok felgyorsítására, racionalizálására. A múlttal, az öröklött rossz lakásozsetetelű bérházak világával és a történeti stílusokkal való szakítás, valamint az egészséges lakások építésének igénye és a társadalmi egyenlısége törekvés Európa hatalmas pusztítások utáni állapotának tükrében válnak igazán érthetővé. Az ipari termelés volumenének növekedésével és az új technológiák alkalmazásával párhuzamosan új tervezési gondolatok fogalmazódtak meg, így Le Corbusier híres kijelentése – „a ház lakógép”⁴ – például az építész tömeggyártás és logikus alaprajztervezés iránti elkötelezettségét mutatja. A mérnöki szemlélettel „átítatott” új esztétika térnyerése és az építés felgyorsítása ipari körülmények közt előállított (beton, fém, üveg, műanyag) alapanyagok későbbi tipizálást, előregyártást, és tömeges építést indukáltak. Az így létrejött épületállomány ma is milliók életkörülményeit határozza meg.

#ideológia

#szocreál #szocmodern

4: LE CORBUSIER: *Új építészet felé*. (1923) Budapest: Corvina, 1981.

5: FERKAI András: Építészet a második világháború után. In: WIEBENSON, Dora – SISA József (szerk.): *Magyarország építészetének története*. Budapest: Vince Kiadó, 1998, 305.

#tervezési körülmények

A közvélemény a szocialista korszak számára ellenszenves modern építészetet en bloc „szocreál”-nak hívja, holott ez a megnevezés a szakmában épp a „kozmpolitának” bélyegezett modern építészet visszaszorításának időszakát, a klasszikus formavilág ideologikus erőltetésének időszakát jelenti. Hazai viszonylatban a modern építészet közvetlenül a második világháború után (kb. 1950-ig), illetve 1957 után vált meghatározóvá, az utóbbira nézve használhatjuk a szocmodern jelzöt.⁵

A társadalom szocialista modernizációja jegyében az 1960-ban indított, 15 évre szóló nagy lakásépítési program hagyományos építéstechnológiával megvalósíthatatlan volt. A tömeges építés keretében az egyedi megoldásokat típustervek, a hagyományos módszerekkel készülő építészeti részleteket

A digitális kivonatban bizonyos oldalak nem láthatók.
Certain pages are not shown in this digital preview.

Debrecen modern építészeti örökségéről¹

Avagy képesek-e huszadik századi épületek meghatározni
a jelen városi identitásképét?

#modern_építészet #kulturális_örökség #elhasználódás
#beépítés_intenzitásának_növekedése #utólagos_hőszigetelés
#kulturális_emlékezet #sodródó_hasadék #oral_history
#mikolás_tibor, #kertai_lászló #rekonstruált_múlt #müemlékek
#tabula_rasa #iparterv #beton_előregyártás #athéni_charta,
#lakótelep #házgyári_panel #id_kálmán_ernő #klinker
#debreceni_tervező_vállalat, #hajdúterv

A 2010 után született debreceni épületek legtöbbje – talán meglepő módon – közvetlen kapcsolatban áll a helyi „modernista hagyománnyal”. A város számára a huszadik századi fejlődés olyan jelentős mértékű és építészeti történeti értelemben is olyan gazdagnak tűnik, hogy ennek vizsgálatán keresztül az adott hely és kor társadalmi, politikai, kulturális és gazdasági viszonyaira is következtethetünk. A modern épületek keletkezéstörténetét és utóéletét (vagy gyakran korai halálát) eddig nem tekintették központi témának, de több okból kifolyólag mára kulcskérdéssé vált. Ez azt is jelenti, hogy a (közel)múlt feldolgozása által nyerhet értelmet a jelen, a modern építészeti örökség nélkül a kortárs debreceni identitás sem képzelhető el.

A 2010-es évek Debrecenének „kortárs” építészetére tekintve sajátos tendencia rajzolódik ki: az új épületek jelentős része *közvetlen (fizikai) kapcsolatban áll a helyi „modern építészeti hagyománnyal”*. Ez a viszony nemcsak a tervező közel-múlthoz való hozzáállását mutatja meg, hanem a tágabb gazdasági-politikai-kulturális környezet állapotát, preferenciáit is leírja.

Néhány illusztratív példával érzékeltethető a modern kulturális örökség elutasítása vagy védelme közötti spektrum szélessége. Például a mai városképet jelentősen átalakító és így meghatározó Bord Stúdió munkái kapcsán a Nagyerdőn, egymás mellett, háromféle történelmi viszony érhető tetten: a múlt idéző-jelbe tétele (torzítása), szándékos törlése, továbbá egy korábbi törlés nyomán előálló felejtése.

Az új Stadion (2014) *idézőjelbe teszi* a régi, Sajó István által tervezett és 1934-re elkészült aréna² kapumaradványát. Mindkét épület egy-egy átfogó és megvalósult, de egymással nemigen „beszélő” városrendezési koncepcióban értelmezhető; a régi kapu ma már a kültéri rendezvényhelyszíneként használatos terület lelátójának díszlete csupán.

A kapcsolódó parkerdő rekonstrukciónak esett áldozatul Mikolás Tibor Új vigadó épülete (1970): az új tervben már nem kapott helyett az egyedi megformálású, pavilonszerű létesítmény darabkája sem. A park alá építendő mélygarázs miatt *törölni kellett* a közelmúlt nagyerdei kulturális közegének szerves részét.

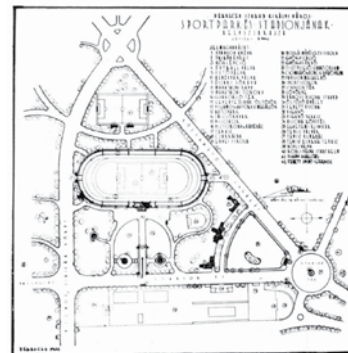
Ezzel szemben az elmúlt évtizedekben lépésről lépésre tűnt el a Bord Stúdiónál éppen tervezés alatt lévő új fürdő területén az egykor ott álló, Vári-Szabó Tibor által tervezett főépület és a teljes egykori létesítmény (1932).³ Ezek modern épületként és rendezett komplexumként egyaránt a *felejtés sorsára* jutottak.⁴

Ugyanitt található továbbá a Nagyerdei Víztorony, Fried Aladár és Adorján Dezső 1912-es munkája, amely 2015-ben úgy újult meg Győrffy Zoltán és Novák Róbert tervei nyomán, hogy egyrészt megtartotta a szecesszió idején már vasbeton esztétikát képviselő épület karakterét, másrészt ezt a keretet élettel töltötte meg. Az alapoktól a kupoláig hozzáférhetővé, bejárhatóvá tette a teljes struktúrát, és megújította, rendezvénytérrel egészítette ki az 1933-ban kialakított vendéglátó egységet. Így az aprólékos, az eredeti terepszint felett alig felfedezhető hozzáadott értékek által *az eredeti műtárgy átírata* jött létre.

Végül meg kell említeni a Kelemen László által tervezett és 1961-re megvalósult vasútállomás (Nagyállomás) épületét, melynek *jelentős részét integrálják* a nála jóval nagyobb, építés előtt álló intermodális pályaudvari komplexumba Kovács Péter és Lengyel István koncepciója nyomán. Ugyan az eredeti épület tervezője teljesítményéért Ybl-díjat kapott, mert az „épület egyik alapvető értéke pont [...] a korszakváltó szerepében rejlik, mivel egyike azon épületeknek, melyek kibújva a szocialista-realista egyenruhából a késő-modern törekvésekhez kapcsolódnak”,⁵ maga a pályaudvar nem műemlék. Megtartása – a gazdasági racionalitás mellett – a tervpályázaton résztvevő építészeknek köszönhető: az első három díjazott mindegyike számolt a régi épülettel valamilyen formában.

A felsorolt huszadik századi épületek segítségével ugyan meg lehetne kísérelni a debreceni modern építészet mibenlétét körülírni, de pontos definíciót nem

#modern_építészet

{01} Sajó István: A nagyerdei stadion helyszínrajza, 1934.

#kulturális_örökség

1: A szöveg teljes változata „Média által homályosan. A modern Debrecen településképe” címmel a 2018. január 25-26-án megtartott A debreceniség mintázatai. Városi identitás és a kulturális emlékezet rétegei a kora újkortól napjainkig c. konferencia szöveggyűjteményében jelenik meg.

2: rl: A debreceni nagyerdei stadion. *Tér és Forma*, VII. évf., 1934/8, 235-237.

3: VÁRI-SZABÓ Tibor: A debreceni nagyerdei városi fürdő. *Tér és Forma*, V. évf., 1932/9, 293-301.

4: A „felejtéssel” egyenértékű a felismerhetlenségig történő átépítés, mely például a következőkben hivatkozott Rácz György-féle Biogal-épületnél történt.

5: SIDÓ Anna: Amikor az építész nyilvánít védetté. *Örökségfigyelő*, 2013. http://oroksegyfigyelo.blog.hu/2013/10/04/amikor_az_epitesz_nyilvanit_vedette (Utolsó elérés: 2018. 01. 02.)

{02} Vári-Szabó Tibor: Nagyerdei városi fürdő főépülete, 1932.

{03} Kelemen László: Vasúti pályaudvar, 1961.

6: TÉREY János: Art Deco a pusztán. Sajó István (1896-1961) és műve. In: Szoboszlai Lilla, Kocsi Olga, Benedek Adrienn (szerk.): *Sajó István műépítész*. Déry Múzeum, 2016, 25.

7: PAZÁR Béla: *Molnár Péter építésze*. 6 BT Kiadó, 2004, 31.

8: RÁCZ Zoltán: Borsos József. Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények, 2015.

9: Kiállítás a debreceni MODEM-ben (2016. 12. 08. – 2017. 02. 26.) és a budapesti Műcsarnokban (2017. 04. 06. – 06. 04.): *Art Deco a pusztán. Sajó István (1896-1961) és műve*. Kurátorok: Térey János és Szoboszlai Lilla.

10: NYUL Imre: *Jost Ferenc, a templomépítő. A Jost család és Debrecen*. Debrecen-Nyíregyházi RK Egyházmegyei Levéltár és Könyvtár, 2017.

11: Poward-villa, lásd: *Tér és Forma*, VII. évf., 1934/2, 49.

12: VÁRI-SZABÓ Tibor: Hősök mauzóleuma Debrecenben. *Tér és Forma*, V. évf., 1932/9, 273-274.

13. GYÖRGYI Dénes: A debreceni Déry Múzeum. *Tér és Forma*, III. évf., 1930/6, 257-264.

14. Sz.: A Magyar Általános Hitelbank debreceni székháza. *Tér és Forma*, XII. évf., 1939/9, 175-179.

15. K.J.: Hangya” nyugdíjintézeti bérház Debrecenben. *Tér és Forma*, 1939/4, 65-66.

{04} Rimanóczy Gyula: Poward-villa, 1933.

kapnánk. Erőltetett és sekélyes lenne a fogalmat a modernizmus (a „nemzetközi stílus”) helyi adaptációjaként vagy kritikai regionalista megfelelőjeként értelmezni. Tovább kellene lépni abból a modernitás-alapvetésből is, ahonnan Térey János a Sajó-életművet közelíti: vagyis hogy az épületek „mennyiben hoztak újdonságot” környezetükbe.⁶ Vagy a konkrét helyre kellene vonatkoztatni Pazár Béla azon tézisét, mely a II. világháború utáni kanonizált magyar építészet sajátosságát „magas szintű szerkezettervezési kultúraként” írta le.⁷ És természetesen precíznek tűnő, de könnyen vitatható korszakolást is adhatunk a körülbelül 1920-1989 közötti időszakról, fontosnak tűnő alkotókat és alkotásokat besorolva.

Az 1910-1949 közötti *korai és/vagy klasszikus modern építészek* közül Borsos József,⁸ Sajó István,⁹ Vári-Szabó Tibor vagy Jost Ferenc¹⁰ „helyiként” egész életművével Debrecenhez kötődik, miközben Rimanóczy Gyula¹¹ és a Szontágh Pál – Lechner Jenő kettős¹² a fővárosból tervezett egy-egy fontos épületet. Modernségüket klasszicizáló kortarsaikhoz viszonyítva lehet megérteni: ilyen Hajós Alfréd Aranybikája (1915), a húszas évek Korb Flóris-féle egyetemei, Györgyi Dénes és Münnich Aladár Déry múzeuma (1923-29)¹³ vagy Padányi Gulyás Jenő Magyar Általános Hitelbankja (1938).¹⁴ Az utóbbi alkotók életműve nem homogén, példaként elég Münnichet említeni: a neobarokk, környezetébe simuló múzeum után tíz évvel megépítette a szikár modern, jócskán a történelmi szomszédjai fölé magasodó „Hangya” bérházat.¹⁵

1949-1955 között egyszerre születtek a központi állami akarat nyomására nem túl szerencsés *szocreál épületek* és olyan haladóbb szellemű munkák, mint Kiss

A digitális kivonatban bizonyos oldalak nem láthatók.
Certain pages are not shown in this digital preview.

Előképek és innováció

Három példa a 60-as, 70-es évek
vidéki építészetéből

#speciális feladatok #előképek #vasbeton #alternatív_
utak #népi_építészet #szárazmalom #népi_építőanyagok
#előregyártott_vasbeton #sátortető #templomépítészet
#vasbeton_lemez #természeti_motívumok #képzőművészet
#vasbeton_héjszerkezet #egyéni_megoldások

Az építész minden tervezés során egy olyan szakmai folyamatba kapcsolódik be, amit a kulturális és a műszaki adottságok nagymértékben befolyásolnak. Dolgozatomban olyan munkákat vizsgálok az 1960-as 70-es években készült épületek közül, melyek egyedi módon integrálják ezeket a szempontokat.

Mindhárom górcső alá vett alkotás meghatározott előképekre támaszkodik, egy ismert minta formai és szerkezeti, illetve tartalmi és jelentésbeli aspektusát használja fel, és mindegyik kísérletezik a technológiailag úttörőnek számító vasbeton szerkezetekkel – így kapcsolódik a hagyományokhoz és reflektál kora adottságaira és lehetőségeire.

A tervezői gondolkodásnak irányt szabó előképek és a rendelkezésre álló műszaki megoldások innovatív alkalmazása építészenként és beavatkozó-sonként különbözőképpen, az egyéni habitusok és a speciális feltételek függvényében értelmezhető, ezért a dolgozat célja mindössze a három, a keletkezésüktől eltelt idő folytán jól megítélhető példán keresztül szemléltetni az ezekben a módszerekben rejlő lehetőségeket.

ELŐSZÓ

KORSZAKOS ADOTTSÁGOK

A 60-as 70-es években a gazdasági erőforrások a fővárosban, az iparvárosokban és a megyeszékhelyeken koncentráálódtak. Az ipari térségekben felgyorsult a városodás folyamata, ugyanakkor az agrárzónák falvaiban sokszor csökkent a népesség az elvándorlás miatt. Mindez kihatott a településhálózatra és a társadalomra. Az építészeknek az újonnan épülő ipari központok kiépítésében és a meglévő városok újraértelmezésében egyaránt részt kellett vállalniuk. A tervezővállalatok a városok vonzaskörzetével és a tanyás térségek problémáival¹ is foglalkoztak, és a társadalmi-gazdasági átalakulásokkal érintett városok, községek számára készítettek településrendezési terveket.

A fővárosi tervezőintézetek, bár sokféle feladatnak igyekeztek eleget tenni, bizonyos értelemben „szakosodtak”, így a Típustervező Vállalat egyik fő feladata a tömeggyártás igényeit kielégítő típusszerkezetek kialakítása és alkalmazási lehetőségeinek feltárása lett. A Lakóterv a nagyobb középületek (hotelek, művelődési intézmények stb.) tervezése mellett számos budapesti lakótelep beépítési tervét készítette el. A VÁTI (ötvenes években VÁTERV) kezdetben vidékről kapott megbízásokat rendezési tervek készítésére, de a hatvanas évek végétől a tervezőgárda kiszélesítése kapcsán mind komplexebb tervezési munkákkal bízták meg. Az itt folyó kutatások során járták körül először Budapest vonzaskörzetének problémáit (az ezredfordulón került sor más agglomerálódó térségek vizsgálatára is). Készültek javaslatok a tanyaközpontok létesítése és egyedi beavatkozások kapcsán is, mivel a fővárosi és vidéki vállalatok speciális, kisebb feladatokra is vállalkoztak. A választott épületek tervezése az utóbbiak körébe tartozik, a tanulmány egyéni megoldásokat igénylő, kisebb léptékű projekteket elemez.

A kiválasztott helyszínek, Bugac, Hollóháza és Miskolctapolca átalakulása erősen heterogén képet mutat. Nemcsak időbeli fáziskülönbség mutatkozik a különböző területek fejlődése között, hanem az építészeti feladatokban, a funkciók vonatkozásában is eltérő szükségletek mutatkoztak. A vonalas infrastruktúra kiépítésén túl (villamosítás, közmű- és úthálózat stb.) az intézményrendszer fejlesztése, a népművelés és a turizmus is hangsúlyt kapott, így a különböző területi igényeknek megfelelően épültek egészségügyi, közigazgatási, kulturális, szakrális és turisztikai objektumok, avagy az elemzett példákat tekintve, múzeum, templom és fürdő.

Ezek a beavatkozások léptékükből és funkciójukból adódóan lehetőséget adtak az építésznek arra, hogy eltérjenek a korszak uniformizált építészetétől, és alternatív utakat járjanak be.

SZAKMAI ELŐKÉPEK

Az építésznek ezeknél a beavatkozásoknál a funkciók sokrétűsége mellett további nehézséget jelentett az épített környezet hiánya és/vagy a beépítés alacsony intenzitása. Míg városi környezetben az épületek meghatározó kontextusként szolgáltak, addig ezeken a helyszíneken, ahol a természet dominált, egyéb inspirációs forrásokat kellett felkutatni ahhoz, hogy a beavatkozás a környezet részévé váljon. Az ilyen megfigyelések és tapasztalások során az alkotónak

1: Az ötvenes években a VÁTERV speciális feladata lett a tanyaközpontok tervezése.

#speciális_feladatok

#előképek

#vasbeton

2: FÜLEP Lajos: Célszerűség és művészet az építészetben. *Ars Hungarica*, 1985/1, 138.

3: GARAI Péter: Múlt és jövő a nyersbeton-építészetben. *Építészfórum*. 2012. <http://epiteszfórum.hu/mult-es-jovo-a-nyersbeton-epiteszetben> (Utolsó elérés: 2018. 04. 09.)

lehetősége adódott arra, hogy felismerje a releváns értékeket, és az adottságokat saját elképzeléseivel ötvözve egységbe szervezze.

A szubjektív értékítéletből adódóan a három építész más és más előképet ragad meg, így természeti struktúrák, népi építészeti és archaikus elemek egyaránt megjelennek a példák során, és ezek szemléltetik az értékeket „letapogató” tervezési módszer szerteágazó lehetőségeit.

A három épület nemcsak az inspirációs források témáját tekintve, hanem az alkalmazásuk szintjén is eltér egymástól, így az előképek felhasználása tovább árnyalható annak tükrében, hogy az alkotók hogyan integrálják ezeket a tervezés folyamatába (koncepcióalkotás, tömegformálás stb.). Úgy vélem, hasznos megkülönböztetni a formai és szerkesztési, illetve a tartalmi és jelentésbeli inspirációkat. Az első csoportba főként a szerkesztési elvek, a mértani és logikai összefüggések, az arány- és szimmetriarendszer, a második csoportba a szimbolikus, konnotatív jelentések átvételét sorolom. Az egyes előképeket az építész a tervezés során nemcsak a funkcionális és használói igényeknek, hanem saját elképzeléseiknek megfelelően is formálták, így az épületek túlmutatnak a hagyomány vagy a szakmai konvenciók, illetve egy absztrakt minta sematikus követésén: az alkotások egyénivé váltak.

MŰSZAKI SZEMLÉLET

A nevezett időszakban a hazai vasbeton építészet színvonalát a három elemzett példa mellett számos más épület is tanúsítja. Szemléltetésül említeném a teljesség igénye nélkül Zalotay Elemér szombathelyi Gotthard műholdmegfigyelő állomását, Dianóczky Jánostól a szántódi rév fogadóépületét vagy Csete György és Dulánszky Jenő orfűi forrásházát.

A tradicionális építéshez képest a vasbeton alkalmazása során az anyag és forma kapcsolata új összefüggésbe került. „A régi anyagok leküzdve már művésziek voltak; kő, téglá, vas. A szerkezet és a forma győzelme volt az anyagon. Ma nem kell legyőzni, mert az anyag maga győzelem, ő már mindent legyőzött; nincs nehézség a számára.” – állapította meg Fülep Lajos.² A nagyfokú szabadság ugyanakkor sok esetben nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Az előregyártott szerkezeteknél a sematikus és típuszerű megoldások miatt a mennyiségi elvárásokat teljesítő, csupán funkcionálisan működő alkotások nem tudtak sem az anyag, sem a felületek révén, sem formailag újat mutatni, magas építészeti minőséget létrehozni. Kötöttséget jelentett ugyanakkor a monolit szerkezeteknél a zsaluzás komoly anyagi vonzata és a kézműves munka hiánya, és kellő forrás és szakmai tudás nélkül a legtartalmasabb gondolat is sok esetben csak papíron maradt.

Minden nehézség ellenére a választott példák azt szemléltetik, hogy megfelelő adottságok és termékeny építészeti jelenlét esetén az anyag teremtette szabadság a terek és az új homlokzati struktúrák formálásában valóban lehetőséget adott egy új építészeti minőség, a „szerkezet, a felület és a tér egységének”³ megteremtésére.

A digitális kivonatban bizonyos oldalak nem láthatók.
Certain pages are not shown in this digital preview.

Ipari területek és épületegyüttesek rehabilitációja

A funkcióváltás téralkotási következményei

#elhagyott_gyárterület #kulturális_negyed #rudabánya #vasérc
#kulturgyár #új_és_régi

Az alábbi tanulmány a *Kultúrgyarak. Felhagyott ipari épületek mint kulturális színterek* című DLA-értekezésem részét képezi. Az értekezés alaptézise, hogy a lepusztult és elhagyatott gyárépületek és területek problémáját építészeti, gazdasági, szociológiai, város- és területfejlesztési kérdések mellett kulturális örökségvédelmi és fenntarthatósági szempontok alapján is érdemes átgondolni. Ezek a rehabilitációra váró gyártelepek gyakran a mai városközpontokban, a közlekedés, a panoráma és a városi élet szempontjából egyaránt hasznos és fontos városrészekben helyezkednek el, hasznosításuk ezért (is) kitüntetett jelentőségű.

A disszertáció foglalkozik az ipari örökség definiálásával, az európai és hazai ipari örökségvédelem helyzetével, majd bemutatja a kulturális fejlesztések jelentőségét és típusait az ipari revitalizációs projekteknél. Végül kitér az alkalmazott építészeti megoldásokra, s ezek keretében foglalkozik a funkcióváltáshoz szükséges téralakítási módokkal és azok következményeivel. A következőkben e fejezet átdolgozott változata olvasható. A szövegben sorra veszem a pécsi, ózdi és rudabányai helyszínek kapcsolódását a településhez, majd a külső és a belső terek újraszervezésének módjaival foglalkozom. Végül bemutatom, hogyan milyen új funkciók jelennek meg a régi struktúrában.

BEVEZETÉS

A barnaövezetek életre keltése komoly gazdasági, szociológiai, környezet- és természetvédelmi dilemmákat hordoz magában. Gondot jelent az is, hogy a fejlesztési elképzeléseket gyakran politikai döntések is befolyásolják. Az építés-tervezőknek tehát komplex helyzeteket kell kezelnie, s ez sok esetben túlmutat a hagyományos generáltervezői szerepkörön.

Tanulmányom a felhagyott ipari épületek tereinek felújítását, átalakítását és ezek módjait járja körül. Minthogy a téma szerteágazó és a megvalósult esetek száma nagy, így a részletesebb vizsgálatot egy-egy nemzetközi példa mellett három magyarországi, karakterében nagyon eltérő példára szűkítettem: a pécsi Zsolnay Kulturális Negyedre,¹ az ózdi Kultúrgyárra² és a rudabányai Rudapithecus Látványtár és Tanösvényre.³ Tekintettel arra, hogy disszertációm egyik célja a további itthoni revitalizációs projektek elősegítése, ezért indokolt, hogy nagyobb hangsúlyt helyezzek olyan magyarországi példák elemzésére, eredményeik és nehézségeik bemutatására, amelyek *hazai viszonylatban az elmúlt tíz év kiemelkedő ipari revitalizációs munkáinak tekinthetők*.

Az ipari épületek térszerkezete, funkcionális elrendezése általában jelentősen eltér a lakó- vagy középületekétől: más térigényekkel kell számolni, és mások az építészeti és belsőépítészeti elvárások is. A tanulmány a funkcióváltás során alkalmazott építés-tervezői eszközöket veszi sorra konkrét példák beemelésével. A megoldandó helyzetek elsősorban a térbeli dimenziókban és a tértípusok egymáshoz viszonyított arányában érhetők tetten.

Az ipari épületekben a cellás típusú helyiségek aránya alacsony, ezek hasznosítása egy revitalizáció során viszonylag egyszerű. Nagyobb arányt képviselnek a raktár- vagy gyártó–szerelő terek és csarnokok, ezek átalakításánál jóval több kérdés merül fel egyrészt a méretbeli adottságok, másrészt az ipari funkcióból eredő más típusú komfort okán.

Funkcióváltás esetén az építészeti tervezés lényegi eleme az adott új funkcióra alkalmas terek kialakítása. A nagyléptékű terek átalakítása esetében is meg kell felelni az új – és drasztikusan más – komfortigények építészeti elvárásainak, ugyanakkor élni lehet a terek adta különleges „dimenziókkal”.

Lehetőség nyílt majd mindegyik bemutatott külföldi és magyarországi projekt területének személyes bejárására, így az elemzésben a közvetlen tapasztalatokra is támaszkodhattam. A három magyar példa kiválasztását az is elősegítette, hogy a pécsi és az ózdi helyszín tervezőivel, Herczeg Lászlóval és Csontos Györgyivel hosszas beszélgetést folytattam a munkájukról, ezáltal részleteiben is megismerhettem a projektjeiket, a rudabányai projekt tanösvényének pedig egyik tervezője voltam. Habár Nyugat-Európához képest itthon az ipari revitalizáció területén még nagy az elmaradás, de az örökségvédelem problémás helyzete ellenére országsszerte sok olyan kezdeményezéssel és megvalósult projekttel büszkélkedhetünk, amelyek mind a szakmai mind nemzetközi kulturális platformon megállják helyüket. Ez utóbbit támasztja alá a számos jelentős nemzetközi építészeti elismerés és az ipari rehabilitált területek látogatottsága.⁴

#barnamező #funkcióváltás
#ipari_örökség #revitalizáció
#industrialporn

1: Zsolnay Kulturális Negyed: Generáltervező: MCXVI Építésműterem Kft., felelős tervezők: Csaba Katalin – Míves Negyed, Herczeg László – Egyetemi Negyed, Pintér Tamás János – Alkotó és Családi Negyed

2: Ózdi Kultúrgyár. Építés vezető tervező: Csontos Györgyi DLA, MIXA Stúdió

3: Rudabánya: Rudapithecus Látványtár és Tanösvény Felsőtelekes. Projekt kód ÉMOP-2.1.1/B-12-2012-0082. Tervezési időszak: 2013-2014, kivitelezési időszak: 2015-2016, építés vezető tervező: Vasáros Zsolt DLA. Megrendelő: Rudabánya Önkormányzata, Építés tervezők: Megyesi Zsolt, Nagy Gábor, Sasvári Áron, Somlai Anikó (Narmer Építészeti Stúdió), Antal Gabriella, Borzsák Veronika, Varga Piroška (BORSOD2050 projekt – BME Építőművészeti Doktori Iskola).

4: A rudabányai projekt esetén kiemelhető a „Piranesi díjért” folyó versenyben a magyarországi jelölés és az Ózdi Kultúrgyár és a Zsolnay Kulturális Negyed esetében a Pro Architectura díj.

{01} Pécsi Zsolnay Kulturális Negyed
{02} Ózdi Kultúrgyár
{03} Rudabányai Rudapithecus Látványtár és Tanösvénye, D épület

#elhagyott_gyárterület

{04} BORSOD2050 kutatócsoport, ózdi „kukucsáló” terve

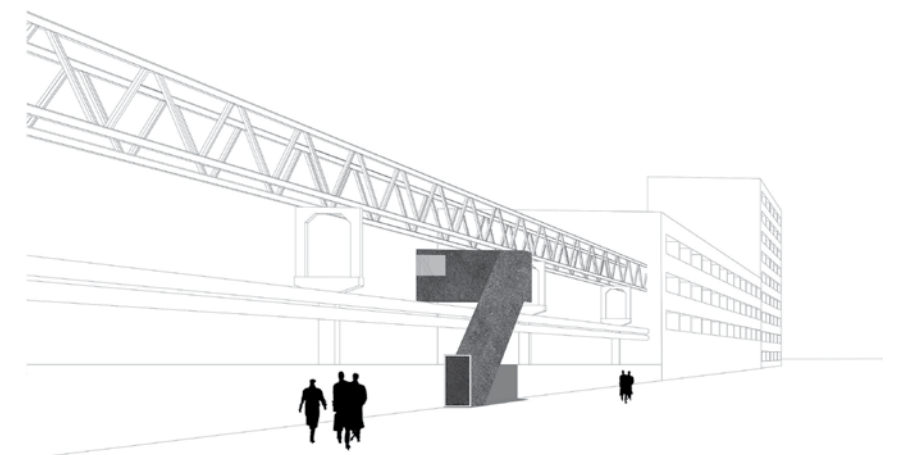
Három alfejezetben tárgyalom a funkcióváltás téralkotási következményeit, a három alfejezet sorrendje egyben a tervezés módszertanát követi, ahol a városi léptéktől a konkrét épületig fokozatosan elmélyedve vizsgáljuk a tervezési területet. Tehát a külső térszervezés alfejezetben a megújuló gyári terület kapcsolatát vizsgálom a városi szövetrel, a második részben a belső térszervezés a volt ipari területen belüli kapcsolatokat elemzi, míg az utolsó szöveg a rehabilitált épületek új térszervezésére tér ki.

TÉRALKOTÁS: A FUNKCIÓVÁLTÁS KÖVETKEZMÉNYEI

KÜLSŐ TÉRSZERVEZÉS – A VÁROSSAL VALÓ KAPCSOLAT

Az elhagyott gyárterületeket általában magas felfalazott kerítéssel körülvett, megközelíthetetlen, használaton kívüli területekként ismerjük. Sok esetben az üzem használaton kívüli részeit már a növényzet kezdi visszahódítani, néhol dzsungelszerű vadon alakulhat ki. Az ipari „zóna” zárvány jellegét a városokon belüli gyárterületek esetében még drámaibb módon érzékeljük, amikor a városi infrastrukturális fejlesztések mint egy ismeretlen, fekete foltot kerülük ki a „zóna” területét, tovább erősítve annak elzártságát. Az első lépés minden ilyen esetben a terület visszakapcsolása a városi szövetbe, a kapuk megnyitása és az utak átvezetése.

Már a gyárterületek kapuinak megnyitását megelőzően szükséges ráirányítani a nyilvánosság figyelmét a megújulásra váró ipari épületekre. Így például Manchester pamutipari negyedében 16 „kukucsáló nyílást” hoztak létre, ahol az arra járók betekintheznek a tőlük elzárt területekre. Ancoats volt a 18-19. század-beli Nagy-Britannia pamutiparának szíve. A városközpont melletti negyedben elsősorban a szövőiparhoz kapcsolódó üzemek sorakoztak néhány régi munkásházából formált tömb szomszédságában. Az ipari üzemek bezárását követően a negyed az elmúlt ötven évben a város meglehetősen elhagyott részévé vált. A városfejlesztési beruházások annak érdekében, hogy gyors, látványos változást érjenek el, az ipartelepek helyett a közterületek rehabilitációját helyezték előtérbe. Mivel az épületek rehabilitációja hosszabb folyamat, a kiemelt közterekre próbálták meg a lakosokat művészi projektek segítségével visszacsábítani.

A digitális kivonatban bizonyos oldalak nem láthatók.
Certain pages are not shown in this digital preview.

Párhuzamos kapcsolódások

Az érték és a hitelesség kérdései
a Vízafogói Tours-i Szent Márton
plébániatemplom áttervezése kapcsán

#avulás #megtartandó #konzerváló #szabályozás #személyes
#kritika #isten #bizony #fotó #levél #terv #szerzőpáros
#tervezőváltás #probléma #pápa #bíboros #kanonok #elsőtítká
#művész #mérnök #szelidítő #szabó #borsányi #lékai #herpy
#érték #excentrikus #bővítés #eredeti #szakrális #üzenet
#támogató #pénz #rétegek #tervezők #ideák

A hetvenes-nyolcvanas évek ikonikus templomépítésze Szabó István, akinek életében megépült utolsó temploma a Váci út és Fáy utca sarkán álló Budapest-Vízafogói Tours-i Szent Márton Plébániatemplom. A Váci út vonala a rendszerváltás utáni folyamatos átépülés során alapvetően irodaházakat tartalmazó zónává alakult. Ebben a közegben maradt meg a korra jellemző mementóként az autonóm tervezői akaratot tükröző templomépület. Ez az időbeli és térbeli kontextus tette aktuálissá a templom átalakítását és korszerűsítését.

Ma már feledésbe merültek a megvalósult épület létrehozásának indokai. A mostani felújítás és továbbtervezés során megtalált részletes építési dokumentáció azért volt fontos számomra, mert ebből kiolvashatók az építés körülményei és maga a tervezési program. Az épület létrejöttének ilyen mélységű dokumentálása nagyban segítette az építész lehetőségeinek és dilemmáinak megértését és a megvalósult épület megítélését. Nem utolsó sorban pedig alapot teremtett a továbbtervezés kulcskérdéseinek, az immanens építészeti érték és az eredetiség kérdésének átgondolására.

A templom tervezésének jelen összefoglalója arra tesz kísérletet, hogy bemutassa a doktori kutatásom és a mestermű szerencsés együttállását és azon keresztül a kutatás eredményeinek hatását az épület tervezési folyamatára. A terjedelem miatt két fontosabb meghatározó tényezőre helyezem a hangsúlyt, a **templom telkének egyedi konzerváló szabályozására és a tervezés közben előkerült dokumentáció tanulságaira.**

A TERVEZÉSI FELADAT

A vizafogói Tours-i Szent Márton plébániatemplom áttervezése 2014-ben kezdődött: áttételes ismeretség – más építész ajánlása¹ – alapján jutottam el a plébánoshoz és az őt körülvevő támogatói csoporthoz.

Az átalakítást a templom műszaki állapota indokolta. A kivitelezés nyolcvanas évekre jellemző minőségi problémái miatt az épület avulása olyan mértékűvé vált, hogy teljes körű épületszerkezeti és energetikai felújításra volt szükség. A beavatkozáshoz a megbízó egy olyan tervezési programot mellékel, ami a harminc évi használat tapasztalatain és a közben megváltozott igényeken alapult. Ebben szerepelt többek között a megöregedett hívők miatt az emeleti templomtér akadálymentesítésének szükségessége, a hangsúlyosabb kert-használat lehetővé tétele és egy új kápolna létrehozása is.

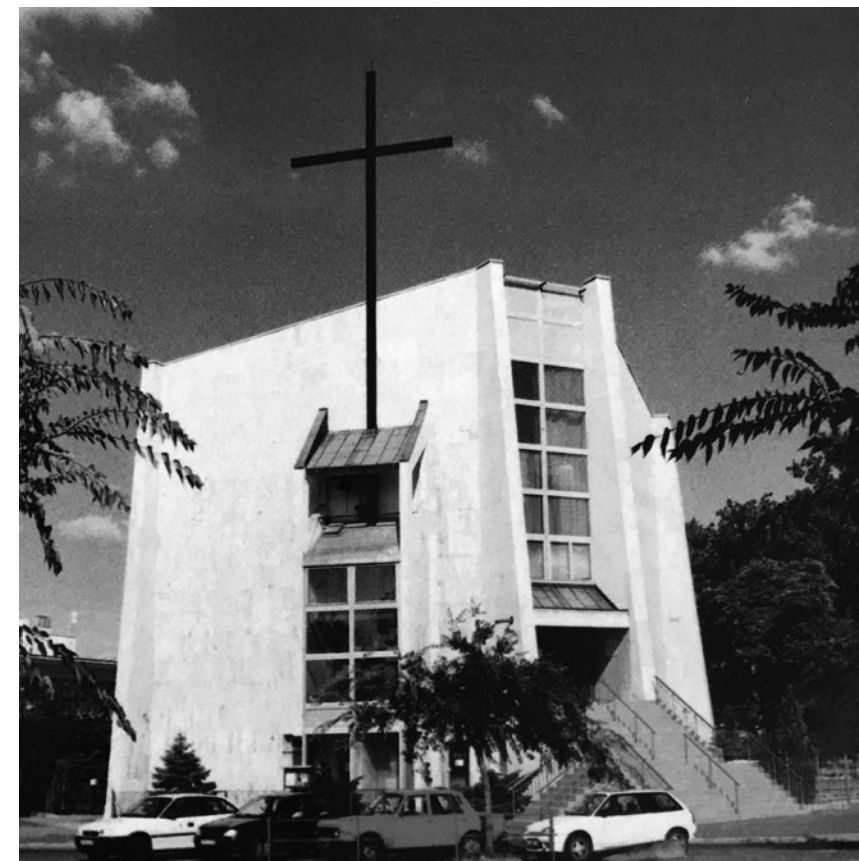

1: Jellemző az időszakra, hogy a konjunktúra ideje alatt egy neves, nagy iroda továbbadott egy ilyen előzményekkel rendelkező és építészeti kihívásokat tartogató, de mindenképpen kis léptékű és sok bonyodalmat ígérő munkát.

#avulás

{01} A megújított templom új főbejárata

{02} Archiv képeslap

AZ ÁTTERVEZÉS LEHETŐSÉGEI

A munka előtti tájékozódás, a tervezési lehetőségek feltárása és a helyi építési szabályzat áttekintése nyomán kiderült, hogy a telek saját övezeti besorolással rendelkezik, vagyis olyan intézményi terület, ahol a beépítési mód szabadonálló. **Az előírások szerint a telek területe és a beépítettség megtartandó, és nem lehet megváltoztatni sem az építménymagasságot, sem a funkciót, sem a kialakult zöldfelületek mértékét.**²

A jogalkotó jól láthatóan konzerváló szándéka nehezen érthető, hisz a templom nem műemlék, és semmilyen védettség alatt nem áll. Ezzel az építési előírások gyakorlatilag negligáltak volna a megbízó építési szándékát. Ám kiderült, hogy ez elkerülhető.

„A meglévő beépítettség ... megtartandó, tovább nem növelhető.”

Ha „a meglévő beépítettség megtartandó” kitételt úgy értelmezzük, hogy „a meglévő beépítettség mértéke megtartandó”, akkor egy esetleges bontással, egy azzal azonos nagyságú építési alapterület biztosítható. Mivel a lépcsőnek az egy méter feletti része beépítésnek bizonyul, így a lépcső elbontásával, annak mértékében lehetett máshol építeni.

Ez szerencsésen egybevágott az épülettel szemben megfogalmazott leglényegesebb személyes kritikával, a templomtér és a plébánia szintbeli kettéválasztottságával és a külső, nem szervesülő, az épülethez ragasztott lépcső problémájával.

#megtartandó

#konzerváló

#szabályozás

2: Ez a pont volt az, amikor összekapcsolódhatott a szakmagyakorlás és doktori iskola befejezésével parkoló pályára állt kutatásom, amelynek témája az építési szabályzatok tervezésre gyakorolt hatása volt. Összefoglalhatóvá váltak a kutatási félévek alatt összegyűlt tanulságok.

#személyes

#kritika

A digitális kivonatban bizonyos oldalak nem láthatók.
Certain pages are not shown in this digital preview.

intézmények és épülettípusok változásai

192

Öcsi Gabriella

MOZIÉPÜLETEK A MOZI KORSZAKA UTÁN

A megüresedett terek újrahasznosításának lehetőségei

212

Öcsi Gabriella

A HIÁNYZÓ KRÚDY

Kis nyíregyházi mozitörténet

216

Benyovszky-Géczi Zsuzsanna

FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYEK TEREI

ÉS REHABILITÁCIÓJUK LEHETŐSÉGEI

232

Benyovszky-Géczi Zsuzsanna

A BUDAPESTI PIARISTA GIMNÁZIUM

ÉS A PIARISTA REND ÚJABB ÁTALAKULÁSA

Beszélgetés Golda János építésszel

238

Virág Anett

A „KÖVETKEZŐ” ÁLLOMÁS

Nyíregyháza vasútállomásának transzformációi

Moziépületek a mozi korszaka után

Megüresedett terek újrahasznosításának lehetőségei

#újrahasznosítás #mozitörténet #filmipar #technológia
#kulturális_közeg #multiplex #artmozi #simplon #vörösmarty
#kultúrplacc #atrium #bérház+mozi #kulturális #toldi
#alternatív #progresszív #underground #közösség

A moziépületek napjainkban betöltött kulturális és építészeti helyzetét vizsgálom, ami a mozi mint intézmény nagy mértékű átalakulása folytán alakult ki. Kutatásomban arra keresem a választ, mi történt ezekkel az épületekkel akár pozitív, akár negatív értelemben. Miként tudnak megújulni, és mind kulturálisan, mind építészetiileg új értékeket teremteni.

Tipológiaiailag könnyen csoportosítható épületekről van szó, ezért elengedhetetlen áttekinteni a mozi mint építészeti tér alakulását. Napjainkban a mozik két nagyobb csoportja (multiplex és art mozi) létezik – mint két pólus, köztük számos átmenet figyelhető meg. Tanulmányomban a multiplexek, illetve a televízió, a DVD, az internet, majd a torrent oldalak megjelenése által kiváltott helyzetet vizsgálom. Ezek elemzése választ adhat arra a kérdésre, hogy napjainkban milyen továbblépési lehetőségek nyílhatnak meg a régi moziépületek számára.

Kutatásom fókuszában az átalakulás és újraértelmezés áll: a hagyományos filmszínházaknak újra „ki kell találni magukat”, újra kell definiálniuk szerepüket társadalmi és építészeti vonatkozásban egyaránt. Ezt olyan példákon keresztül igyekszem szemléltetni, amelyek az átalakulás egyes fokozatait képviselik. Ezekből okulva célom volt a mozik további hasznosításának megismerése, a lehetőségek felmérése, összevetése. Az elemzések eredményeként úgy látom, hogy az eddigi pozitív folyamatok tovább erősödhetnek a jövőben, és olyan szempontok és eszközök is körvonalazódnak, amelyek nélkülözhetetlenek a manapság kihasználatlanul álló, amortizálódó moziépületek újrahasznosításához.

„Mert a film századunk népművészete. Sajnos, egyelőre nem olyan értelemben, hogy a nép lelkéből ered, hanem, hogy a nép lelkét formálja át.” – Balázs Béla¹

BEVEZETÉS

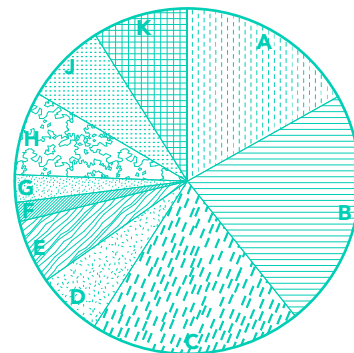
A mozi mint intézmény az utóbbi évtizedekben jelentős átalakulásokat ment keresztül. Mostanában ugyan reneszánszukat élik a művész mozik, azonban jelenleg is számos régi filmszínház épülete áll üresen, kihasználatlanul, folyamatosan amortizálódva.

Vizsgálódásom célja feltérképezni az eddig végbement átalakulásokat, az újrahasznosított működő mozikat, vagy a már más funkciót betöltő épületeket. Érdekes kérdés, hogy a funkcióváltáson átesett régi moziépületek hogyan tudják befogadni az új, gyakran parazitaként megjelenő funkciókat. Milyen építészeti, technológiai, üzemeltetési szempontok figyelembevételével tudnak újra magukra találni?

Az alapvető kérdés, mit is lehet kezdeni a moziépületek tereivel. Adottság a nagy, egybefüggő nézőtér. Ez rendkívül kötött, hiszen az emberek figyelmét mindig egy irányba orientálja, a vetítővászon felé, ugyanakkor flexibilis, könnyen felhasználható, amennyiben megfelelő tartalommal töltik meg. Ehhez kapcsolódott a legtöbb esetben egy tágas előtér, amely a várakozó emberek tömegét tudta befogadni. Itt egyéb funkciók is teret kaptak – büfé, ruhatár, kiállításra alkalmas felületek, könyvesbolt, rendezvények.

Példák elemzésén keresztül igyekszem képet alkotni a jellemző továbbélési formákról. Egy skálán helyeztem el a lehetséges variációkat. Ennek első eleme, amikor az épületet lebontották. Erre többnyire akkor került sor, amikor olyan szintű volt az avulás, hogy az lehetetlenné tette az épület megmentését. Itt egyértelmű értékvesztésről beszélhetünk, hiszen az építészeti érték megsemmisült, és a kulturális érték is vele együtt veszett. A dolgozatomban az ilyen esetekre nem térek ki részletesen, ezek sajnálatosan már nem illeszthetők az újrahasznosítás témakörébe. Néhány emblemikus budapesti példát azért szeretnék megemlíteni, ilyen volt az Apolló mozi, a Dózsa mozi, a Capitol, a Multiplex és a sor várhatóan folytatódik.

A volt Simplon (Bartók) mozi jó példa az olyan újrahasznosításra, amely nem őrizte meg az eredeti funkciót, egykori tereit merőben eltérő használatra töltötték meg. A Bartók mozi ennek a kategóriának a hazai mintapéldája. Ez a fajta hozzáállás nem egyedi, külföldön is számos ilyen esettel találkozhatunk. Joana Gouveia Alves és Ana Tostoes értekezése² például izgalmas összefoglalást ad Lisszabon filmszínházainak sorsáról, amelyek nagy része ma már bankként, színházként, kulturális központként, hotelként, múzeumként, szórakozóhelyként, templomként, videotéteként, vagy éppen szupermarketként működik tovább. A szerzők kimutatták, hogy ez a fajta átalakítás a kulturális érték szempontjából sok esetben veszteségként fogható fel, építészeti értéktartásról viszont alkalmanként lehet beszélni. Nagy jelentőséggel bír a régi helyébe lépő új funkció, kérdés, hogy az mennyiben tud a mai igényeknek megfelelni, és a régi – mára már nagyrészt érvényét veszített – használat méltó utódja lenni.

{01} Mozikterek újrahasznosításának funkcionális lehetőségei Budapesten.

—	Hasznosítatlan – 9%
A	Lebontott – 17%
B	Kereskedelem és szolgáltatás – 23%
C	Közösségi, kulturális – 20%
D	Átépités – 6%
E	Oktatás, könyvtár – 6%
F	Múzeum – 2%
G	Iroda, lakóház – 3%
H	Vendéglátás – 7%
J	Vallási közösség – 7%
K	

1: BALÁZS Béla: *A látható ember – A film szelleme*. Budapest: Gondolat Kiadó, 1984, 8. (Az eredeti munka 1924-ben németül jelent meg.)

2: ALVES, Joana Gouveia – TOSTOES, Ana: *Building reuse in Lisbon: The case of Modern Cinema Theatres (1904-1957)*. in: JOELHO: *Revista de Cultura Arquitectónica*, N° 06, Impactum Coimbra University Press, 2015.

3: Heltai Jenő író, költő, dramaturg. Tulajdonosa és művészeti igazgatója volt az egyik leghíresebb magyar filmgyártó cégnek, az ASTRA-nak.

4: HELTAI Jenő – KÁLMÁN Imre: *Dal a moziról. Fidibusz* (magyar satirikus folyóirat), 1907.

#újrahasznosítás

„...S mert a Berta, s mert a Berta nagy líba,
Hát elment a mozi-mozi-mozi-moziba...”
(Heltai Jenő: *Dal a moziról – refrén*)⁴

Izgalmas továbbélési formát takar a következő kategória, amikor a hely elsődleges funkciója ugyan megváltozik, de a mozi, mint kiegészítő, additív használat továbbra is megmarad. Érdekes példája ennek a Premier Kultcafé, amely jelenleg a volt Vörösmarty mozi helyén üzemel. „Kultúrplacc” és kávézó, ahol tartanak filmvetítéseket is. E hely különlegessége, hogy egy olyan fogyatékos barát közösségi és kulturális teret hoztak itt létre, ahol a dolgozók is valamilyen fogyatékossgal élők. Ennek megfelelően az egész helyet akadálymentesítették, ami miatt kiváltképp érdemes az elemzésre. Az építészeti érték tovább tudott élni, hiszen a terek nagyjából eredeti állapotukban maradtak: az átalakítás során az építészek törekedtek az épületbelső lehetőség szerinti megőrzésére, ugyanakkor az új használatnak megfelelő áttervezésre. A kulturális értékek tehát nem tűntek el, ami a tervezők empátiás hozzáállásának köszönhető.

Az újragondolás következő lépcsőfoka, amikor megszűnik a mozi eredeti funkciója, de mégis egyfajta kulturális funkciót betöltő intézményként üzemel tovább – erre példa a volt Átrium mozi, amelyben ma színház várja látogatóit. Bár a nézőtér-előadótér együttese megfelel e funkciónak, de kérdés, hogy a volt mozi mennyire ad lehetőséget megfelelő öltözők, próbatermek, stúdiók kialakítására. Itt is megőrizték az építészeti értéket, hiszen az épület védett. A kulturális érték is megmaradt, azonban azonos szintű fenntartásuk okoz némi feszültséget.

Végül egy ma moziként (is) működő helyszínt elemzek, a Toldi mozit. Ezt a filmszínházat is számtalanszor átalakították az évek során, legutóbb 2008-ban. Ennél a példánál leginkább a mozi, mint közösségi és kulturális tér értéként való megőrzése, fejlesztése szembetűnő.

Az elemzések eredményeként úgy látom, hogy az eddigi pozitív példák hatást gyakorolhatnak a következő évek munkálataira, és a manapság kihasználatlanul álló, amortizálódó moziépületek újrahasznosítását célzó munkálatokban megfelelő szempontokat és tervezési megközelítéseket jelentenek a későbbi tervezők számára.

A MOZI MINT INTÉZMÉNY ÉS ÉPÜLETTÍPUS

A mozi egyike a legfiatalabb középületeknek. Alig száz év alatt alakult ki az a fajta térstruktúra és működési mód, amely ma a mozit jelenti számunkra. A magyar „mozi” kifejezés Heltai Jenőtől³ származik, aki azt a mozgófénykép szó átalakításával hozta létre 1908-ban. Eleinte csak mozgóként emlegették a filmszínházakat.

Mit is jelent a mozi? Elsősorban a moziba járás, a „mozizás” tevékenységének ad színteret. Leginkább helyként rögzül téri emlékezetünkben, építészeti értékei kivételes esetekben, alkalmasszerűen kerülnek a figyelem középpontjába. A mozik a városi szövetben legtöbbször lakóházakban, homlokzatok mögött rejtőzködve működnek, akár csak a színházak. A színházak, kabarék és mulatók figyelemfelkeltő portálhomlokzataikkal csalogatták be a nézőket. Nem véletlen, hogy megjelenésük idején a mozik is ezt a módszert követték. A város tér is, de ugyanakkor hely is, szociális és kulturális színtér. Szalai András a Moziépítészetről⁵

A digitális kivonatban bizonyos oldalak nem láthatók.
Certain pages are not shown in this digital preview.

Felsőoktatási intézmények terei és rehabilitációjuk lehetőségei

A felsőoktatási intézmények téri világa kevésbé kutatott téma itthon az alap- és középfokú oktatás épületeihez képest, pedig a terek tanulásra gyakorolt hatása itt sem kevésbé fontos. Megfelelő építészeti kialakításuk segíti az ismeretszerzés és átadás folyamatát. Szükséges tehát mind az egyéni igények, a társadalmi és pedagógiai irányzatok, mind az egyes intézmények szellemiségének vizsgálata a terek optimális kialakítása vagy a meglévők átalakítása szempontjából.

A nagy múltú felsőoktatási intézmények fejlődése, mai igényekhez történő alkalmazkodása lassabb folyamat. Itthon ráadásul a nemzetközi pedagógiai-építészeti tendenciák késve jelentek meg. Ugyanakkor mára a hazai egyetemek között is számos példát láthatunk az egyes tértípusok innovatív kialakítására, sőt néhány esetben teljes, épület-, illetve intézmény szintű példamutató rehabilitációs megoldásokkal is találkozhatunk.

A tanulmány a felsőoktatás újfajta tértípusait és térhasználati módjait mutatja be, és esettanulmányokon keresztül keresi a választ a hazai felsőoktatási terek rehabilitálási szempontjaira, irányaira.

#elitképzés #lifelong_learning #motiválás #flexibilitás #labor
#tanulóplaza #rehabilitálás #zeneakadémia #előmunkahely
#inspirálás #ceu #transzparencia #nyitottság #sze #igazodás
#munkaállomás #mome #műhelymunka #otthontér

A FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYEK ÉPÜLETEI ÉS TEREI

A tanulás folyamatában a környezet, a terek minősége jelentősen segítheti vagy hátráltathatja a diákok fejlődését. Éppen ezért a terek minőségének, a modern élettani és társadalmi hatásokból származó csoportos és egyéni igényeknek a vizsgálata, illetve a külföldi felsőoktatási intézmények téralakítási gyakorlatának elemzése fontos előrelépést jelenthet a hazai felsőoktatási épületek korszerű újra-gondolása terén.

A felsőoktatás a közoktatáshoz viszonyított nagyobb függetlensége sokszínű kísérleti lehetőséget biztosít mind a mai napig az oktatás és az oktatási terek megújításához. A nagyobb egyetemeken a változások volumene kisebb, s maguk a változások is olykor az intézményen belül csupán egy kisebb területen, kísérleti jelleggel mennek végbe.¹

A felsőoktatási intézmények épületeinek tágabb környezetre gyakorolt hatása méretüknél fogva jelentősebb a többi oktatási intézménynél. Elsősorban a nagy múltú intézmények épületei, mint például a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, **évszázados fejlődés eredménye, kiterjedésük, épített vagy természeti környezethez való viszonyulásuk öntörvényűbb másoknál.**²

Egyetemek ritkábban épülnek, mint más oktatási létesítmények. Éppen ezért különösen fontos a meglévők rehabilitációjára, téri korszerűsítésére, illetve az újonnan létesítendőknél esetében a meglévő városi és egyetemi szövetbe történő integrálására koncentrálni. Fontos az aktuális oktatási, társadalmi és technológiai elvárásokon túl a hosszabb távú erkölcsi fenntarthatóságra is figyelni. Ahogy Csomay Zsófia építész fogalmaz:³ egy aktuális divatnak megfelelően kialakított épület hamar elfárad, és egy erkölcsileg elavult ház nemcsak hogy rontja az oktatás színvonalát, de egyfajta érzelmi nyűggé válik az intézmény vagy adott esetben az egész város számára.

A FELSŐOKTATÁS ÉS TEREINEK ALAKULÁSA A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN

Míg a második világháború előtt csak egy relatíve szűk rétegnek adódott lehetősége a felsőoktatási képzésben történő részvétellel, addig a helyzet 1945 után megváltozott. **A korábban elitképzésként működő egyetemi oktatás a tömegképzés irányába mozdult el.** Egyre inkább elterjedt az a szemlélet, hogy a gazdasági fejlődés motorja a felsőoktatás.⁴

A tömegessé válás kapcsán átalakult a felsőoktatás, egyik alapvető sajátossága a rendkívüli komplexitás lett. A tudományok specializációja miatt számos új tanszéket alapítottak, és új oktatási programok hódítottak teret. Ezek következtében **a 90-es évektől már nem egyszerűen a felsőoktatás tömegességéről, hanem általánossá válásáról beszélhetünk:** az új generációk nagy része számára a felsőoktatási képzésben való részvétel már „természetessé” vált.

Az európai integráció folyamatához kapcsolódik a Bolognai Deklarációból adódó szisztéma bevezetése, **a graduális felsőoktatás kétszintűvé, alap- és mesterképzéssé alakulása.**⁵ A kétciklusú képzés 2004-es beindítása lehetőséget

1: SZENTIRMAI Tamás: *Felsőoktatási intézmények téri vizsgálata*. Kézirat. 5-6.

2: CSÁGOLY Ferenc (szerk.), i.m., 92.

3: CSOMAY Zsófiával készült interjú alapján. 2018. 04. 13.

4: SZABÓNÉ KÁRMÁN Judit: *Elitképzés és tömegoktatás*. In: ANDL Helga – BOROS Julianna (szerk.): *Oktatás és Társadalom*. Pécs: Neveléstudományi Doktori Iskola Évkönyve, 2008. 3.

5 Nemzetközi tendenciák a felsőoktatásban. 91.

#elitképzés

{01} Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Fővámház rekonstrukciója, 1978-88.

#lifelong_learning

adott a széles alapozású, a kreditátviteli és -gyűjtési rendszer révén egyéni utakat biztosító képzésre, az oktatói és hallgatói mobilitásra. A moduláris tanulmányi rendszer és a felnőttképzés pedig a lifelong learning irányába nyitott utat.⁶

Ez a folyamat következményekkel jár: a globalizáció, a digitális elektronikai forradalom, a világpiaci verseny miatt másfajta tudást kell átadni a diákoknak, ugyanakkor sok esetben az intézmények tantermi struktúrája, technikai felszereltsége nem felel meg a nagy tömeget kezelő oktatás igényeinek.⁷ Az épületek és a belső terek alakításában is szabadabb, egyéni megoldásokat előtérbe helyező építészeti attitűdre van szükség.

AZ ÚJFAJTA TEREKKEL KAPCSOLATOS IGÉNYEK

Az újfajta, szabadabb, átjárhatóbb oktatási rendszer új módszereket hívott életre, amelyeknek egyre kevésbé felelnek meg a hagyományos térstruktúrák. A kolostori oktatás idejéből fennmaradt tanárközpontú, „poroszos oktatásnak” is nevezett frontális oktatási rendszer helyett mindinkább diákközpontú, **szabadabb tér-szervezést igényelnek.** Az új oktatási módszerek alapfeltevése, **hogy a hallgatók ne külső kényszer hatására tanuljanak, hanem belső motivációjuk legyen az aktív ismeretszerzésre, saját maguk fejlesztésére.**⁸ Ezért elsődleges cél a motiválás, az inspirálás, melyek a téri kialakításban a passzív, hierarchikus, tekintélyelvű struktúrák helyett az interaktivitásra, partnerségre, közösségre helyezik a hangsúlyt.

A minőségi oktatás előtérbe helyezésével a nagy létszámú előadások mellett és helyett egyre inkább tért hódít a különböző létszámú **kisebb, tematikus csoportokban történő oktatás,** mely kisebb méretű és más minőségű tereket követel a nagy létszámú, frontális oktatás termeinél.⁹ A diákok közötti csapatmunka, egymás segítése, a közös feladatmegoldás nagy újítás tekintélyelvű oktatás szemléletével szemben, ahol az egyéni teljesítmény az egyetlen mérvado, míg a kommunikáció, a „beszélgetés” büntetendő. Ezzel szemben a mai felsőoktatásban zajló csoportmunkában a tanár szinte csak segítőként van jelen.¹⁰

A hagyományos iskolákat és egyetemeket túlnyomó többségükben még ma is a folyosóról nyíló zárt termek hierarchikus sora jellemzi. A legújabb környezetpszichológiai és oktatásmódszertani elméletek is alátámasztják **a terek vizuális kapcsolatának, transzparenciájának jelentőségét.**¹¹ A terek már nem különülnek el élesen sem funkcionálisan, sem építészetileg. A köztük lévő kapcsolat erősödése, az átláthatóság egyre fontosabbá válása következtében mind több helyen található olyan üvegfalakat, amelyek gyakran átvették a tömör térelhatárolók szerepét.¹²

A megváltozott téri igények nemcsak a pedagógiai tendenciáknak, de a technológia fejlődésének is köszönhető. A mobil technológiai eszközök mobil, és változatos térhasználatot eredményeznek.

A hagyományos 45-90 perces órákat egyre inkább felváltják a workshopok és a tanulmányi- vagy műhelyhetek, amelyek **mind rugalmas térhasználatot igényelnek.** A különböző használathoz jól illeszkedő tereknél alapfeltétel a variálhatóság. Az átrendezhető terek, a mobilfalak, valamint a bútorok jelentősége is előtérbe kerül (okos bútorok). A terek kihasználtságát segíti az oktatásra nem használt térrészek és elemek bevonása a tanulásba, szerephez juthatnak például az interaktív falak.

#motiválás

6 DERÉNY András – TEMESI József (szerk.): *A magyar felsőoktatás 1988 és 2014 között*. Budapest: Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, 2016. 28-33.

7: SZABÓNÉ KÁRMÁN Judit, i.m., 5.

8: SZENTIRMAI Tamás, i.m., 9.

9: SZENTIRMAI Tamás, i.m., 9.

10: SZENTIRMAI Tamás, i.m., 8-9.

11: DÜLL Andrea: *Helyek, tárgyak, viselkedés. Környezetpszichológiai tanulmányok*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2010, 127.

12: SZENTIRMAI Tamás, i.m., 12.

#flexibilitás

A digitális kivonatban bizonyos oldalak nem láthatók.
Certain pages are not shown in this digital preview.

A „következő” állomás

Nyíregyháza vasútállomásának transzformációi

#átmenő_állomás #beavatkozás_célja #adaptív_újrahasznosítás
#lépték_megválasztása #térfalak_megrajzolása #előtér_
felszabadítása #eszközválo_közlekedési_tér #képólusú_állomás
#szolgáltatások_színesedése #térstuktúra_újrarendelése
#térbeli_összekötés #városszövet_összefonása #hazai_vasút
#transzformációk_fázisai #lépték_megválasztása #beavatkozás_
célja #előtér_felszabadítása #térfalak_megrajzolása #eszközválo_
közlekedési_tér

A mindennapos közlekedés hírnökeként a vasút ismét teret hódít. A gyorsaság, a kényelem, az átláthatóság és a biztonság mottójával hívja fel magára a figyelmet. Számos nemzetközi példa mutatja az új fejlesztési irányok meggyökerezését és a rehabilitációs módszerek tendenciáit. A dolgozatomban megvizsgálom, hogy miért van ismét létjogosultsága azoknak a projekteknek, amelyek a megálló életének felpezsdítését tűzik ki célul, és mit is jelent a vasút reneszánsza nemzetközi és hazai viszonylatban. Összegyűjtöm az átalakítások eszközeit és a mai pályaudvarokat ért kihívásokra adott kreatív megoldásokat.

Az állomások várossal való kapcsolata és funkcionális újrarendelése körülbelül 40 éves ciklusonként elkerülhetetlen feladat. Az utazói igények gyors ütemű változásával ez az időtáv lerövidül. Az átépítések sűrűsödésének igénye az esettanulmányomban vizsgált Nyíregyháza pályaudvarának problémáin keresztül is jól követhető. Megvizsgálom az épület 2001-es átalakításának koncepcionális döntéseit és az adott kor kérdéseire érkezett válaszokat. Az állomás és a környezetében rejlő tartalékok felfejtése mellett áttekintem, hogy milyen további transzformáció szükséges az időöltés körülményeinek és az utazási élmény javítása érdekében.

BEVEZETÉS

Ingázó emberként nap mint nap átélem az utazás élményét. Hol bosszúságot, hol kikapcsolódást és felüdülést okoz. A vonat ablakán kitekintve szembesülök a vasút térségének állapotával, az indulás és a megérkezés nehézségeivel. Az utazásokkal megszerzett egyre nagyobb rutinommal tudatosabban kezdem figyelni az általam használt állomásépületek kialakítását.

Tanulmányomban tágabb kontextusban is megvizsgálom, hogy milyen érvek szólnak ma a vasút, mint mindennapos közlekedési ágazat mellett, és milyen eszközökkel biztosítják a pályaudvarok a megérkezés–időtöltés–továbbhaladás újragondolt egységét.

Az utazási szokások jelentősen megváltoztak, a vasút reneszánsza új kihívásokat hozott a meglévő állomások számára. A mai kor elvárásainak megfelelő pályaudvarok kialakítása során a tervezők városszöveti kapcsolódásukra, szolgáltatásaik és térstruktúrájuk korszerűsítésére keresik a választ. A feladatukat a meglévő állapotokkal szembeni kritika megfogalmazása, a fejlesztés céljának és léptékének meghatározása pontosítja. Sok nemzetközi példát láthatunk a nagy pályaudvarok újraértelmezésére. De mi történik a kisebb állomásokon? Hasznosíthatjuk-e a külföldi nagyberuházások során használt tervezési elveket jóval kisebb léptékű munkálatok esetén? A dolgozatomban kitérek arra, hogy miként színesedhet a szolgáltatások listája és milyen eszközökkel vonhatóak be a fogadóépületek a város vérkeringésébe.

A válogatott példák áttekintése után Nyíregyháza pályaudvarának állapotát elemzem. A tervezővel folytatott beszélgetés alapján megvizsgálom az utolsó átalakítás koncepcionális döntéseit, összevetem azokat a megbízók által felállított szempontrendszerrel. A 2001-es átépítés értékelése után körvonalazom, hogy mit jelent ma az állomás a város és vonzáskörzete számára és milyen tervezési eszközökkel tudna megfelelni az épület a jelen kihívásainak.

RENEZÁNSZ. MIÉRT ÉPPEN A VASÚT?

Egyre többször használatos ez a kifejezés a „*vasút reneszánsza*”.¹ A „reneszánsz” fogalmával leginkább a klasszikus értékek újrafelfedezését, átalakulását és megújulását hozó művészeti és tudományos mozgalmát szoktuk jelölni, de ennek nyomán átvitt értelemben számtalan jelenség alapokhoz visszatérő megújulására is használjuk. A vasút esetében a kezdeti időszak robbanásszerű elterjedéséhez hasonló megújulásra utalnak vele.

A 20. század fordulójáig a technológiai innováció mintaképeként jegyzett utazási eszköz volt. A járművek folyamatos fejlesztése és az egységes tarifarendszer bevezetése miatt sokak által kedvelt és igénybe vett szolgáltatássá vált. Lehetőséget adott a munkahely és lakhely közötti növekvő távolság áthidalására, az egyén világának kitágítására.²

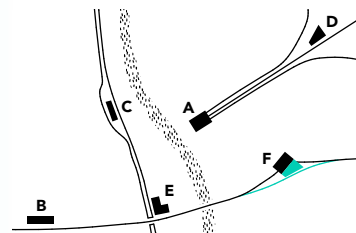
1: BÁN Dávid: *Utazás a Pályaudvar körül. Az első indóháztól a plázaudvarokig.* Budapest: Matura TN és L'Harmattan Kiadó, 2011, 155-208.

2: BÁN, i.m. , 30.

3: A *fejállomások* esetében a beérkező vonatok csak irányváltatással hagyhatják el az állomásokat (nagy pályaudvarok jellegzetes típusa). Az *átmenő állomások* a vasútüzemi folytonosság biztosítása szempontjából kedvezőbbek, a vonatok irányváltatás nélkül hagyhatják el az állomást.

4: A szövetségi vasút (ÖBB) előtt működő két társaság.

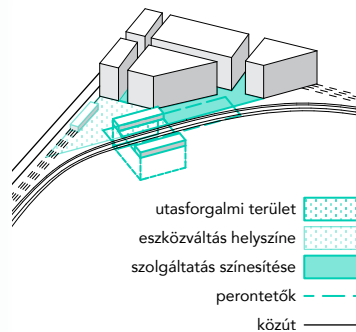
5: BÁN Dávid: *Új dinamika Bécsben. Elkészült a Hauptbahnhof. Építészfórum*, 2015. <http://epiteszforum.hu/uj-dinamika-becsben-elkeszult-a-hauptbahnhof> (Utolsó elérés: 2018. 05. 01.)

{01} A vasúti vonalak folytonosítása a sínpályák összekötésével. A – fejállomás; B – átmenő állomás; C – sziget állomás; D – ékállomás; E – toronyállomás; F – átmenő állomássá alakított fejállomás

#átmenő_állomás

#beavatkozás_célja

{02} Bécs főpályaudvara által kialakított új városrész

A gépjárművek megjelenése és számuk nagymértékű növekedése a közúti közlekedésre helyezte a hangsúlyt, így a vasút elvesztette monopolhelyzetét. Az 1970-es években tovább csökkent a vasút kihasználtsága a sok férőhelyes utas-szállító repülőgépek térhódítása miatt. Harminc év elteltével a fapados járatok megfizethetővé váltak, így konkurenciát jelentettek a vasúti szolgáltatás számára. A pályaudvaroknak is fel kellett venniük a versenyt a mai terminálok kényelmi és biztonsági rendszerével, újra divatba kellett hozniuk a vonatozást. Kénytelenek voltak reagálni az átalakuló társadalmi igényekre: a szolgáltatások minőségét és mennyiségét növelniük kellett.

A vasút 21. századi reneszánsza nemzetközi és hazai szinten is jelentős fordulatot hozott a közösségi közlekedésben. Régen a távolságok legyőzése is újító eredménynek számított, de a mai utazó számára a gyorsaság, a kényelem, az egyszerűség és a biztonság is elengedhetetlen feltétellé vált.

Az igényeket figyelembe vevő, utasbarát kialakítás tömegek gondolkodásmódját változtatta meg, és sok új felhasználót szerzett a vasút számára. Itthon a pályaudvarok térségének rendezését és a szolgáltatások újragondolását sokszor még nem kezelik egyidejű feladatként, de kisebb szakaszokra osztott felújításokkal már találkozhatunk. Tekintsük át jól működő mai példákra, hogy milyen módszerek és eszközök kapcsolódnak a szemléletváltást hozó vasúti reneszánszhoz!

GYORSASÁG – LENDÜLETES KÖZLEKEDÉS

A vasúti rendszer korszerűsítése a meglévő nagy lefedettségű hálózaton belül kezdődött el. A technológia fejlődésének köszönhetően az új típusú szerelvények lehetőséget biztosítottak a gyorsvasúti vonalak és az elővárosi közlekedés megreformálására. A menetidő csökkentését a nagy sebesség mellett a forgalom folytonossá tételével érték el. A fejpályaudvarok sínrendszerének összekötésével átmenő állomásokat³ alakítottak ki, így az átszállási idő hosszát és a vasút által elfoglalt területek méretét is csökkenteni tudták.

Bécs főpályaudvaránál is ezt a megoldást láthatjuk. A korábbi Ostbahnhof és Südbahnhof állomások körüli értékes, mégis alulhasznosított belvárosi terület kihasználása állt a tervezés fókuszában. 2009-ig két, egykor különálló társaság⁴ versengésének nyomát érzékelhettük a kétirányú struktúrán. Az átmenő forgalom számára az átszállás jelentős idővesztéssel járt. Az L-alakban elhelyezkedő sínpályák által közrezárt terület csak a vasúti üzem számára volt elérhető.⁵

A hatalmas barnamezős beruházás fő célja egy minden irányból könnyen átjárható közlekedési csomópont létrehozása volt, ahol a városi, országos és európai tranzitforgalom a lehető leggyördülékenyebben tud bonyolódni. Az osztrák Albert Wimmer, Ernst Hoffmann és a svájci Theo Hotz a vasúti kiszolgáló funkciók mellett a szolgáltatások színesítésével, egy többszintes, térszint alá süllyesztett bevásárlóközponttal kívánta növelni az utasok kényelmét és bővíteni a városi funkciókat. A felszabadult üzemi területen új multifunkciós városrész épült lakóépületekkel, irodákkal, kereskedelmi és zöldfelületekkel. A nagy léptékű beavatkozásoknál általában ezzel a bevált üzleti modellel dolgoznak, az alulhasznosított területek fejlesztése után a befektetett tőkét a felszabaduló terület értékesítésével nyerik vissza.

A digitális kivonatban bizonyos oldalak nem láthatók.
Certain pages are not shown in this digital preview.

english summaries

292

Mihály Balázs DLA
FOREWORD

293

Béla Kerégyártó PhD & Levente Szabó DLA
INTRODUCTION

296

Dávid Kovács
**THE ROLE OF CONTINUITY
IN THE ARCHITECTURE OF PUBLIC SPACES**

297

Kata Palicz
**THE IMPORTANCE OF SPATIAL EXPERIMENTS
IN URBAN SPACES**

297

Éva Bedecs-Varga
**GAINING SPACE: BLOCKS AND PASSAGES
IN THE URBAN FABRIC**

298

Károly Lehel Kovács
THE OPTIMUM OF INTERVENTIONS

299

Bettina Ónodi
INTERFERENCE OF SPATIAL STRUCTURES

300

László Radnóczy
DIALOGUE WITH MODERN ARCHITECTURE

301

Zoltán Bun PhD
**ON THE MODERN ARCHITECTURAL
HERITAGE OF DEBRECEN**

301

Ágnes Juhász
PREFIGURATION AND INNOVATION

302

Piroska Varga
**REHABILITATION OF INDUSTRIAL SITES
AND BUILDING COMPLEXES**

302

Tamás Berecz
PARALLEL CONNECTIONS

303

Gabriella Öcsi
AFTER THE ERA OF CINEMAS

304

Zsuzsanna Benyovszky-Géczi
**SPACES OF HIGHER EDUCATION. INSTITUTIONS
AND OPPORTUNITIES FOR THEIR REHABILITATION**

305

Krisztina Somogyi
GREEN WAY – GREEN LIGHT

306

BME Doctoral School of Architecture
PROJECTS IN NYÍREGYHÁZA

FOREWORD

Thoughts on the issue of conversion and reuse

✍ P5–P6

by Mihály Balázs DLA

The curriculum of the Doctoral School of Architecture is special for being organized in thematic years, during which the students examine current architectural and cultural issues affecting many people. The objective is not necessarily to find the exact and unquestionable answers, but rather the promotion of community dialogue and, by focusing on the topic, the exploration of new perspectives through the simultaneous presence of creation and research. The Yearbook is a publication that summarizes the results of this dialogue and presents it to the public, thus it is an opportunity to share knowledge. It asks a series of questions, and turns into a collection of ideas which consists of thought-provoking studies generating some kind of continuation or even disputes.

Last year's theme was the issue of reconstruction and reutilization. One can say that it is not a novel proposition, since both concepts have long been known. However, they are still timely because the global processes around us (population growth, climate change, technological development) makes them current topics.

In public talk, without blinking an eye, the eco-conscious citizens of consumer societies use the concept of recycling (reutilization) as a magic word that saves humanity from self-destruction – from the permanent and ever-increasing waste that is generated in the production and use of the desired products and which transforms and destroys living nature with unseen “efficiency”. However, no simple magic exists to solve the problem. But if each participant in the process reconsiders the purpose and the way of their activity, there is a chance to draw a realistic picture. In this story, architecture plays a decisive role (might be called the protagonist, without any exaggeration), since the building industry is responsible for nearly half of all raw material consumption globally. So the question arises, what the architects' responsibility in this situation is, how we can reduce the destroying consequences of construction.

Recycling is perhaps not the luckiest word in relation with the protection of the environment, since it does not express the fullness of the process. There are three (four) terms in English, which are usually referred to

in the jargon of the profession as the “three Rs”: Reuse or Refilling, Recycling, Recovery – and their combined interpretation might bring us closer to reality. The common feature of these words is the prefix “Re-”, the original Latin meaning of which is “again and again” or “back”. Each word suggests that something is returned from what we have taken away. We re-use, re-fill (e.g. a washed wine glasses), re-process or recycle into the nature, or recover the raw material from the waste which we cannot use anymore. But we could use either the term “revolution”, in the sense of “turn, unrest or circulation” or even in the most well-known sense of revolution itself – which actually means revolving. Return to a state, to a crossroad where we knew the right direction and were not lost yet, and going back to this spot helps us to find a new correct direction...

Of these words, now the “refilling” is the most exciting for me, because it leads to the other key concept of the thematic year: reconstruction or further development. This means some kind of self-restraint, moderation, or framing our desires. To use existing spaces (after transforming or upgrading, if necessary) and to refill them with life is a real cultural challenge. Recognizing and accepting this idea in the architectural use of space, this can be today the greatest benefit for the living and inanimate nature.

Frames – let's call them given conditions – were set by others in the past by delimiting the space that satisfied their needs, and then they left it for us over time. We can call it a historical heritage. (Re)using the built heritage has been the natural logic of survival for thousands of years, with the prerequisite that architecture served real human/community goals and lasting values, including representation, which has always been concomitants of the social system. In a spacious world of the past, in the abundance of natural resources, this approach did not seem to be a necessity at all, but it still worked. In the developed world we have forgotten this logic, demolition/construction has become a self-serving economic and industrial activity, and the ratio of real needs and representation has changed dramatically. Balancing is a vital issue for many people today, and the issue also concerns us.

July 2018

Mihály Balázs DLA

Kossuth Prize recipient architect, university professor, full member of the MMA (Hungarian Academy of Arts), member of the European Academy of Sciences and Arts, Head of the Doctoral School of Architecture

INTRODUCTION

✍ P9–P15

by Béla Kerékgyártó PhD & Levente Szabó DLA

During the first two years of the BME Doctoral School of Architecture, research and creative work is organized under thematic years, which methodology has a dual purpose. On the one hand, the doctoral students, who have basically designer habits, are introduced into the methodology of architectural research, and on the other hand, they focus on current and professionally important themes, the exploration and analysis of which, together with the creative responses given to them can provide a final outcome that is worthy to be shared with a wider professional audience. These thematic years are also typical of the intention to combine theory and practice, since research-based design and the practice-oriented research gives the specificity of the Doctoral School of Architecture.

In the 2017/2018 academic year, the theme of the Doctoral School was “Rebuilding and Adaptive Re-use”, which is an extremely diverse topic, simultaneously affecting cultural, memory/identity-related, social, political, economic and ecological issues. The conversion, or re-building of something is related to evaluation issues like what the particular social-cultural community considers worthy to be kept and continued, and how its own identity should or could be preserved and strengthened. Accordingly, other problems or at least emphasis are put to the fore in accordance with the traditions, built heritage and cultural atmosphere of the region, and even the country. Both the meaning of basic concepts and the dictionary itself may be different.

During the academic year, the work in the doctoral program was performed in two interconnected domains. On the one hand, in the field of (theoretical) research, where the students, within the common framework, have selected the topic to be processed in a more detailed analysis according to their individual interest. And on the other hand – based on the request of the municipality of Nyíregyháza, represented by the mayor and chief architect – in group work they designed conceptual plans to solve the functional and structural problems of the city and, in general, to make the city more livable. In the first case, we wanted the students to examine the relevant issues of this important topic both theoretically and conceptually and in international contexts, in

the form of a case study but with a broader horizon, and to demonstrate their research by analyzing actual cases. The second type of work was carried out with the intention of exploring the typical problems chosen by the students and formulating the possible interventions in smaller groups, by focusing on the specific location(s), this time Nyíregyháza, according to the client's needs and their own decision. Naturally, these two areas of work were connected in many cases, that is, the themes of some of the individual studies were inspired by some problems of the Nyíregyháza Action Area. This was all the more important because the urban development issues of the Nyíregyháza site seem to go beyond the dilemma of the particular place, the study of which is a possible scenario for the design-oriented approach of the thematic motto.

The courses held on Wednesday at the Doctoral School provided a framework for this work in two ways. The Research Methodology seminar led by Béla Kerékgyártó was devoted to the introduction of the researching techniques and methodological approaches and to the issues related to writing, to the development of individual and group themes and problems encountered during the work. In the first semester, in addition to a general literature reviewing, and searching for sources and practical examples, invited lecturers (János Golda, Gábor U. Nagy, Anna Kóródy, Levente Polyák, Dávid Török and Balázs Falvai) gave some viewpoints and inspiration to the approaches of the academic year's theme. The second semester focused on the students' study-related presentations, the problems of how to improve them and the consultant/student evaluations of these presentations.

In the afternoon session we organized common discussions, site visits and and publicly announced lectures. Among others, we visited the Museum of Kiscell with the guidance of Márta Branczik and became acquainted with the operation of the institution's archives, Tamás Berecz presented the newly finished St. Martin of Tours Church in Vizafogó district, and – invited by our former doctoral student Péter Szabó – Thomas Burlon, architect of the Brandlhuber+ studio in Berlin gave a lecture at the Technical University. Another interesting lecture was given by Ákos Moravánszky, who has recently been awarded the honorary doctorate title at the BME, the lecture of whom has become the important public event of the Doctoral School for the umpteenth time.

In the autumn semester Krisztina Somogyi's Visual Communication, while in the spring semester Andrea Dúll's Environmental Psychology courses helped the

doctoral students to get a wider perspective and to go deeper in their projects.

Turning to the introduction of the volume, individual papers are essentially case studies, which usually present the relevance of the topic by the programmatic and conceptual clarification of the chosen problem and by outlining international and Hungarian developments in the field, this way they provide a framework for analyzing the concrete cases.

Thematically the completed writings can be divided into three groups, the keywords of which are: scale, the heritage of Modern architecture and the transformation of institutional functions. Alterations always assumes that the context is taken into account, which can vary in scale: this may include the development strategy and practice of the whole city or parts of it, just like the transformations taking place at the level of urban blocks, building complexes and certain buildings. – Within the existing building stock, a special and problematic field is the heritage of modern post-war architecture, which makes reckoning and the different ways of interventions indispensable both from technical and functional point of view and at the level of a more comprehensive assessment. Rebuilding can also be triggered and inspired by the significant transformation of institutional functions – both in the form of dismantling or extension. The examples of continuation, discussed in these studies, include cinema buildings, higher education spaces and the changes in the functions and design of railway stations in connection with the renaissance of railway transport.

Starting from the scale, Dávid Kovács's study deals with the rehabilitation of the public spaces of medium-size cities, presented primarily along Hungarian examples, but also with a regional oversight. His main thesis is that, due to the time passing and the missed renovations, the renewal and further development of the public squares of the medium-size cities became imperative. In his opinion, the preservation of time layers imprinted by the memories of the city, and also the promotion of maintaining and preserving the community's identity through continuity are important components of the renewals. His three examples are the main square of Pécs, Veszprém and Nyíregyháza. As a case study, Kata Palicz's paper also analyzes the problems of a public square in Nyíregyháza and the aspects of possible interventions. However, she puts the case study into a wider framework and through some international examples she presents the possibilities of small-scale, 1:1 on-site interventions. In her view, the use of these methods mean a new design

approach and tools that provide more direct connections with user needs. In the theory and practice of urban development, the rehabilitation of traditional urban fabric, including urban blocks, has been an important turning point since the 1970s. Its effects became widespread, and with some delay though, but they also had influence on the practice in Hungary. In relation with three urban blocks, Éva Bedecs-Varga analyses the passage courtyards, the so called “dufart” as typical elements of the urban fabric in Nyíregyháza, which are interweaving the city as some kind of network. The study uses the concept of ‘gaining space’ in connection with the pedestrian-focused renewal of the already developed blocks, which were found to be either successful or less successful solutions. Károly Kovács also analyzed three examples of Nyíregyháza but now at building-scale level. The three remarkably different versions of continuation are: the reconstruction of a historic building with a new function, the expansion of an important public building – the city library – in the form of an addition on top of the existing structure, and the specific and somewhat controversial example of a demolition and new construction within the same block, in which case continuity is presented by the unchanged commercial function. In addition, Éva Bedecs-Varga and Károly Kovács made an interview with local architect Tibor Balázs, whose works are mentioned in both students' studies of. Bettina Ónodi also used the building scale when she examined international examples for the alteration of existing spaces. In these cases, while respecting the original spatial structure, the interiors have been innovatively shaped, thus creating fine interpenetrations between the two layers.

Preservation or breakdown? The dilemma often arises in this extreme form when considering the works of modern architecture between the 1950s and the 70s. These buildings represent a significant part of today's building stock due to post-war reconstruction and (socialist) modernization, and they – as mentioned above – have now reached the critical limit in terms of age (obsolescence), technical condition, function, cultural perception and ideological value as well. Preservation, in the vast majority of cases, involves further construction, some kind of rebuilding, and only a few buildings or complexes have reached the status of listed monuments that already applies to a number of outstanding works from the '20s and '30s. Neither the values nor the preservation aspects of this very controversial building stock, which is quite disputed in the eyes of the public in Hungary and abroad, have been clarified yet. Several

studies dealt with this era and its buildings, continuing the last thematic year's examinations which expressly focused on analyzing the examples of this era. The difference is that this year more emphasis was placed on the buildings' current situation and on the analysis and evaluation of intervention options or methods. László Radnóczy started his study with the formulation of questions he though important for the interpretation and evaluation of modern architecture, and which (may) provide a basis for considering the different ways of intervention. He then analyzed three buildings in Győr: the renovation and extension of two university buildings; while in the case of an industrial building, iconic in a local context, he presented student concept designs. In his study, Zoltán Bun explored the modern architectural heritage, taken in a broader sense since the 1920s, and its current situation in another important rural city, Debrecen. He concluded that the contemporary interventions taken as a result of obsolescence, new function, change in scale etc. have rarely taken into account the nature and values of this relatively widespread heritage having many layers in time, nature and quality. For this reason, and also from the local memory's and identity's point of view he considered it important to systematically explore this tradition, and to reflect on the performances. Ágnes Juhász's study analyzed three examples from the rural architecture of the '60s and '70s, which are outstanding from a historical perspective. By choosing the prefigurations for design and innovatively applying the concrete technology that determined the given architectural era, József Kerényi, László Csaba and András Zsuffa have created unique, high-quality and long-lasting buildings, which speak for the value and continuity creating power of the modern architecture. The revised chapter of Piroska Varga's recently completed DLA thesis dealt with the issues of the heritage of industrial architecture. The institutional (legal and political) background of this building heritage has not been convincingly developed in Hungary and there is a great deal of backwardness in the management of the heritage. For this reason, she briefly mentioned some examples from abroad and primarily dealt with such Hungarian interventions (the Zsolnay Cultural Quarter in Pécs, the rehabilitation of the Ózd Metallurgical Works and the educational trail in Rudabánya), which play model and incentive role in Hungarian context. Her study primarily analyzed the space-forming solutions of functional changes. Finally, we can read a study based on a freshly defended DLA thesis: Tamás Berecz told two stories rhyming with each other in connection with the complex renovation and

further construction of the Saint Martin of Tours Church in Budapest-Vizafogó, located at the corner of Váci út and Fáy utca, which can be regarded as late-modern. One story is about how the original building was designed by István Szabó and converted by Pál Borsányi, and the other is his own story about the reconstruction and redevelopment designed by him. Research and design, in a rarely lucky way, were interconnected in his case, because his designer's decisions were substantively supported by a very detailed documentation of the first design and construction process prepared by the then priest, and the thorough processing of this material done by Tamás Berecz.

In the third part, there are studies related to the transformation of some characteristic institutions: cinema, buildings and spaces in higher education, just as railway facilities and railway stations. Cinema as the dominant mass cultural institution of the 20th century has undergone significant transformations due to the individualization of cultural consumption, which process was accompanied by a significant depletion and functional change of the existing building stock. Gabriella Öcsi's paper, in the light of some examples in Budapest (Bartók, Átrium, Vörösmarty and Toldi Cinema), presents the variations that have given typical answers to this situation: ranging from a complete change in function, through the conversion into theater or multifunctional cultural-community space to keeping the movie function and transforming it to today's needs. This study is complemented by a shorter paper also written by Gabriella Öcsi, presenting the brief history of Nyíregyháza's cinemas. – Transforming work and study spaces according to new needs and demands is a current topic and practice both at international and national level. Zsuzsanna Benyovszky-Géczi's theme is the transformation of buildings and spaces in higher education, which is also primarily analyzed in the light of Hungarian examples. These include the reconstruction of the Liszt Ferenc Academy of Music in Budapest; a convincing continuation of a 70s building at the university in Győr; the design of a new wing for the Central European University which is providing basically a postgraduate, small-group-based, high-quality education, and the generous rebuilding of the campus of the Moholy-Nagy University of Art and Design to be realized in the near future, expressing the renewed structure and image of the institution's. The latter solution has been tested by the new spatial structure and institutional network that was temporarily created at the Z-building of the University of Technology. This

study is completed by an interview with János Golda, the architect of (among others) the conversion of the Váci utca center returned to the Piarist order after the regime change, which work has received significant professional publicity. Zsuzsa Benyovszky-Géczi asked the architect about the continuation of the project, the plans for the spatial needs and demands that have arisen since then. Finally, Anett Virág's essay deals with the renaissance of the railway, including the transformation of the railway stations generated by the further expansion of mass tourism. In addition to the well-organized, comfortably accessible basic features, the “travel experience” nowadays includes also the availability of consumption and different services. After presenting the main tendencies, the paper is continued as a case study, and in relation with the last conversion of the Nyíregyháza Railway Station at the beginning of the 2000s, it analyzes the position of the railway station within the city and the transport network, the layout and features of the building as well as the aspects of the necessary transformation.

This topic already leads to the group projects, in which the students drafted intervention proposals for some of the city's selected and examined areas and problems. The detailed presentation of the Nyíregyháza projects and their methodology is given by the joint study of Krisztina Somogyi and the doctoral students. In the first place, it is important to emphasize the open process, free of preconceptions, in which the selection, analysis and proposals of problematic sites together formed the idea of project-based research. The location and extent of the intervention areas and sites were constantly changed, and finally, the project participants focused on some downtown locations and the Sóstó area as a relevant problem area of tourism and infrastructure. Conclusions drawn up in the intervention proposals are therefore more like some possible strategies for the given problems than specific development programs.

It is now the third book in the hands of the reader, went out to the public. The design and editing of this volume praise the devotional work of Dóra Máthé again. Thanks also to the opponents who gave their opinion on the longer studies and helped the authors with useful advices. This year we could rely on the professional opinion of Zoltán Bun, Zoltán Erő, Péter Haba, Dániel Kovács, Tamás Szentirmai, Zorán Vukoszávlyev and Domonkos Wettstein. But above all, thanks to the authors who have contributed to the creation of this yearbook either as guest writers or as DLA students.

THE ROLE OF CONTINUITY IN THE ARCHITECTURE OF PUBLIC SPACES

The past and present of our main squares

✍ P18–P35

by *Dávid Kovács*

Supervisor: *Péter Sugár DLA*

My study examines the main squares of medium-sized cities in a broader context. I describe the international and regional features of public space developments that again play a decisive role in city rehabilitations, and I explain the importance and timeliness of the topic. Although each of the reconstructed, redesigned public spaces are unique, but some important tendencies can be identified in the light of international tendencies in the development of public spaces. They include attractive revitalization projects that provide unique appearance, ensure longer stay and leisure time or the re-utilization of areas that lost their function. In addition to the above, the public space transformations are becoming more common in which the concept is based on continuing already existing but valuable elements. In this paper, I mainly deal with the analysis of examples of the latter tendency, as these developments play an important role in preserving or restoring historical-memorial continuity, and thus in the expression of the given community's identity.

In the chapter about “Public space developments in Hungary”, I am presenting the main issues and outcomes of the development of public spaces by analyzing the main squares of three Hungarian cities: Pécs, Veszprém and Nyíregyháza. In connection with space renewals, I will examine, how architects managed to unify the city centers made up of buildings and spatial systems created in various periods; how the relationship of existing and new spatial situations developed; what imprints express time continuity, and how the use of spaces has changed. Finally, I look at the problems arising in connection with renovations.

The three discussed main squares play a somewhat different role in the life of these cities. While in case of Pécs we can talk about a separate sacral center and a main square operating as a separate commercial and administrative center, which still make integral parts of a city center ensemble, in Veszprém these functions are completely separated, and in Nyíregyháza the three functions are concentrated in the immediate vicinity

of the main square. The analyzed examples reveal that in the transformation of public spaces, the exploration and integration of the values of the urban architectural elements, which were realized in different eras and preserved to the present day, is a major challenge and at the same time one of the most important tasks for the architects. Because urban spaces preserve the timely imprints of important community events and typical usage patterns, so the designer shall find a healthy and development-promising balance between the elements and surfaces that were created in the earlier era and that are to be created today. This attitude makes it possible to save and continue the past, to keep on remembering and to comply with changed needs possible at the same time.

THE IMPORTANCE OF SPATIAL EXPERIMENTS IN URBAN SPACES

✍ P36–P53

by *Kata Palicz*

Supervisor: *Péter Fejérdy DLA*

This paper originates from a reflection, through an architect-eye on current design practices for urban spaces in present-day cities, and on how these design strategies should reflect the characteristics of today's society. In a time when changes in the social thinking and behaviour are very intense due to an increasingly connected world and radical technological development, it is necessary to tackle the challenges of architecture with a sensitive, and case-to-case thinking. This new attitude might lead to rather different tools, methods, and strategies from those developed in the previous century.

Under the collective tag “experimental design” different approaches can be gathered, all characterized by a sense of “openness” in different domains: openness towards the intervention to be tested by the users and taking advantage of the users' feedback and perception to improve further the design; openness to a multidisciplinary research, where the already established cooperation among architects, urbanists, landscape architects is extended to other disciplines, ranging from art to environmental psychology; openness to the planning of the intervention as a catalyst to initiate even unpredictable effects; and openness to possibly radical changes in the planned outcomes of the action, on the basis of evidences collected during and after the design process.

Experimental designs show all their potential when a “new” design task is to be carried out to transform a space in well-established contexts. In the last decades, revitalization is becoming a dominant topic in urban design. This type of problem represents a suitable setting for applying “experimental design” strategies. These include a series of independent full-scale interventions, which can be realized in a short timeframe, and might have not only a direct impact on their immediate surroundings, but also produce positive effect on a much larger-scale. Experimental design-based projects are aimed at stimulating or complementing existing urban activities by avoiding drastic or traumatic changes. They become a sort of kick-off action or project, which enables a sort of “natural” development of the urban setting. The main assumption of these intervention strategies is that they don't need to develop completely new solutions, but rather to help recovering the equilibrium in an existing, but not harmonious situation. This approach leads to minimizing each action, working on the existing foundation and devising new ways of facing problems that do not necessarily need to be based on permanent physical interventions, or can even be actions without any physical component. In this context, it is therefore of fundamental importance to unveil not only the physical aspects of the environment, but also the social domain, which can be a key point during both the analysis and the intervention.

Because of the intimate individual nature of the inhabitants of the area, the experimental side of the action becomes the key tool to enable a successful intervention: the future users are to be involved and test the proposed intervention. Evidences of the success of such approaches in transforming existing areas of cities are found in a series of well-known projects across Europe, characterised by heterogeneous features. Among them: experiments in Aarhus in connection to regular festivals; open-ended strategy interventions in Vienna through art and furniture installations; spontaneous space occupation of the Liberty Bridge in Budapest; movable spaces in Vienna (Kitchen 21) and Trondheim (RAKE).

These interventions put back in the focus the complexity and heterogeneity of today's city, showing how successful the relatively economic interventions, characterised by high flexibility and quick-effect outcomes can be in creating a vibrant public space with a rich public life – and probably way more successful than more conventional, top-down architectural and urban design approaches.

This paper connects the idea of experimental design to the open question of the design and transformation of the public space in Nyíregyháza, in the area around Szabadság square and Jókai square. Today's spaces in these areas are the result of a series of construction and re-construction phases in the last three decades, which have led to a relatively large area with high tapped potentials for an increase in the urban quality. After reviewing the historical evolution of this neighbourhood, the paper presents an analysis of the current spatial situation induced by the different transformations, among them the change in the role of the roads and squares (from car-friendly infrastructure to pedestrian-friendly, or even to pedestrian-only zones). The design problem in Nyíregyháza is then presented as a suitable case where experimental design strategies could be used to improve the quality and to overcome the current fragmentation of the urban spaces.

The message and the conclusions of the paper are aimed at highlighting how “experimental design”, full-scale strategies should become a specific branch of design that could complement traditional design approaches and provide architects with a wider palette of design tools to better shape the future built environment.

GAINING SPACE: BLOCKS AND PASSAGES IN THE URBAN FABRIC **Examples from Nyíregyháza**

✂ P44–P65

by Éva Bedecs-Varga

Supervisor: Tamás Karácsony DLA

In the European cities, the typically 19th century block-like structures represent a significant building stock, the judgment of which has recently changed a lot. Their rehabilitation and renewal has become an important issue, as it is represented by many international and more and more Hungarian examples. An important value of these rehabilitations is that – in view of the existing system – they try to loosen up the often too dense and narrow developments, and to release space by opening up the blocks in order to create a more livable urban environment. Summing up, I call this concept ‘gaining space’.

In my study, I examined various examples of block formations. To this end, Nyíregyháza, the seventh most

populous city of Hungary (117 689 people) and also a county seat, the location of our annual planning project offered an appropriate field. Its downtown still preserves the traces of the originally cluster-like, spontaneously grown settlement. This is a system in which no pre-defined and regulated streets organize the arrangement of plots and sites, but which is constantly and organically developing according to other rules sometimes more difficult to recognize. Large building blocks are typical of the city, which are cut through by several passages. Local feature is the so called “dufart”, which literally means a covered driveway, but today it is also used as a synonym for gateway houses.

After a short historical review, I will analyze three buildings and the blocks in which they are integrated. In doing so, I focus primarily on the arrangement of the sites; but the dominance of human scale is an important aspect, as well. My first example, the Luther House was built in the first half of the 20th century, when there was a growing demand by the middle-class for apartments oriented to the street, whereas rooms overlooking the outside corridor were less acceptable. The direct consequence of this trend was that building blocks with such apartments were cut or split. The other two building complexes of my study were erected much later, after the change of regime in 1989, in a highly postmodern atmosphere when private design offices were formed by the disintegration of state planning institutions. These effects are clearly recognizable and readable on both buildings. Architects could experiment and play more freely with forms, so this period can be characterized with over-decoration and with the use of various forms and materials, often done in a way that did not follow function. The plots were designed differently at the two sites: in case of the OTP residential buildings we can see the separation of the block, while for the Krúdy Court the fragmentation of the mass formation can be observed.

Some solutions in the arrangement of the sites feature a behavior different from the usual land use, i. e. they reorganize in different degree the system of the building blocks integrating them. Still they can be regarded as the continuation of a certain history. The study demonstrates how gaining space can get a role in the continuation of the building blocks, and why and what solutions have been implemented in Nyíregyháza.

Comparing the examples, I recognize the effort for creating a livable environment in each case, but not with equal success. If I would like to represent the values of

the solutions on a scale, At the one end is the block of the Luther House with the method of the cutting through. Its main features are rational rigor and military order, restricting pedestrian traffic too much, therefore it would be necessary to soften the edges. At another end is the split-up of the Krúdy Court, which became too fragmented by using a wide variety of shapes, materials and opening dimensions. Confusingly, the rhythm and logic cannot be recognized, the solution lacks the consistency that could give a sense of security. I think it would be necessary to activate the ground levels, to reduce disturbing elements, to unify the visual elements, and to apply an organizing principle. The OTP residential house with shops and the Greek Catholic parish represents the mean value. Its formation is highly fragmented, yet there is a well recognizable organizing principle that provides people with a reassuring atmosphere. The buildings interact and communicate with the user actively and properly. Thus, on the whole, I came to the conclusion that gaining space is not realized correctly in case of the Luther House and the Krúdy Court, their solutions are still waiting for more or less refinement.

THE OPTIMUM OF INTERVENTIONS **Critical analysis of building rehabilitations** **in Nyíregyháza**

✂ P66–P83

by Károly Lehel Kovács

Supervisor: Tamás Karácsony DLA

The proportion and extent of building rehabilitation and the related architectural interventions are issues in which the whole profession is constantly engaged. Particularly important questions are the ratio of the intervention's scale and the value of the result generated and so the optimum intervention in the given age and the task. Through the critical analysis of three realized building rehabilitations, this paper has developed a system of analytical aspects in the light of which it evaluates the projects in question.

In principle, actual interventions can be placed on one scale, the extreme cases of which are represented by the complete preservation or restoration of the original building or its demolition because of obsolescence. Between these extremes, however, there are countless grades and variations that represent the cases of actually continuing the construction. Among the selected

examples, the historical reconstruction of the Kállay mansion and the demolition of the former ABC (grocery) store might seem to represent the above mentioned extreme values, however, even these cases are more complicated than some pure formula. As a third, intermediate case, I will present the extension of the city library. In each case, the conditions before and after the reconstruction will be separately analyzed, and I will reveal then the circumstances of re-planning and rebuilding. In doing so, I will study the change of function, relationship with the environment, and architectural character, by taking into account the factors influencing the designer's decisions.

The circumstances of the construction of the Kállay mansion, the history and fate of the building all represent an exciting imprint of the rural construction conditions in the 20th century, and also that of the relationship between the client, the architect, the master builder and the authorities. The mansion belongs to one of the decisive types of representative residential buildings built at the turn of the century; it embodied the lifestyle of the modeling social class of the time. As a residential building bore representative functions for the community too (it had private and social features at the same time), its space organization later made its reinterpretation as a public building possible. During the renovation, the architect and the design council developed an intense debate about the relationship between the values of the past and the present, so I will explore the design decisions of the reconstruction by touching these controversial points.

In the case of the library's expansion, the relationship between the previously built and new parts seems very strange at first glance: the façades of the existing building appear untouched in their original form; while the extensions (additional floor, northern tract) sit on top of the existing building in a “tetris-like” way, completing the building mass to a rectangular block. The analysis explains how the architect integrated the changing requirements of the library into the existing rigorous system, and how the character of the new mass relates to its environment and its interior structure.

The final case study of the paper shows two commercial buildings with different approach. The typical problem of commercial buildings is the high level of obsolescence since their spatial structure is strongly dependent on the market and consumption habits of the given age. Actually, the function remains largely unchanged, and the question is how the patterns typical of the given era

are expressed in the two buildings and how to evaluate their architectural formulation. The solution for siting and the relationship with the environment shows two very different concepts: the ABC store was fit into the framework of a virtual master plan, while the Metropol Shopping Mall is wedged into buildings still standing today. It is interesting to examine how the building block is organized by extremist site plans, and how the townscape of the city's main square can be characterized in each case.

The conclusion tries to draw a general inference from the findings of individual case studies, such as the relationship between plans and realization, the integration into the environment, the expansion of the potential of the given type of building and the relationship between the original building and the solution created during the intervention. It can be stated in general that the balance can be drawn from the analysis of the specific conditions, circumstances and interventions for every type. The solutions of the analyzed examples only partially proved to be optimal. This partly comes from the conflicting views and interests: for example, in case of the Metropol Shopping Mall the investor tried to expand underground, but townspeople found that this solution disrupted the façade of the main square, and thus the unity of space. In terms of the contexts of function and structure, the expansion of the library can be considered successful: during the re-design, the building's resources were properly utilized, and the additions significantly expanded the library with only minimal architectural interventions. However, the relationship between the building and its environment has not been settled, and the airiness that can be seen in the floor plans and sections is losing power on the façades.

INTERFERENCE OF SPATIAL STRUCTURES **Re-utilization of buildings with new features**

✂ P88–P105

by Bettina Ónodi
Consultants: Márton Nagy DLA

Re-utilization of vacant buildings is a current issue today. As a result of industrial, economic and social changes of the 20th century and the rapid development of technology, the phenomenon of buildings getting empty has increased dramatically. After the 1960s, the 'adaptive reuse' method – re-utilization of buildings

with new features – has spread throughout the world, and nowadays the transformation of unused buildings makes a separate group of architectural design.

The study deals with the spatial aspects of the interventions done in the course of the re-utilization. I compare the process of space transformations to the interference phenomena known from physics. The two components in case of the transformations of buildings are the original spatial structure and the new space system serving the planned functional needs. As in physics, during interference, the waves interact with each other in the moment of encounter, also the two spatial structures studied for re-utilization cannot remain independent. My research focuses on the situation created by the transformation of space, in which two structural logics are present together. I present the design process of the reconstruction and the dilemmas faced by architects during such a conversion and examine what kind of criteria and methods are required to achieve the spatial transformation in a way so that the nature of the original structure is not compromised, but the requirements set by the new program are fulfilled. The most important issue is the relationship between old and new structures, and how much they can be harmoniously linked to each other.

I studied eight recent transformations implemented after 2000, focusing specifically on their spatial characteristics. In each case, I examined the features, the spatial characteristics of the original condition, the spatial requirements of using the function to be integrated, and the resulting spatial interference. The analysis of these examples is obviously not representative regarding the interventions' number. At the same time, it can be said that an architecturally exciting relationship can be observed between the created spatial systems in each case, in which the creative, experimental attitude of the architects played a major role. In all the examples, it can be seen that the spatial interference was generated by the use of an architectural element or a structural component that is simple to the extremes, added or redesigned to the structures, which element can be considered as the guiding principle of the conversion. The new element was able to change the existing system, and create the spatial quality meeting the new needs. The subheadings of the analyses (secondary wall, arch, table, roof, boxes, bridge, beam, and grid) refer to these new elements.

It can be said about the joint interpretation of spatial systems serving different functional expectations that, in addition to the fulfillment of new usage needs, also

the coordination of the different structures can be an important aspect in the re-utilization of spaces. Then – although architectural space formation is bound by the original structural system – the limitations can be changed to the benefit of the design. I find the examples presented in the paper to be effective solutions, because the architectural attitude towards the original building was clearly formulated already at the beginning of the design. Clearly set goals, respect for values and an architectural attitude seeking for simplicity together led to selecting the right method of solution.

DIALOGUE WITH MODERN ARCHITECTURE

✂ P108–P125

by László Radnóczy
Supervisor: Tamás Karácsony DLA

The topic of the paper is the possibilities for the re-construction and the reutilization of the buildings of Modern architecture, especially that of the post-war era (in the 1960s and 1970s). On the one hand, the post-war period came with a building boom larger than all the previous ones, on the other hand, the ideologies of the era loaded these buildings with enormous ideological constraints. Today, when almost always there is a need for some intervention due to function changes, energy efficiency or other sorts of modernization arising from the lifecycle of buildings, these aspects should also be considered. Just as it should be noted that the values of Modern architecture are far less clear than those built in historical styles, the laymen mostly relate negatively to the works of the period. The experiences of the realized demolitions, conversions and further developments show that even the architects' community is not well prepared to handle this young heritage in a worthy way, and to stand up for its values unitedly.

We have some practice regarding the renovation of historic buildings, but this experience is only partially applicable to the building stock discussed. Before the spread of scientific-engineering approach, the buildings were built with significant spatial, structural and intellectual reserves, which mean a major advantage during the further construction. In contrast, Modern architecture built spaces for a given function with accordingly adjusted structures, which also influenced the shape of the building. There is a fundamental

difference in aging too, which is mainly due to the use of materials: historical structures are typically homogeneous, while Modern architecture is made up of complex, special layers, often including metal, glass and plastic. In the latter case we cannot talk about any physical or ideological patina neither in case of the thin outer shell providing the aesthetic appearance nor for other layers (becoming exposed during aging). Instead, the signs of passing time on Modern buildings are clearly considered depreciation. However, in many cases under the interchangeable outer layers we can find a structure and a spatial system that is worth preserving. The innovative approaches of the designers of the 60s and 70s had to be manifested also in the ability to deviate from and overcome the difficult circumstances and constraints, which were extremely destructive to the profession.

The case studies examined are related to some locations in a Hungarian middle-size city, Győr. The first example is the center of the architecture faculty at the Széchenyi University. The three-storey building building of the Építész Műteremház (=Architect Studio) is a great example of reutilization. It was developed with the transformation and expansion of the former pump house, and serves the planned educational and community functions very well. In addition, its smart massing – open and closed at the same time – creates a carefully composed picture of the relationship between the architects' society and the lay public.

In case of the main building of university, the original architect (Hofer Miklós) answered the building's lack of reserves with flexibility. Adaptation to subsequent needs could not be achieved as planned, but by and large, the building provided the possibility of an exemplary redevelopment, which was realized in the form of new building wings and renovation. This is due to the consistent, thoughtful structures coming from the architects' future-minded way of thinking, and also from the sensitivity of the building to the natural environment, which prevails even alongside the brutalist look. In the course of energetic modernization, the original (damaged concrete) structure of the façade disappeared, and the system of doors and windows was changed strongly. Nevertheless, by a careful use of materials and color selection, and by recalling the distribution of prefabricated panels, the architects (Attila Bodrossy, Tamás Czigány) managed to preserve the original character of the building. The third example is the abandoned warehouse of Győr Biscuit and Wafer Factory, which – in contrast to the other

buildings of the factory – has not been demolished, but so far only theoretical proposals have been made for its utilization. From the student works of the architect school in Győr, two radically different visions clearly show how diverse the possibilities of utilizing the building (and thus that of the Modern building stock) can be.

ON THE MODERN ARCHITECTURAL HERITAGE OF DEBRECEN

✂ P126–P141

by Zoltán Bun PhD

The major part of Debrecen's building stock erected after 2010 has a direct, physical connection with the local modern architectural heritage. This relationship shows not only the architect's attitude towards the recent past, but also describes the state and preferences of the wider economic-political-cultural environment. It is about such twentieth-century buildings put in question or being converted, newly erased or ending up forgotten, the modernity of which – anyway, the nature of modernity itself – is hard to be captured: their value is still to be explored.

Since the problem has become a current issue particularly in the last decade, the reasons for this need to be examined. As far as aging buildings are concerned, we can talk about technical and economic necessity, about strategic necessity from the infrastructural and financing point of view, about the necessity of scale in case of a substantial amount of stock built in Debrecen, and in general, about the theoretical necessity set up by cultural memory.

The twentieth century topic examined here represents a transition period between the recent and the remote past, the living and the historical memory, the personal and the institutionalized state – a few decades of storyline and architect generation.

Jan Assman's theory of cultural memory speaks about intervals of eighty and forty years linked to generational changes, on basis of which we can state that it is quite far in time to process the classical Modern of the 1920s and 30s, and this is the last minute to capture the traceable, direct memories of late-Modern artists. The “processing

of the past” can be important because communicative, person-related memories will become collective memories from a century-old perspective: this can be one of the foundations for a community's identity formation. Specifically: the Modern architectural heritage can be one of the features of being from Debrecen today.

To this end, a register of the valuable items should be set up, the framework and the aspects of the evaluation should be clarified, with the help of which the different periods, labels and ideological coverings could be peeled, and the underlying qualities can be revealed. On the one hand, we need to think of architectural not as totally autonomous value, but of one embedded in its context – on the other hand, the nature of the past or historical values depend on the interpretation. Actually, we only keep that memory for the future which we consider to be important and lasting in the present.

The Modern building stock exceeds the historical stock of Debrecen both in scale and in (architectural) significance. In the city – as in a large-scale sample settlement or in a retrospective exhibition – the entire 20th century Hungarian architectural history can be traced. In addition to the building objects, a large-scale, sudden growth can also be traced in the form of university campuses, industrial sites and microdistricts. The latter one is an important issue of both the local history and the history of industry, given the nearly 35 thousand apartments built in forty years and the city's own house factory. In Debrecen, the “Calvinist Rome”, one of the most important aspects of modern church building reflects the population development as well as the changing social demands. The history of Debrecen and the use of bricks as building material are inseparable from each other, accordingly, it plays a decisive role in the structural and formal tools of Modern architecture too. Further important issues could be the invisible or unrealized image of Debrecen that exists only in plans and design competition materials, the image of the modern city already destroyed or the history of the planning institutions.

Since we cannot speak of the general acceptance of the Modern – and especially of the late Modern – architecture, a thorough exploratory work in accordance with the above criteria would certainly be needed for the rehabilitation of this building stock, and for enlightening and sensitizing the wider community for it.

PREFIGURATION AND INNOVATION three examples of the rural architecture from the '60s and' 70s in Hungary

✂ P142–P157

by Ágnes Juhász

Supervisor: Márton Nagy DLA

In every design process, the architect is a continuer of a professional tradition in which both cultural and technical features play an important role. The transformation of traditional values and innovative technologies into architectural quality is a serious challenge for the representatives of the profession. In this paper, I discuss some selected works, newly built in the 60s-70s, which created the architectural continuity in an exemplary way with the help of prefigures setting the direction of the design concept and by using technologically groundbreaking reinforced concrete structures typical of the era.

In the 60s and 70s, the presence of industry and the socialist large-scale transformation of the economy generated significant urbanization processes, which transformed both the settlement network and the society. As compared to traditional construction, the reinforced concrete architecture has created a new relationship between material and form, as well as the unity of the structure, the surface and the space. Innovative solutions, however, were often implemented as necessities to fulfill quantitative expectations, resulting in schematic and standardized solutions. On the other hand, also the financial implications of the technology meant constrains, the new material was only able to redeem the hopes when it was coupled with sufficient facilities and productive architectural presence.

Besides the cities, the changes deeply affected the countryside too, so the architects' scope of work extended beyond the centers to the agglomeration. These minor interventions, given their scale and function, allowed designers to deviate from the uniformed architecture fulfilling the requirements of mass production and to give specific answers to specific tasks by looking for alternative ways. The selected examples were realized not in urban tissues, but in natural environments, where architects were striving to make the designed objects an integral part of the environment by using cultural patterns drawn from folk architecture, archaic preconceptions and natural structures.

Each of the architects followed their own way to combine cultural patterns and technical solutions in their work, which differences must be taken into account by the interpretation too, so we should present the works by exploring the designers' habits as well as the special conditions and solutions.

The first discussed architect, József Kerényi chose himself the region for his works, the cultural and landscape features of which influenced his design practice very much. The Bugac Shepherd's Museum is typical of his value-preserving, tradition-based approach.

In contrast, in addition to the rural environment, also the industrial urban context served as an impulse for the second studied example. In his architectural practice, László Csaba had to succeed with standardized design and unique interventions at the same time. Perhaps this is the reason for his pure, elementary set of architectural tools used in the church of Hollóháza: that is the materiality, geometric design, order of scales, and play of light and shadow.

The last presented work is the shell structure designed by András Zsuffa to the Cave bath of Miskolctapolca. The architect, just like László Csaba, was influenced by the engineering, so it is quite understandable that, besides his artistic talent, also technical thinking was intensely present in his creative career. Due to this dual approach, by overcoming the boundaries of the various art branches, his works are close to contemporary modern sculptures.

Therefore, the pursuit of continuity appears differently in individual design approaches. Selected works show that these tools, the choice and continuation of inspirational resources, and the experiments of structural solutions allow for many unpredictable variations in the light of different artistic behaviors. In other words, the artist's creative personality transforms the organic unity of the creation's layers, the intellectual resources and material features into a unique value.

REHABILITATION OF INDUSTRIAL SITES AND BUILDING COMPLEXES

The spatial consequences of the change of function

✂ P158–P173

by *Piroska Varga*

This study is part of my DLA dissertation titled Culture Factories. Abandoned industrial buildings as cultural sites. The most important part of my writing is about the areas and methods of the spatial renewal of vacant industrial buildings. Since the topic and the number of cases realized is quite large, besides some international solutions I narrowed down the more detailed examination to three Hungarian examples very different in character: the Zsolnay Cultural Quarter in Pécs, the Culture Factory Ózd and the Rudapithecus Spectacle and Educational Trail in Rudabánya. Considering that one of the main goals of my dissertation is to promote further revitalization projects in Hungary, it seems to be adequate and also justified from a practical point of view to place relatively greater emphasis on the analysis of Hungarian examples and the presentation of their achievements and difficulties, which can be considered as outstanding industrial revitalization works of the past 10 years in Hungary.

Usually, the spatial structure and functional layout of industrial buildings differs significantly from residential or public buildings and from their space demands and architectural and interior design requirements. By introducing concrete examples, the study focuses on the architect's design tools used for solving the spatial consequences of changing functions. I discuss the spatial consequences of the change of function in four subchapters, which sections also represent the designer approach ranging from urban scale to a concrete building. In the section on external space organization, I examine the relationship between the factory area to be renewed and the urban fabric, the interior organization chapter analyzes relationships within the former industrial site, the third subchapter deals with the transformations carried out within the buildings, while the last section discusses the space organizational issues that come from the changed function.

PARALLEL CONNECTIONS

The questions of value and credibility, in connection with the redesign of the Saint Martin of Tours Parish Church in Vizafogó district

✂ P174–P189

by *Tamás Berecz*

The study intends to highlight the two most important determinants of the church's planning process: the effects of the unique preservative regulations ruling the site of the church and the lessons of the documentation found during the planning.

For the church, the need of transformation was brought to life by its technical state, which required complete renovation due to the deteriorated conditions. In addition, the thirty years of use made it necessary to make the church space accessible, to establish a more pronounced utilization of the garden and to build a new chapel. The zoning of the plot did not support the change of the build-up parameters, thus it preserved the existing status, despite the fact that the church is not a listed monument – although in the thirty years since construction, the changing scale of the Váci út and the adjacent office building embracing the church have made a 'figurine' from the building.

During the redesign of the church, the documentation recording the circumstances of the original construction was luckily found, consisting of three parts: plans, correspondence accompanying the design and implementation process and construction photos. From the story outlined in the documentation, we could understand the era of design and construction, as well as the participants' relationships, motivations and opportunities. It has been proved that, unlike the general opinion in the professional public, István Szabó and Pál Borsányi did not design the church in collaboration but they changed each other. The design of István Szabó, upon withdrawal of his commission, was continued independently by Pál Borsányi, and the construction was carried out under his supervision. Finally, the finished church differs from the original designers' ideas. Knowing this information, the placement of the church building in István Szabó's oeuvre should be reconsidered.

The concept of the church's redesign aimed to maintain immanent architectural values, without changing the layout of the church space. This has been done by removing

the additional elements and skeletonizing the mass. The new construction was limited to the Váci út block. After the documentation revealed the change of architects, the emphasis was placed on the determination and decryption of the original design intent. However, due to the physical conditions of the church finally built and the regulation that wanted to declare it an authentic creation and tried to preserve it, the above intention could appear in the mass and façade formation only to a limited extent. Nevertheless, it had a much greater freedom to unfold in the unfinished interior design, where the design of the altar and the suspended ceiling symbolizes that the original architect's spirit can be evoked even from the layers inseparably stratified on each other.

AFTER THE ERA OF CINEMAS

Re-utilization of cinema buildings

✂ P192–P211

by *Gabriella Öcsi*

Supervisor: *László Vincze DLA*

In my research, I am studying the utilization of old cinema buildings. The wide spread of television, multiplex cinemas and, especially, the Internet completely transformed the trends of going to the cinema. As a result of this, it can be observed that today there are a number of old cinemas standing empty, unused, and continuously amortized. The paper focuses on transformation and reinterpretation: how the buildings can be preservee, transferred or renewed the values that are both architecturally and culturally represented by them.

The basic question is what to do with the cinema spaces? In order to examine this issue more thoroughly, it is essential to review the transformation of cinema buildings from their appearance to the present day. The cinema was determined by the technological evolution of film screening, the development of a worldwide network of film industry and the ever-changing cultural context. In about one hundred years, we could see its rapid rise and decline of this modern building type already in the '80s.

By analyzing well-known examples in Budapest I try to give an idea of the typical utilization trends. To this end, I have set up a sorting system: the first group includes the cases when nobody took care of the building that had

lost its function, it was demolished instead. In this case, often there is a very clear loss of value both architecturally and culturally. In the next group, there are buildings that have been utilized in a way completely different from the original function. As an example for this, I examined on of the emblematic modern cinemas, the former Bartók (Simplon) cinema which was "fragmented" and its various spaces were utilized with different functions. In these cases, we can primarily talk about cultural loss, the buildings themselves survived even if the architectural values they represent were violated. The third group is made up of buildings whose primary function is changed, while the cinema is kept as a supplementary, additional feature. A good example of this is the Premier Kultcafé, which replaced the former Vörösmarty cinema. The next category contains buildings that keep on functioning with some cultural feature – but not necessarily as a cinema. My example of this group is the Átrium Cinema, which today welcomes the audience as a theater. Of course, the exceptional situation, which I studied as the last category, is not a negligible case either: here the cinema remained a cinema. Toldi Cinema is an interesting example of this.

It is very important to deal with these empty buildings that can't function as a result of the change of cultural context and consumer society. It is outlined in the analysis that the buildings' good positioning within the urban fabric and the easily transformable spatial structure come with the acceptability of cultural functions. We can say impairments of architecture and cultural cultural functions are in case of conversions the most optimal because this way they can remain quite as they were originally.

SPACES OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS AND OPPORTUNITIES FOR THEIR REHABILITATION

✂ P216–P231

by *Zsuzsanna Benyovszky-Géczi*

Supervisor: *Tamás Karácsony DLA*

Higher education institutions are a less-researched subject in Hungary than the primary education, but the impact of their learning spaces on the students is no less important. Their quality can significantly help their development. Examining the international trends of the development and quality of spaces in higher education, are important steps for the rethinking of Hungarian university buildings.

The results of the centuries-long development of higher education institutions, their extent, their built-in or natural environment are more self-contained than other buildin types. Relatively low access to higher education has changed considerably in the decades following the Second World War: the earlier elite model of university education has changed towards mass education. From the '90s has been happening a new wave of extension: for most members of the new generations participation in higher education has become “natural”. These educational and social changes need new educational methods and architectural spaces.

The basic assumption of the new teaching methods is that students' motivation for learning is not so much an external institutional pressure but they have an internal motivation to develop themselves. Instead of lectures for a large number of students, teaching in smaller, thematic groups is an increasing tendency. New kinds of acoustic, visual and technological needs required new types primary educational spaces, for example: learning- and workplace, lecture room, special labs, but indirect learning places, like building entrance, large flexible spaces in the lobby, library, research venues, rest areas, green spaces, as well. As because their size, complexity and traditions, universities are less often built from scratch than other educational establishments, it is important to concentrate on the rehabilitation of existing spaces and buildings. This paper seeks to investigate some successful rehabilitation of higher education buildings in Hungary.

The first case is about the building of the Liszt Ferenc Academy of Music in Budapest. In the former public school, and later Model Fashion School the aim was to create an open, interoperable education system. During the resonstruction the original valuable facade was preserved, whereas in the building it were designed large, transparent and community spaces.

The second study examines the rehabilitation of the main buildings of the Central European University (CEU) by Sheila O'Donnell, John Tuomey, and M-Teampannon. This project has covered two buildings: its new main building at Nádor Street 15 and the reconstruction of the existing building under number 13. The highly specialized post-graduate education at CEU is organized mainly in many small group rooms and workplaces with transparent glass surfaces. The proximity projections are also used to help consultations with display panels that are suitable for projecting up-to-date presentation

materials everywhere in the building. The multi-level library was designed as a “nonverbal community space”, where spacious, transparent spaces can be used for deep reading. The building does not have a courtyard; a roof terrace was built at the top of the two buildings.

The third analyzed example is to be found in Győr, in a county town in Western part of Hungary. Here in an existing 10-storey rare concrete building were created the INNO-Share Regional Knowledge Transfer Center and the new wing of the New-Knowledge Center in 2011 designed by the architect András Gelesz. The new wings got an exposed concrete facade, and as a new element, a blue-colored fiber cement cladding. In the New-Knowledge Center, which got the shed roof structure, were arranged a lobby and various offices. In the INNO-Share, the library is displayed as a multi-storey community space, with unique furniture.

It happens quite rare such a large investment and transformation in higher education as in case of the Moholy-Nagy University of Arts in Budapest, where six new buildings are built. The complex program of renovation aims besides of the reorganisation of the educational structure and spaces, the rearrangement of the image of the institution. Fundamental aspects of the rebuilding are among other the vertical and horizontal transparencies, glass surfaces, and the pursuit of interactivity with the mixed placement of different user groups. At the beginning of the construction works the institution moved provisionally in one of the buildings of the Technical University, which is considered at the same time as an experiment modelling the future functioning of the institution, grounded on the coexistence and cooperation of different branches and departmens.

In sum, in the transformation of universities it is always necessary to create a unique program, a concrete situation analyses and evaluation. A transparent, open institutional system, free-to-use community spaces, flexible spaces for small groups and individual learning, areas of inspirational indirect learning are needed in both, the new and rehabilitated buildings, thus contributing to efficient and creative work.

GREEN WAY – GREEN LIGHT **Exploring the problems of** **the built environment in Nyíregyháza**

✂ P258–P279

by Krisztina Somogyi

In October 2017, a research was launched with the title “Architectural studies and suggestions for Nyíregyháza Sóstó and City Center” with the aim of creating the vision of a more livable and usable city.

The city administration has defined two action areas, which are different in both their architectural character and location and in the specificity of their problems. The first location is the area between the inner and outer boulevard of the city center, where the client identified the problem very broadly, typically as a transport issue; and we came to conceptualize it as a goal to establish a more vibrant city life that better uses the urban spaces, therefore the issue of utilizing public spaces has come to the fore.

The other action area is Sóstó Center and the areas directly connected to it; this is a park of high priority which is not only the city's green lung and recreation zone, but also a popular Hungarian tourist destination, since the Nyíregyháza Zoo, the nearby open-air museum, the Sóstó Museum Village, the baths and the lake attract a large number of visitors.

The research process ranged from understanding the socio-physical environment to the identification of seven points of intervention. In the initial phase, the work started with the creative, group-based methodology of design thinking; and using the richness of the visual expression, it has gradually been transformed into traditional architectural research. Exploratory discussions and gathering of information were accompanied by the preparation of moodboards, series of images, montages, thematic imaging and various interpretative diagrams. With the help of them we have seen and made to be seen the architectural character of the city and the intervention situations.

The initial difficulties came from the lack of finding the city's characteristics and understanding the architectural task itself; and it was only during the research that these issues were revealed from the context of perceived problems and deficiencies. The joint objective could be set as the closing of the exploratory phase, including the development of more usable public spaces, as well as the

creation of an urban situation richer and more cooperative in its mobility, more intensely experienced and used by the local communities, linked through alternative functional routes, better respecting and supporting existing natural conditions, having more articulated architectural character and more typical urban situation

After interpreting the problems in general, individual researches were detailed and deepened, and the proposals made for the specific locations became more precise using the traditional methods of architectural research. By June 2018, the students of the Doctoral School completed a comprehensive plan, a long-term vision, which envisions the development of urban public spaces and the transformation of the built environment together with supporting the activity of local communities.

PROJECTS IN NYÍREGYHÁZA **Thematic work 2017/2018**

✂ P274–P289

This is a short summary about the locations, problems and intervention proposals of the group works.

After “mapping” the city, we examined the operation of the Downtown and Sóstó, and elaborated our proposals for some characteristic issues that can be called typical urban problems. They range from the very small scale interventions to the proposal of developing a large multi-storey building complex. The problematic areas were taken into account not individually but as parts of a larger unit, the whole city of Nyíregyháza. This is the “Green Way” (=Zöld út) Concept which envisages a more livable, vibrant and more usable image of Nyíregyháza, while highlighting the features that can be discovered in the city. “Green Way” is the backbone of our annual work and brings together all of our projects. This is in fact a comprehensive vision for the development of urban infrastructure, including the reduction of car traffic and the promotion of cycling and pedestrian traffic. But it is not merely an infrastructure intervention. The “Green Way”, in addition to the fact that it would create a new urban line used by the pedestrians and cyclists, could also expand into a community engagement in the framework of which the representatives of different institutions could work closely together with the business owners at many locations of the city. The physical connection of these cooperative points would solved by the built

elements of the “Green Way”, while some organizations wishing to work for Nyíregyháza could keep things in control intellectually and in the daily operation.

The principles of the interventions are laid down by the route that crosses the city in a section-like way. Its first section reaches a socially problematic area, and tries to help its integration (revitalization of the zone along the Érpatak main-stream). The livability of the city center is highly determined by the quality of the public spaces, therefore their spatial-architectural design, the reconsideration of the transport system and, in doing so, expanding the range of possible usages are all essential aspects. In defining the route of the “Green Way”, our goal was to unite the public spaces considered problematic and deal with them in a system. Nyíregyháza has a relatively large number of public spaces. A distinctive feature in the city center is that these public spaces are quite close to each other, often connected in a corner position, this way they form a chain of public spaces. This is the case for the two most problematic areas (the duo of the Országzászló and the Kálvin tér, and also the Bessenyei tér). The Bessenyei tér can be handled together with the Benczúr tér, and it is also connected to the rehabilitation area between Síp utca and Egyház utca. This space remained unfinished within the urban

fabric, but at the same time it provides good opportunities in terms of build-up, functions and use as well. Besides the presence of these connected public spaces, there are other specific elements of the city's spatial system, the so called “dufarts”: courtyards with passageways. A typical example of them is the Krúdy Courtyard, analyzed in a separate study. It is also worthwhile to examine and map their complete network, to link them together as much as possible and to promote their use by organizing events and activities.

Sóstó has been a dominant recreational area of Nyíregyháza already from the end of the 19th century when it started to develop into a modern city; and city dwellers are preserving dozens of memories of this place. The tourist significance and attractiveness of the location now far exceed the boundaries of the city. Therefore, it is important to use a uniform system of criteria in reconsidering the issue of this area, which has great features and opportunities but is in a rather heterogeneous condition. In defining our proposals, the key aspect was to maintain the scale of the existing state and to continue it gently. In doing so, we focused on three elements: the central promenade; the renewal of the legendary “terrace” giving place to the events, and to solve the visitors’ parking and information.

KÉPJEGYZÉK

Az egyes szerzők és a szerkesztők minden tőlük telhetőt megtettek, hogy a kötetben szereplő képek, illusztrációk forrását, azok szerzőit felkutassák és pontosan feltüntessék. A kötet kizárólag oktatási célokat szolgál. Kérjük, amennyiben tudása van arról, hogy egyes képek esetében a forrásmegjelölés hiányos, vagy a szerzői jogok tulajdonosának feltüntetése nem történt meg, jelezze nekünk, hogy a javított kiadásban, valamint az Építőművészeti Doktori Iskola honlapján az esetleges hiányosságot pótolhassuk. Közreműködésüket előre is köszönjük!

20: {00} © Kovács Dávid

22: {01} © Kovács Dávid

22: {02} © Dominik Tefert, Wikipedia

24: {03, 04} © Kovács Dávid

25: {05} iranypecs.hu

25: {06} © Erik Cleves Kristensen, Wikimedia Commons

26: {07} Fortepan / Erky-Nagy Tibor

28: {08 09} © Kovács Dávid

29: {10} © Kovács Dávid

30: {11} © Kovács Dávid

31: {12} Márkusné Vörös Hajnalka: Vásárállás, Veszprémi Kaleidoszkóp II., 2015.

32: {13 14} © Kovács Dávid

33: {15} © Sallay Dávid, Wikipedia

33: {16} ©Szemes Elek, Wikimedia Commons

33: {17} nyirkuvik.hu

40: {01 a b c}, 41: {02} © Schønherr

41: {03} © Martin Schubert, Schønherr

42: {04 a b} © Roland Krauss, PPAG architects

43: {04 c} © PPAG architects

44: {05 06 07} © Palicz Kata

45: {08} Hadtörténeti Intézet és Múzeum

48: {09} © Palicz Kata

49: {10} © Palicz Kata

58: {01 02 03 04} © Bedecs-Varga Éva

59: {05} © Bedecs-Varga Éva

60: {06} © Bedecs-Varga Éva

61: {07} Magyar Építőművészet 1929/7-8. 19.

61: {08} © Bedecs-Varga Éva

62: {09} Magyar Építőművészet 1995/4. 30.

62: {10} © Bedecs-Varga Éva

63: {11} © Bedecs-Varga Éva

63: {12 a b} © Balázs Mihály DLA

64: {13 14} © Bedecs-Varga Éva

70: {1} © Molnárné Hevér Katalin

71: {02} © Molnárné Hevér Katalin

72: {03} © Molnárné Hevér Katalin

73: {04, 05} © Molnárné Hevér Katalin, Gótika Stúdió

74: {06} Fortepan, © Kádas Tibor

74: {07} © Balázs Attila

75: {08} google.hu/maps

76: {09} © Balázs Tibor, B5 Építészstúdió Kft.

77: {10} © Balázs Tibor, B5 Építészstúdió Kft.

78: {11} © Balázs Tibor, B5 Építészstúdió Kft.

78: {12} © Fortepan

79: {13 14 15} © Kovács Károly Lehel

80: {16} © Kovács Károly Lehel

80: {17} © Studio'90 és Bán Ferenc

84: {01} © Balázs Attila

93: {01} ©Elisa Valero

94: {02} ©Fernando Guerra, spaceworkers

95: {03 04} © Ónodi Bettina

96: {05} © Ónodi Bettina

98: {06} ©Ute Zscharnt, brandlhuber+emde, burlon architektingesellschaft mbH

98: {07} ©Yao Li, AZL Architects

99: {08} © Daniel Malhão, Aires Mateus

100: {09} ©Ensamble Studio

100: {10} © TAKUMI OTA photography, ryuichi sasaki/sasaki architecture

101: {11, 12}, 102: {13}, 103: {14} © Ónodi Bettina

110: {01}, 111: {02}, 112: {03}, 114: {04} ©Radnóczy László

115: {05} Wikimedia Commons

115: {06} mmakademia.hu

117: {07, 08} ©Radnóczy László

119: {09, 10} Magyar Építőművészet 1978/2, 20-27.

120: {11, 12} ©Radnóczy László
121: {13} ©Radnóczy László
122: {14} ©Radnóczy László
123: {15 16} ©Szalánczi Donát, epiteszforum.hu
123: {17 18} ©Ungerhofer Dániel, epiteszforum.hu
128: {01} Tér és Forma, 1934/8, 236.
128: {02} Tér és Forma, 1932/9, 293.
129: {03} Fortepan / UVATERV
129: {04} Tér és Forma, 1934/2, 49.
130: {05a} Magyar Építőművészet, 1930/5-6, 19.
130: {05b} Tér és Forma, 1939/4, 66.
130: {06} Szendrői Jenő: Magyar Építészet 1945-1955, 1955., 98.
131: {07} Szendrői Jenő: Magyar Építészet 1945-1955, 1955., 234.
131: {08} A Modern Ipari Építészetről Alapítvány, IPARTERV Archívuma, 11184.
132: {09} Fortepan
133: {10} Fortepan / VÁTI
135: {11} Gerle János: Korb-Flóris – Giergl Kálmán, 2010., 176.
136: {13} Műszaki tervezés, 1983/2-3., 4-17.
137: {14} Tér és Forma, 1931/6, 190.
137: {15} A Modern Ipari Építészetről Alapítvány, IPARTERV Archívuma, 6260.
137: {16} Ipari Építészeti Szemle 27., 1973, 49.
138: {17} kiss.szalez.ofm.hu
138: {18} refnagyerdo.hu
139: {19} Tér és Forma, 1932/9, 274.
146: {01} Régi-új Magyar Építőművészet, 1968/6, 41.
146: {02} aknay-janos.hommage.hu, Baktay Ervin Kortárs Képzőművészeti Gyűjtemény, Dunaharaszti
148: {03} meonline.hu, Kerényi József: A házak nem hazudnak, Régi-új Magyar Építőművészet, 2015/1.
148: {04 05} © Juhász Ágnes
150: {06} Csaba László hagyatéki anyaga
151: {07 08} Csaba László hagyatéki anyaga
153: {09 10} miskolcimodern.hu, Juhász-Nagy Balázs kutatási anyaga nyomán: „25 éves az Észak-Magyarországi Állami Építőipari Vállalat” című kiadvány
154: {11} aknay-janos.hommage.hu, Baktay Ervin Kortárs Képzőművészeti Gyűjtemény, Dunaharaszti
160: {01} © Varga Piroska
160: {02} © Danyi Balázs
160: {03} © BORSOD2050 kutatócsoport

161: {04} © BORSOD2050 kutatócsoport
162: {05} © MixaStúdió
163: {06} © MCXVI Építészműterem
163: {07} © BORSOD2050 kutatócsoport
164: {08} © © Latz+Partner Landschafts Architekten Stadtplaner
164: {09} © Halde Haniel
165: {10} © Rudabányai Bányatörténeti Múzeum Archívuma
165: {11} © Thomas Willemsen
166: {12} © Danyi Balázs, MixaStúdió
167: {13} © Lovas Klára
167: {14} © BORSOD2050 kutatócsoport
168: {15} © Török Tamás
170: {16} © Török Tamás
171: {17} © BORSOD2050 kutatócsoport
172: {18} © Lovas Klára
176: {01} © Bujnovszky Tamás
177: {02} © Kovács László
178: {03} © Bujnovszky Tamás
178: {04} Herpy György, Vízafogói Tours-i Szent Márton Plébánia irattára
179: {05} © Szabó István
180: {06} Herpy György, Vízafogói Tours-i Szent Márton Plébánia irattára
181: {07 08} © Szabó István
183: {09 10 11 a b} © Berecz Tamás
184: {12 a b} © Berecz Tamás
185: {13} © Szabó István
185: {14} © Berecz Tamás
185: {15} © Bujnovszky Tamás
186: {16} © Bujnovszky Tamás
186: {17} © Berecz Tamás
187: {18} © Bujnovszky Tamás
188: {1. oszlop} © Szabó István
188: {2-3. oszlop} © Berecz Tamás, fotók: © Bujnovszky Tamás
189: {1. oszlop} © Szabó István
189: {2-3. oszlop} © Berecz Tamás
194: {01} © Öcsi Gabriella
199: {02} © Öcsi Gabriella
200: {03} © Öcsi Gabriella
201: {04} © Minusplus építésziroda

202: {05} © Öcsi Gabriella
203: {06, 07} Tér és Forma 1936/5-6. sz. 127-151.old., Wikipedia
204: {08} Fortepan
205: {09} © Öcsi Gabriella
206: {10} Fortepan
207: {11} Budapest Film Zrt. © Szilágyi Nóra
208: {12} Budapest Film Zrt. © Szilágyi Nóra
209: {13} Budapest Film Zrt. © Szilágyi Nóra
212: © Jeszenszki István
214: {01 02} Ilyés Gábor helytörténész honlapja
214: {03} © Öcsi Gabriella
215: {04} Fortepan / UVATERV
218: {01} © Mányi Stúdió
221: {02} arch.iit.edu
221: {03} © Benyovszky-Géczi Zsuzsanna
221: {04} hawkinsbrown.com
223: {05} © Benyovszky-Géczi Zsuzsanna
224: {06} © Bujnovszky Tamás
225: {07} © Bujnovszky Tamás
225: {08} © Benyovszky-Géczi Zsuzsanna
226: {09} Gelesz és Lenzsér Kft.
227: {10 11} Gelesz és Lenzsér Kft.
228: {12} epiteszforum.hu
229: {13} © Benyovszky-Géczi Zsuzsanna
232: © Benyovszky-Géczi Zsuzsanna
234: {01} © Benyovszky-Géczi Zsuzsanna
235: {02} © Benyovszky-Géczi Zsuzsanna
236: {03} © Benyovszky-Géczi Zsuzsanna
237: {04} © Benyovszky-Géczi Zsuzsanna
241: {01} Vasúti felvételi és áruforgalmi épületek. 1953, 5. rajza alapján © Virág Anett
241: {02} © Virág Anett
242: {03 04} © Virág Anett
243: {05} © Virág Anett
244: {06 07} © Virág Anett
245: {08} © Virág Anett
247: {09} © Virág Anett
248: {10} MÁV Szolgáltató Központ Zrt. MTÜ Archívum
249: {11} MÁV Szolgáltató Központ Zrt. MTÜ Archívum, 2017. anyaga alapján © Virág Anett

250: {12} Végh Józseffel folytatott személyes beszélgetés alapján © Virág Anett
252: {13} © Virág Anett
258: © Palicz Kata
262: {01} © Bedecs-Varga Éva
263: {02} © Bedecs-Varga Éva
264: {1. képsor} © Kovács Károly Lehel
264: {2. képsor} © Kovács Dávid
264: {3. képsor} © Palicz Kata
264: {4. képsor} © Juhász Ágnes
265: {03} © Virág Anett
266: {04} © Palicz Kata
268: {05 felső sor} © Palicz Kata, © Virág Anett
268: {05 középső sor} vintage képeslap, © Radnóczy László
268: {05 alsó sor} © Benyovszky-Géczi Zsuzsanna, © Palicz Kata
269: {06} © Juhász Ágnes
270: {07} © BME Építőművészeti Doktori Iskola
270: {08} © Kovács Károly Lehel
271: {09} © Virág Anett
272: {10} © Virág Anett
275: {01} © BME Építőművészeti Doktori Iskola
276: © Palicz Kata, Virág Anett
277: © Palicz Kata, Virág Anett
278: © Bedecs-Varga Éva, Öcsi Gabriella
279: © Bedecs-Varga Éva, Öcsi Gabriella
280: © Benyovszky-Géczi Zsuzsanna, Kovács Dávid, Kovács Károly Lehel
280: © Benyovszky-Géczi Zsuzsanna, Kovács Dávid, Kovács Károly Lehel
282: © Benyovszky-Géczi Zsuzsanna, Kovács Dávid, Kovács Károly Lehel
283: © Benyovszky-Géczi Zsuzsanna, Kovács Dávid, Kovács Károly Lehel
284: © Bedecs-Varga Éva
285: © Bedecs-Varga Éva
286: © Juhász Ágnes, Ónodi Bettina, Radnóczy László
287: © Juhász Ágnes, Ónodi Bettina, Radnóczy László
288: © Juhász Ágnes, Ónodi Bettina, Radnóczy László
289: © Juhász Ágnes, Ónodi Bettina, Radnóczy László

IMPRESSZUM

Szerkesztők: Kerékgyártó Béla PhD, Szabó Levente DLA

Szerzők: Bedecs-Varga Éva, Benyovszky-Géczi Zsuzsanna, Berecz Tamás DLA, Bun Zoltán PhD, Juhász Ágnes, Kovács Dávid, Kovács Károly Lehel, Öcsi Gabriella, Palicz Kata, Radnóczy László, Somogyi Krisztina, Varga Piroska, Virág Anett

Fordítás: Gaschler-Gyeviki Nóra

Grafikai terv és tördelés: Máthé Dóra

Közreműködtek: Kovács Dávid, Ónodi Bettina, Öcsi Gabriella

Kiadja a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Építőművészeti Doktori Iskola

1111 Budapest, Műegyetem rakpart 3., K épület II. emelet 99.

Intézményi azonosító: FI 23344

Felelős kiadó: Balázs Mihály DLA

ISSN 2063-5982

Nyomda: Elektroproduct Kft.

Nyomás: ofszetnyomás, FM-raszterráccsal
Papír: Munken Lynx 100 g, borító 300 g
Színek: fekete, Pantone 333 U, Pantone 804 U
Betűcsaládok: Avenir, Vesper

Készült 300 darab sorszámozott példányban.

Sorszám:	/300
----------	------

www.dla.bme.hu

facebook: [bmedla](#)

instagram: [bmedla](#)

A kiadványt utánnyomni, sokszorosítani a törvényesen engedélyezett eseteken kívül csak a szerzők és a Doktori Iskola hozzájárulásával lehet.

Valamennyi közölt szöveg a BME Építőművészeti Doktori Iskola szellemi tulajdona.

© 2018 BME Építőművészeti Doktori Iskola

TOVÁBBÉPÍTÉS ÉS ÚJRAHASZNOSÍTÁS

A BME Építőművészeti Doktori Iskola harmadik tanulmánykötete is illeszkedik a képzési program sajátosságaihoz: a 2017/18-as tematikus évben a továbbépítés és újrahasznosítás fogalmi kettőse körüli, két szemeszter hosszú modellkutatások során mélyedtek el az alapvetően tervezői habitusú doktoranduszok az építészeti kutatás alapvető módszertani kérdéseiben. A téma rendkívül szerteágazó, egyszerre érint kulturális, emlékezeti-identitásbeli, szociális, politikai, gazdasági és ökológiai problémákat. Az át-, rá-, tovább-, újjá-, újra- stb. építések összefüggenek olyan értékelésbeli kérdésekkel, hogy mit tekint az adott társadalmi-kulturális közösség megtartandónak, folytatandónak, hogyan gondolja megőrzendőnek, illetve megerősítendőnek saját identitását. Az elméleti jellegű tanulmányokat két féléves nyíregyházi terepkutatás és az ahhoz kapcsolódó tervjavaslatok egészítik ki, reprezentálva ezzel a doktori iskolára jellemző elméleti-gyakorlati kettősséget, az építészeti gyakorlatban meglévő komplexitást.

A hosszabb elemzéseket és esettanulmányokat rövidebb szövegek, interjúk egészítik ki.

 BME ÉPÍTŐMŰVÉSZETI
DOKTORI ISKOLA

